

DİZİN HEGEMONYASI

KÜRESEL VERİ SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE
TÜRKİYE'DE AKADEMİK YAYIN PROBLEMİ

Hazırlayan: Prof. Dr. Haydar Çoruh

2026

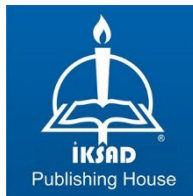

DİZİN HEGEMONYASI
KÜRESEL VERİ SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE TÜRKİYE'DEKİ
AKADEMİK YAYIN PROBLEMİ

Prof. Dr. Haydar ÇORUH

Editör: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

DOI: <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.19334211>

Copyright © 2026 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the
publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of
Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2026©

ISBN: 978-625-378-611-3
Cover Design: Hatdar ÇORUH
March / 2026
Ankara / Türkiye
Size: 16x24cm

“Bilgi dünyayı kontrol eden en büyük silahtır, ona sahip olamayan ve yönlendiremeyen toplumlar er-geç yok olmaya mahkûmdur.”

Haydar Çoruh

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	10
BİRİNCİ BÖLÜM: BİLİMSEL ÖLÇÜMÜN TARİHİ VE DİZİN HEGEMONYASININ KURULUŞU	16
1.1 Bilimsel İndekslerin Tarihsel Gelişimi.....	16
1.2 Eugene Garfield ve “Bilimsel Ölçüm”ün Kurumsallaşması	19
1.3 Bilimsel Değerin Sayısallaşması: Atf Kültürünün Doğuşu	22
1.4 Dizinlerin Güç Alanı: Görünürlük, Fon ve Prestij	25
İKİNCİ BÖLÜM: BİLGİNİN KÜRESEL EKONOMİDEKİ YENİ ROLÜ VE AKADEMİK STANDARTLAŞMA	28
2.1 Yirmi Birinci Yüzyılda Bilginin Yeni Rolü: Ekonomik Sermaye Olarak Bilgi	28
2.2 Dijitalleşme, Yapay Zekâ ve Bilimsel Verinin Endüstrileşmesi	30
2.3 Bilginin Ölçülebilirliği: Atf, Etki Faktörü ve Veri Kültürü ..	33
2.4 Akademik Özerklikten Performans Yönetimine	35
2.5 Küresel Bilgi Ekonomisi Bağlamında Türkiye Akademisinin Konumu	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GÜNCEL DİZİN SİSTEMLERİ VE TANITIMI	41
3.1 SCI / Web of Science (Clarivate)	41
3.2 Scopus (Elsevier).....	44
3.3 Google Scholar	48
3.4 Bölgesel / Ulusal Dizinler (SciELO, CSCI, ULAKBİM / TR Dizin).....	51
3.4.1. TR Dizin’in İşlevselliği ve Ulusal Bilgi Akışındaki Konumu	54

3.4.1.1. TR Dizin'in Temel Amacı ve Rolü	55
3.4.1.2. Stratejik Bilgi ve Koruma Kapasitesi	55
3.4.1.3. Bilginin Yönlendirilmesi: Ulusal İhtiyaçlarla Uyum..	56
3.4.1.4. Türkiye Sanayisi ve Sosyal Kurumların Erişimi	56
3.4.1.5. Bilgi Akışında Bağımlılık Sorunu	57
3.4.1.6. Sonuç: Ulusal mı, Aracı mı?	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: DİZİN SİSTEMLERİNİN ÇALIŞMA MEKANİZMALARI, KURUMLAR VE VERİ PAYLAŞIMI	58
4.1 Çalıştıkları Kişi ve Kurumlar	58
4.2 Veri Temin Ettikleri Şirketler (Güncel ve Eleştirel Perspektif)	61
4.3 Egemenlik ve Devlet Kontrolü Boyutu	63
4.4 Kullanım Amaçları ve Analiz Süreçleri	65
4.4.1. Web of Science (Clarivate Analytics)	72
4.4.2. Scopus (Elsevier).....	72
4.4.3. Google Scholar (Alphabet Inc.).....	72
4.4.4. Dimensions (Digital Science).....	73
4.4.5. Crossref	73
4.4.6. OpenCitations	73
4.4.7. arXiv	73
4.4.8. DBLP	74
4.4.9. IEEE Xplore	74
4.4.10. SciELO	74
4.4.11. TR Dizin (TÜBİTAK ULAKBİM)	74
4.4.12. PubMed (U.S. National Library of Medicine).....	75
4.4.13. ERIC (Education Resources Information Center).....	75
4.4.14. PsycINFO (American Psychological Association)	75

4.4.15. CAB Abstracts.....	75
4.5 Dizinlerin Geleceği ve Alternatif Modeller.....	76
BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE ÖZELİNDE DİZİN SİSTEMİ VE AKADEMİK BAĞIMSIZLIK.....	78
5.1 Yayın Performans Kültürü	78
5.2 Teşvik Sistemleri ve Puanlama	80
5.4 Atıf Bağımlılığı ve Akademik Değer Ticarileşmesi.....	86
5.5 Yerel Dergiler, Uluslararası Dizinler ve Görünürlük Sorunu	89
5.6 Türkçe Yayınların Marjinalleşmesi.....	92
5.7 Türkiye Bilim Politikalarının Epistemik Yönü	95
ALTINCI BÖLÜM: KÜRESEL VERİ SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE EPİSTEMİK EŞİTSİZLİK.....	100
6.1 Küresel Kuzey–Güney Ayrımı ve Bilgi Akışı.....	100
6.2 Veri Mülkiyeti ve Dijital Emek.....	103
6.3 Bilgi İthalatı ve Akademik Bağımlılık	105
6.4 Türkiye'nin Veri Ekonomisindeki Konumu.....	108
6.5 Epistemik Sömürgecilik ve Bilimsel Hiyerarşiler	111
YEDİNCİ BÖLÜM: BİLGİ, SERMAYE VE KÜRESEL DİZİN ENDÜSTRİSİ.....	115
7.1 Bilginin Ekonomik Devrimi ve Yayın Endüstrisinin Doğuşu	115
7.2 Akademik Veri Tabanları ve Yayınevi Tekelleri	118
7.3 Elsevier, Clarivate ve Dijital Bilgi Kartelleri	120
7.4 Bilgi Sermayesinin Finansallaşması.....	123
7.5 Türkiye Akademisinin Bu Sistem İçindeki Rolü.....	125
SEKİZİNCİ BÖLÜM: AÇIK ERİŞİM VE ALTERNATİF DİZİNLER	129
8.1 Açık Erişimin Tanımı ve Tarihçesi	129

8.3 Türkiye ve Açık Erişim Politikaları	134
8.3.1. TR Dizin ve ULAKBİM'in Açık Erişimle İlişkisi	134
8.3.2. Ulusal Açık Erişim Girişimleri: TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv ve DergiPark	135
8.3.3. Akademisyenlerin Açık Erişim Sistemlerinden Faydalanması ve Sınırlılıklar	136
8.3.4. Küresel Açık Erişim Platformlarıyla Entegrasyon Sorunları ve Epistemik Eşitsizlik	137
8.3.5. Sonuç: Türkiye'nin Açık Erişim Paradigması ve Epistemik Gelecek	138
8.4. Küresel Güney Perspektifi	138
8.4.1. Bilgi Üretiminde Tarihsel Asimetri	138
8.4.2. Latin Amerika: Bilgi Özerkliği ve Bölgesel Direniş	139
8.4.3. Afrika: Altyapı ve Fon Yetersizliği Arasında	140
8.4.4. Asya: Hibrit Modeller ve Devlet Destekli OA Stratejileri	142
8.4.5. Epistemik Adaletsizlik ve Görünürlük Tuzağı	143
8.4.6. Alternatif Bilgi Ekosistemi ve Türkiye'nin Rolü	143
8.5. Eleştirel Değerlendirme	144
8.5.1. Açık Erişimin Sınırları ve Yeni Sömürü Biçimleri	146
8.5.2. Yerel Bilgi Üretiminin Marjinalleşmesi	148
8.5.3. Açık Erişim Politikalarının Küresel Bilgi Endüstrisiyle Uyumlaşması	151
8.5.4.1. Epistemik Adalet Kavramı	153
8.5.4.2. Bilgi Egemenliği ve Küresel Dizinler	154
8.5.4.3. Veri Sahipliği ve Ekonomik Dönüşüm	154
8.5.4.4. Yerel Dillerin ve Epistemolojilerin Değer Kaybı	154
8.5.4.5. Topluluk Temelli Alternatif Modeller	155
8.5.4.6. Küresel Güney Perspektifi ve Türkiye Örneği	155

8.5.4.7. Politika Önerileri ve Epistemik Denge.....	155
DOKUZUNCU BÖLÜM: DAYANIŞMACI BİLİM AĞLARI VE BİLGİNİN YENİDEN KAMUSALLAŞMASI	160
9.1 Kolektif Bilgi Üretimi Modelleri	160
9.2 Açık Erişim Platformları ve Akademik Ortaklıklar	162
9.3 Bilgi Ortaklıkları: Yerelden Küresele	163
9.4 Dayanımcı Bilim Ağları: Kolektif Bilgi Üretiminin Olanakları	165
ONUNCU BÖLÜM: BİLGİNİN GELECEĞİ VE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK.....	168
10.1 Bilginin Dijital Kısıtları ve Özgürlük Sorunu	168
10.2 Açık Erişim ve Yeni Epistemik Kamusalılık	169
10.3 Akademik Özgürlük ve Platform Kapitalizmi.....	171
10.4 Bilgi Ekonomisinde Etik, Erişim ve Dayanışma.....	173
ON BİRİNCİ BÖLÜM: DİZİN HEGEMONYASINDAN BİLGİ ADALETİNE	176
11.1 Küresel Veri Sömürgeçiliğinin Anatomisi	176
11.2 Türkiye Akademisinin Epistemik Krizi	176
11.3 Alternatif Ağlar ve Bilgi Adaleti.....	176
11.4 Yeni Bilim Etiği ve Dayanımcı Bilim.....	177
11.5 Son Söz: Bilginin Özgürleşmesi İçin	177
ON İKİNCİ BÖLÜM: KÜRESEL DİZİN SÖMÜRGEÇİLİĞİ KARŞISINDA TÜRKİYE’NİN STRATEJİSİ VE YEREL DİZİN GELİŞTİRME OLANAKLARI.....	178
12.1 Türkiye’nin Mevcut Pozisyonu ve Uluslararası Bağımlılık	178
12.2 Türkiye’nin Kendi Dizin Sistemlerini Geliştirme Stratejisi	179
12.3 Türkiye’nin Küresel Bağlantıları ve Dizin Alternatifleri ...	181
12.4 Türkiye’nin Geleceğe Dönük Dizin ve Veri Politikaları....	183
12.5 Türkiye’nin Kendi Dizin Sistemini Kurma Olanakları	185

12.6 Türkiye'nin Dizin Sisteminden Beklentileri ve Hedefleri..	186
SONUÇ	189
KAYNAKÇA	193

ÖNSÖZ

Bilgi, insanlık tarihi boyunca yalnızca bir araç değil; aynı zamanda güç, kültür ve toplumların gelişiminde belirleyici bir unsur olmuştur. Ancak 21. yüzyıl, bilginin niteliğini ve kullanım biçimini kökten değiştirmiştir. Artık bilgi, yalnızca akademik bir değer değil; küresel ekonomik, kültürel ve epistemik bir meta hâline gelmiştir. Üniversiteler, araştırma merkezleri, yayınevleri ve teknoloji şirketleri arasındaki sınırlar giderek bulanıklaşmakta, bilgi üretimi ve dağıtımını sayısal ölçütler, görünürlük ve prestij ekseninde şekillenmektedir. Bu dönüşüm, bilginin kendi değeri kadar, onun kontrolü, ölçülmesi ve görünürlüğü üzerinde güç ilişkilerini de yeniden tanımlamaktadır.

Bu kitap, özellikle dizin hegemonyası kavramı etrafında şekillenmiştir. Küresel bilgi ekonomisinde Elsevier, Clarivate, Springer gibi büyük yayınevleri, yalnızca bilginin dağıtımını değil, aynı zamanda hangi bilginin görünür olacağını ve nasıl ölçüleceğini belirleyen merkezi otoriteler hâline gelmiştir. Bu durum, akademik görünürlüğü ve prestiji şekillendirirken, ülkeler ve kurumlar arasındaki epistemik asimetri derinleşmektedir. Küresel Kuzey ülkeleri, bilgiyi kontrol etme ve yeniden dağıtma gücünü elinde tutarken; Küresel Güney ülkeleri, ürettikleri bilgiye rağmen prestij ve görünürlük açısından bağımlı konuma düşmektedir.

Türkiye özelinde tablo daha karmaşıktır. Akademik üretim büyük ölçüde uluslararası dizinler ve atıf sistemleri üzerinden değerlendirilmektedir. Türkçe yayınlar, ulusal dergiler ve bölgesel konular çoğu zaman görünmez hâle gelmekte, akademisyenler yüksek görünürlük vaat eden, genellikle uluslararası ve İngilizce konulara yönelmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, yerel bilgi üretimi ile küresel standartlar arasında sistemik bir gerilim yaratmakta; akademik bağımsızlık ve epistemik özerklik daralmaktadır. Kitap, bu gerilimi görünür kılmayı ve tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

Kitabın bir diğer amacı, yalnızca durumu tespit etmek değil; aynı zamanda çözüm yollarını da araştırmaktır. Açık erişim politikaları, dayanışmacı bilim ağları ve yerel bilgi üretiminin desteklenmesi, epistemik adaleti sağlama yönünde önemli adımlar olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye akademisinin hem küresel bilgi

ekonomisine entegrasyonu hem de yerel ve disiplinler özgünlüğünü koruyabilmesi için stratejik öneriler geliştirilmiştir.

Okuyucuya sunulan bu çalışma, bilgi üretiminin yalnızca ölçülebilir bir meta olmadığını; aynı zamanda stratejik, kültürel ve etik boyutlarıyla değerlendirilmesi gerektiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Kitap boyunca, küresel bilgi ekonomisinin işleyişi, dizin hegemonyası ve Türkiye özelindeki akademik yapı detaylı biçimde incelenmektedir. Bu sayede, okuyucu hem tarihsel hem de güncel bağlamda bilgi üretiminin işleyişini kavrayabilecek, akademik görünürlük ve prestij eksenindeki güç ilişkilerini anlayabilecektir.

Bu eser, özellikle Türkiye'deki akademik yayın sistemlerinin eksikliklerini, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesini ve dizin hegemonyasının yol açtığı sorunları görünür kılmak amacıyla hazırlanmıştır. Amacım, akademisyenlerin ve politika yapıcılarının, Türkiye akademisinin küresel bilgi ekonomisindeki konumunu doğru biçimde değerlendirebilmesi ve bilgi üretimini daha adil, özgür ve sürdürülebilir kılacak çözümleri tartışabilmesidir.

Bu eser akademik kaygılarla yazılmış bir eser olmayıp, yapay zekânın sunduğu imkânlar kullanılarak dünyada dizinler üzerinden bir hegemonik yapı oluşup oluşmadığını ortaya koymayı hedefleyen bir çalışmadır. Çalışmanın temel amacı akademik dünyamızda görünmeyen yapıların üretilen bilgiyi hiçbir bedel ödmeden nasıl topladıklarını, dahası bedel alarak yayınladıklarını ancak bu bilginin kartelleşen indeks ve dizin kuruluşları tarafından hangi amaçlarla kullanıldığını, açıklanmaksızın depolandığı ve ting tang kuruluşlarında veri haline getirilerek satışa sunulduğunu göstermektir.

Çalışmanın bir diğer amacı Türkiye'de yayınlanan her bir çalışmanın stratejik içeriklerinin göz ardı edilmeksizin uluslararası dizinlere gönderilmesinin ülke çıkarlarıyla örtüşmeyeceğini, verilen her bir bilginin ülkemiz aleyhine geri dönüşünün de olduğunu hatırlatmak ve bu tür bilgilerin güvenilir ağlar üzerinden ve Türkiye'nin milli ting tang kuruluşları elinde geliştirilmek üzere yayın hayatına sokulmasını temin etmektir. 1996'da kurulan ve ülkemizde yayın akışını düzenlemekte olan TÜBİTAK'ın bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmesini temin için yapılan bu çalışma, Türkiye akademisinin yeni

yönünün milli çıkarlar doğrultusunda yeniden belirlenmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Eser, Türkiye Cumhuriyeti'nin seksen yıldır Avrupa'nın gelişmişlik düzeyini artırmak için yaptığı çalışmalardan ne derece faydalandığını göstermesi açısından da son derece önemli bir hususa vurgu yapmaktadır. Türk Dünyasının ihtiyacı olan bilimsel desteğin bundan sonraki dönemde daha güvenilir ellerde olmasını temin için TR dizini dışında yeni Türki dizinlerin de oluşturulmasını gerektiğine işaret eden eser, ülkemizin Türk Dünyası'nın bilimsel kapasitesini geliştirmek amacıyla yeni adımlar atması gerektiğini de hatırlatmak istemektedir.

GİRİŞ

Bilgi, tarih boyunca insan toplumlarının en temel üretim unsurlarından biri olmuştur. Ancak 21. yüzyılda bilgi, artık yalnızca akademik veya kültürel bir değer değil; aynı zamanda küresel ekonominin en stratejik metalarından biri hâline gelmiştir. Üniversiteler, araştırma merkezleri, teknoloji şirketleri ve yayınevleri arasındaki sınırlar bulanıklaşırken, bilgi üretimi ve dağıtımı, giderek daha fazla ölçülebilirlik, performans ve görünürlük kriterlerine tabi kılınmıştır. Bu dönüşümü erken dönemde kavramsallaştıran isimlerden biri Peter F. Drucker'dır. "Post-Capitalist Society. New York: HarperBusiness (1993)"¹ adlı eserinde sanayi kapitalizminin yerini giderek "bilgi temelli toplum"a bıraktığını ileri sürer. Drucker'a göre çağdaş dönemde sermaye, toprak ya da emekten ziyade belirleyici üretim faktörü bilgidir. Toplumsal ve ekonomik yapılar, "knowledge worker" olarak tanımladığı bilgi çalışanlarının merkezde olduğu yeni bir örgütlenme biçimine doğru evrilmektedir. Kurumların başarısı, fiziksel üretim kapasitesinden çok bilgiyi üretme, işleme ve uygulama yeteneğine bağlıdır. Drucker ayrıca devlet, üniversite ve işletme gibi kurumların bu dönüşüm karşısında yeniden yapılandığını; yönetim anlayışının performans, verimlilik ve uzmanlaşma ekseninde değiştiğini savunur. Eser, bilgi ekonomisinin yükselişini normatif bir çerçevede ele alarak, modern toplumların yapısal dönüşümünü açıklamayı amaçlayan erken dönem ve etkili bilgi toplumu analizlerinden biri olarak kabul edilir.

Bu kapsamda bilginin uluslararası şirketler elinde nasıl ekonomik ve stratejik değer hâline geldiğini göstermesi bakımından yazılmış bazı eserler vardır ki bunların arasında Manuel Castells'in yazdığı "The Rise of the Network Society (2nd ed.). Oxford: Blackwell 2010"² adlı eser önemli bir yer tutar. Bu eser, Castells'in üç ciltlik *The Information Age* projesinin ilk kitabı olup, modern toplumların sanayi temelli yapılardan "ağ toplumu"na dönüşümünü analiz eder. Castells,

¹ Peter F. Drucker'dır. "Post-Capitalist Society. New York: HarperBusiness 1993.

² Bk. Manuel Castells (2010), "The Rise of the Network Society Second edition With a new preface ", İkinci Baskı, Wiley-Blackwell.

enformasyon teknolojileri devriminin üretim, emek, sermaye, kültür, mekân ve zaman anlayışını nasıl yeniden yapılandırıldığını ortaya koyar. Kitapta özellikle enformasyonel kapitalizm, küreselleşme, ağ işletmesi (network enterprise), emek piyasalarının dönüşümü, medya ve iletişim yapılarının değişimi ile “akışlar mekânı” (space of flows) kavramı tartışılır. Castells’e göre bilgi işleme kapasitesi ve ağ yapıları, yeni ekonomik rekabetin temelini oluşturur. Küresel finans, çok uluslu şirketler ve bilgi teknolojileri arasındaki etkileşim, kapitalizmin yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Eser, teknolojik determinizme düşmeden, teknoloji ile toplumsal yapı arasındaki karşılıklı etkileşimi esas alan bir kuramsal çerçeve sunar.

Bu yapısal dönüşümün ilerleyen aşamalarında, bilginin yalnızca içeriksel niteliğiyle değil, ölçülebilir göstergeler üzerinden değerlendirilmesi de belirginleşmiştir. Etki faktörleri, atıf endeksleri, H-İndeksleri ve global veri dizinleri bilginin akademik meşruiyetini ve görünürlüğünü belirleyen anahtar ölçütler hâline gelmiştir.

Bu dönüşüm, yalnızca akademik yayıncılıkta değil, bilginin epistemik doğasında da derin değişikliklere yol açtığına işaret eden Blaise Cronin, “The Hand of Science: Academic Writing and Its Rewards. Lanham, MD: Scarecrow Press 2005”³ adlı eserinde bilimsel yazının değerinin, atıf pratikleri ve akademik ödül mekanizmaları aracılığıyla kurumsal olarak üretildiğini ve dolaşıma sokulduğunu ortaya koyar. Cronin’in eserini biraz daha detaylı bir şekilde incelediğimizde konuya bakış açısının daha kapsamlı olduğunu görmek mümkündür. “Cronin bu eserde bilimsel yazının yalnızca bilgi üretimi değil, aynı zamanda bir ödül ve itibar sistemi içinde işleyen sosyal bir pratik olduğunu ileri sürer. Akademik metinler, atıflar ve referans ağları aracılığıyla görünürlük, prestij ve sembolik sermaye üretir. Yazar, bibliyometrik göstergelerin -özellikle atıf sayılarının- bilimsel katkının değerlendirilmesinde giderek daha merkezi bir rol üstlendiğini gösterir. Cronin’e göre atıf verme pratiği yalnızca teknik bir referanslama işlemi değil; aynı zamanda akademik topluluk içinde konum alma, tanınma ve meşruiyet üretme biçimidir. Bu bağlamda

³ Blaise Cronin, *The Hand of Science: Academic Writing and Its Rewards*. Lanham, MD: Scarecrow Press 2005, Erişim: 19.03.2025

bilimsel yazı, ödül mekanizmalarıyla iç içe geçmiş bir ekosistem içinde dolaşır. Eser, akademik üretimin ölçülmesi, değerlendirilmesi ve ödüllendirilmesi süreçlerinin bilgi üretiminin epistemik yapısını nasıl etkilediğini tartışarak bibliyometri ve akademik itibar ekonomisi üzerine eleştirel bir çerçeve sunar.”

Bu çerçevede yapılan iş; genel olarak bir makalenin değeri, içeriğinin özgün katkısından ziyade hangi dizinde yer aldığı ve kaç kez atıf aldığı üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Diana Hicks vd.leri tarafından kaleme alınan Hicks, Diana; Wouters, Paul; Waltman, Ludo; de Rijcke, Sarah; & Rafols, Ismael (2015), *Bibliometrics: The Leiden Manifesto for Research Metrics*. Nature, 520(7548), 429–431⁴ adlı makalede atıf sayıları, etki faktörleri ve benzeri nicel ölçütlerin akademik kaliteyi tek başına belirleyemeyeceği vurgulanır. Yazarlar, araştırma performansının değerlendirilmesinde nicel verilerin uzman değerlendirmesini desteklemesi gerektiğini, onun yerini almaması gerektiğini savunur. Manifesto, metriklerin bağlamsal olarak yorumlanması, yerel araştırma önceliklerinin korunması ve disiplinler arası farklılıkların dikkate alınması gerektiğini belirtir. Özellikle yanlış ve aşırı metrik kullanımının araştırma davranışlarını şekillendirebileceği uyarısında bulunur. Bu yönüyle makale, araştırma ölçüm sistemlerine eleştirel fakat yapıcı bir çerçeve sunar. Diğer taraftan Cassidy R. Sugimoto, Vincent Larivière, *Measuring Research: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press 2018 adlı eserlerinde araştırma ölçüm sistemlerinin nasıl çalıştığını ve bu sistemlerin akademik ekosistem üzerindeki etkilerini genel okuyucuya yönelik açıklayıcı bir dille ele almışlardır. Yazarlar bu eserde atıf analizi, etki faktörü, h-indeksi ve diğer bibliyometrik göstergelerin tarihsel gelişimini ve metodolojik sınırlarını tartışır. Kitap, araştırma değerlendirme araçlarının güçlü ve zayıf yönlerini dengeli bir biçimde ortaya koyarak, metriklerin bağlamdan bağımsız kullanılmasının sakıncalarına dikkat çeker. Ayrıca disiplinler arası farklılıklar, dil ve

⁴ Diana Hicks, Paul Wouters, Ludo Waltman, Sarah de Rijcke & Ismael Rafols, *Bibliometrics: The Leiden Manifesto for Research Metrics*. Nature, 5207548, 2015, pp. 429–431; Norda A. Bell, “Sugimoto, C. R., & Larivière, V. 2018. Measuring research: What everyone needs to know. New York, NY: Oxford University Press, 149 pp. ISBN 9780190640125”.

coğrafi eşitsizlikler gibi konuların araştırma ölçüm sonuçlarını nasıl etkilediğini analiz eder. Eser, araştırma değerlendirme süreçlerinde şeffaflık, çoğulculuk ve bilinçli kullanım gerekliliğini vurgulayan sistematik bir giriş niteliğindedir.

Bu durumun özellikle yerel dillerde yapılan araştırmaları görünmez kılmakta ve yerel bilgi üretiminin epistemik önemini azalttığına dikkat çeken Philip G. Altbach, “Scientific Communication and the Globalization of Knowledge”, *International Higher Education*, No. 23, (2001), pp. 3–5”⁵ adlı makalesinde bilimsel iletişimin küreselleşme sürecinde nasıl yeniden yapılandığını analiz eder. Özellikle İngilizcenin akademik dünyanın baskın dili hâline gelmesini ve Anglo-Amerikan yayın modelinin küresel ölçekte norm belirleyici konuma yükselmesini tartışır. Uluslararası indekslerin ve önde gelen akademik dergilerin büyük ölçüde Kuzey Amerika ve Batı Avrupa merkezli olduğunu vurgulayan Altbach, bu durumun bilgi üretiminde merkez-çevre ilişkisini güçlendirdiğini ileri sürer. Yerel dillerde yayımlanan araştırmaların uluslararası dolaşıma girmekte zorlandığını ve bu nedenle küresel akademik görünürlükten mahrum kaldığını belirtir. Makale, bilimsel bilginin dolaşım kanallarının eşitsiz yapısının, yalnızca erişim değil aynı zamanda akademik prestij ve meşruiyet üzerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Küresel bilgi ekonomisinde, Elsevier, Clarivate, Springer gibi büyük yayınevleri yalnızca bilgi dağıtımını değil, bilginin nasıl ölçüleceğini ve hangi bilginin görünür olacağını belirleyen epistemik otoriteler konumuna yükselmiştir. Bu yayınevlerinin belirlediği standartlar, akademik görünürlüğü ve prestiji şekillendirirken, ülkelerin ve araştırma kurumlarının stratejik kararlarını da doğrudan etkiler. Böylece bilgi, bir anlamda küresel ölçekte bir meta hâline gelmiş ve ülkelerarası güç asimetrisini yeniden üretir bir mekanizma kazanmıştır⁶.

⁵ Philip G. Altbach, “Scientific Communication and the Globalization of Knowledge.” *International Higher Education*, No. 23, 2001, pp. 3–5.

⁶ Anne-Will Harzing (2015), Google Scholar, Scopus ve Web of Science: Boylamsal ve disiplinler arası bir karşılaştırma.

Türkiye özelinde durum daha da karmaşıktır. Türkiye’de akademik üretim, büyük ölçüde uluslararası dizinlerin ve atıf sistemlerinin belirlediği kriterler üzerinden değerlendirilir (YÖK, 2020)⁷. Bu süreç, akademik bağımsızlığı daraltmakta, araştırmacıları uluslararası görünürlük odaklı üretime yönlendirmekte ve yerel bilgi üretimini marjinalleştirmektedir⁸. Türkçe yayınlar, ulusal dergiler ve bölgesel konular, uluslararası atıf endekslerinde görünmezleşirken; araştırmacılar, sıklıkla İngilizce ve yüksek görünürlük vaat eden konulara odaklanmak zorunda kalır⁹. Bu durum, yerel akademik ihtiyaçlarla küresel standartlar arasında sistemik bir gerilime yol açar.

Bu bağlamda, Eugene Garfield’ın çalışmaları kritik bir dönüm noktası olarak ortaya çıkar. Garfield, bilimsel üretimi ölçülebilir kılma amacıyla Science Citation Index’i geliştirmiş ve akademik görünürlüğü nicel göstergelerle tanımlayan bir paradigmanın temellerini atmıştır¹⁰. Bibliyometri ve atıf analizi, başlangıçta bilimsel üretimin sistematik şekilde takip edilmesine hizmet ederken, zamanla akademik prestij, fonlama ve kariyer yönetimi üzerinde merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Bu sistem, özellikle Küresel Güney ülkeleri için epistemik bağımlılığı derinleştirmiştir; bilgi, üretildiği yerden alınmakta ama kontrolü ve prestiji büyük ölçüde Kuzey’deki merkezlerde toplanmaktadır.

Dijitalleşme ve yapay zekâ, bilgi üretimi ve dağıtımını bir üst boyuta taşımıştır¹¹. Akademik yayınlar artık yalnızca metin değil; veri setleri, algoritmalar ve görselleştirilmiş bilgi ağlarıyla birlikte

⁷ Türkiye’de Atıf ve Dizin Kriterleri hakkında bk. Umut AL, *Türkiye’nin Bilimsel Yayın Politikası: Atıf Dizinlerine Dayalı Bibliyometrik Bir Yaklaşım*, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı) Ankara, 2008.

⁸ TR Dizin Başvuru Koşulları ve Dergi Değerlendirme Kriterleri, <https://trdizin.gov.tr/tr-dizin-basvuru-kosullari-ve-dergi-degerlendirme-kriterleri/>

⁹ OECD 2015, “Making Open Science a Reality”, OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 25, OECD Publishing, Paris.

¹⁰ citation Indexing for Studying Science Eugene Garfield, Ph. D., President Institute for Scientific Information, Essays of an information Scientist, Vol. 1, p. 132, 1962-1973,

¹¹ Sabina Leonelli (2016), *Data- Centric Biology: A Philosophical Study*, The University of Chicago Press: Chicago and London.

değerlendirilmektedir¹². Bilginin endüstrileşmesi, akademik görünürlüğü ve prestiji daha da ölçülebilir hâle getirmiş; buna bağlı olarak bilimsel rekabet, giderek daha yoğun ve merkezîyetçi bir yapıya dönüşmüştür¹³. Türkiye'deki akademik kurumlar da bu küresel rekabet ve ölçüm paradigması içinde kendi stratejilerini belirlemek zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak, yerel bilgi üretimi, uluslararası dizinlerin dayattığı standartlar karşısında görünmezleşmiş ve epistemik bağımsızlık daralmıştır.

Kitabın bu noktadaki amacı, dizin hegemonyasının hem küresel hem Türkiye özelinde epistemik, ekonomik ve kültürel etkilerini ortaya koymaktır. Türkiye'nin akademik üretimi ve performans sistemi incelenerek, dizin bağımlılığının neden olduğu sorunlar somut örneklerle gösterilecektir. Yerel dergiler, Türkçe yayınlar ve sosyal bilimlerde marjinalleşen konular, bu analizde öncelikli yer bulacaktır. Ayrıca, bilginin adil ve özgür üretimi için alternatif modeller, açık erişim politikaları ve dayanışmacı ağlar gibi çözümler de tartışılacaktır.

Sonuç olarak, bu giriş bölümü, okuyucuya hem tarihsel hem de güncel bir perspektif sunmakta; dizin hegemonyası ve küresel yayıncılık ağlarının epistemik güç ilişkilerini anlamak için gerekli kuramsal çerçeveyi sağlamaktadır¹⁴. Kitabın ilerleyen bölümleri ise bu temel üzerine inşa edilerek, bilimsel bilgi üretimi ve dağıtım süreçlerinin hem küresel hem Türkiye özelinde nasıl işlediğini derinlemesine irdeleyecektir. Böylece, bilgi sadece ölçülebilir bir meta olarak değil, aynı zamanda stratejik, kültürel ve etik bir kaynak olarak ele alınacaktır¹⁵.

¹² Christine L. Borgman (2014), *Big Data, Little Data, No Data: Scholarship in the Networked World*.

¹³ Norda A. Bell (2019), "Sugimoto, C. R., & Larivière, V. 2018. Measuring research: What everyone needs to know. New York, NY: Oxford University Press, 149 pp. ISBN 9780190640125".

¹⁴ Philip G. Altbach & Patti McGill Peterson (1999), *Higher Education the 21 st Century: Global Challenge and National Response*, Institute of International Education and the Boston College Center for International Higher Education.

¹⁵ Peter F. Drucker (1993), *Post-Capitalist Society*. New York: HarperBusiness.

BİRİNCİ BÖLÜM: BİLİMSEL ÖLÇÜMÜN TARİHİ VE DİZİN HEGEMONYASININ KURULUŞU

1.1 Bilimsel İndekslerin Tarihsel Gelişimi

20. yüzyılın başlarından itibaren bilimsel üretimin sistematik olarak organize edilmesi, akademik dünyada epistemik güç ilişkilerini belirleyen radikal bir dönüşümün habercisi olmuştur. İlk başta bilimsel indeksler, yalnızca bilgiye erişimi kolaylaştırmak, yayınları düzenlemek ve araştırmacılar arasında iletişimi hızlandırmak amacıyla geliştirilmişti¹⁶. Ancak 1950'lerden sonra SCI (Science Citation Index) ve ardından Web of Science gibi dizinler, akademik görünürlük, prestij ve fon dağılımını belirleyen merkezi araçlar hâline gelmiştir¹⁷. Bu dizinler, bilgi akışını ve bilimsel prestiji kontrol etme kapasitesiyle Küresel Kuzey ülkelerini merkezi konuma taşıırken, Güney ülkeleri ve Türkiye'yi epistemik bağımlılık pozisyonuna itmiştir¹⁸.

Başlangıçta, 20. yüzyılın başlarında, akademik yayınlar kütüphaneler aracılığıyla ve ulusal bibliyografik kataloglar üzerinden düzenleniyordu. Bu süreç, büyük ölçüde yerel ve ulusal bilgi yönetimine hizmet ediyordu. Ancak 1950'ler ve 1960'larda Eugene Garfield'ın öncülüğünde SCI'nin geliştirilmesi, atıf temelli değerlendirme modelini öne çıkardı¹⁹. SCI, makalelerin birbirine yaptığı atıfları takip ederek, yalnızca yayınların varlığını değil, aynı zamanda araştırmanın akademik etkisini nicel olarak ölçmeyi amaçladı. Bu yaklaşım, başlangıçta bilimsel iletişimi hızlandırma ve araştırma trendlerini belirleme amacı taşısa da, zamanla görünürlük ve prestij odaklı bir hegemonik mekanizma hâline dönüştü.

¹⁶ Eugene Garfield, (2006), The History and Meaning of the Journal Impact Factor Downloaded from www.jama.com at ISI, on January 5, 2006.

¹⁷ Eugene Garfield (1962-73/1972), Citation Analysis as a Tool in Journal Evaluation Journals can be ranked by frequency and impact of citations for science policy studies, *Essays of an Information Scientist*, Vol.1, pp.527-544, 1962-73; Reprinted From: *Science* 178, pp. 471-479, 1972.

¹⁸ Syed Farid Alatas (2003), *Academic Dependency*, *Current Sociology* Vol. 51 No. 6, pp. 599-613.

¹⁹ Garfield, 1972

Dizinlerin kararları, hangi araştırmaların küresel görünürlük kazanacağını ve hangi bilim insanlarının prestij elde edeceğini belirlemekteydi²⁰. Bu süreç, özellikle Güney ülkelerinde epistemik bağımlılığı derinleştirdi; yerel araştırmalar ve bölgesel öncelikler, uluslararası dizinlerin tercih ettiği temalar ve dil kriterlerine uymadığı sürece görünmez kaldı.

Atıf kültürü, bilimsel değer ölçümünde merkezi bir rol oynamaya başladı. Atıf sayıları, önce bireysel akademisyenlerin, ardından kurumların ve nihayetinde ülkelerin prestijini belirleyen bir araç hâline geldi. Ancak bu sistem, niceliksel ölçütler üzerinden işlediği için, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine ve epistemik asimetrielerin derinleşmesine yol açtı. Türkiye örneğinde, akademisyenler İngilizce yayın yapmaya ve uluslararası dizinlerde görünür olmaya yönlendirildi, yerel dille yapılan çalışmalar çoğunlukla göz ardı edildi.

Dizinler, yalnızca görünürlüğü değil, akademik işbirliklerini ve araştırma ağlarını da şekillendiren araçlar hâline geldi. Hangi araştırmacının kimlerle işbirliği yaptığı, hangi disiplinlerin prestij kazandığı ve hangi alanlarda finansman sağlandığı, çoğunlukla Batı merkezli dizinlerin mekanizmaları ile belirlenir²¹. Bu, Güney ülkelerinde araştırmacıları, kendi araştırma önceliklerinden ödün vererek dizinlerin dayattığı temalara uyum sağlamaya iter. Sonuç olarak, görünürlük ve prestij kazanımı, epistemik bağımlılık ve hegemonik kontrol ile doğrudan ilişkilidir²².

Türkiye özelinde, 1980'lerden itibaren akademik üretimde ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Ancak bu artış, niceliksel olmasına rağmen kalite ve küresel görünürlük açısından sınırlı kalmıştır. ULAKBİM ve TR Dizin gibi ulusal dizinler, yerel araştırmaların görünürlüğünü

²⁰ Philip G. Altbach and Jamil Salmi (2011), *The Road to Academic Excellence The Making of World-Class Research*,

²¹ Lutz Bornmann, Hans-Dieter Daniel (2008), *What do citation counts measure? A review of studies on citing behavior*, *Journal of Documentation*, *Journal of Documentation*, 64 1: 45–80.

²² Dag W. Aksnes, Liv Langfeldt, and Paul Wouters (2019), *Citations, Citation Indicators, and Research Quality: An Overview of Basic Concepts and Theories*, SAGE Open January-March 2019: 1–17.

kısmen artırsa da, uluslararası etki ve atıf açısından yeterli rekabeti sağlayamamaktadır. Bu durum, Türkiye akademisinin hem küresel bilgi ekonomisine entegre olma çabalarını hem de epistemik bağımsızlığını koruma gereksinimini gözler önüne serer.

Eleştirel perspektiften bakıldığında, bilimsel indekslerin tarihsel gelişimi, bilimsel üretimin organize edilmesi ile birlikte güç ve kontrol mekanizmalarının inşa edilmesini göstermektedir. Dizinler, görünürlük ve prestij dağılımını belirleyerek, akademik bilginin epistemik merkezlerini yeniden üretir. Bu durum, özellikle Güney ülkelerinde yerel araştırmaların marjinalleşmesine, epistemik bağımlılığın artmasına ve Küresel Kuzey lehine hegemonik bir yapı oluşmasına yol açar.

1950'lerden günümüze kadar geçen süreçte, indeksler giderek daha karmaşık hâle gelmiş, veri işleme teknikleri ve algoritmalar aracılığıyla akademik üretim daha fazla sayısallaştırılmış ve nicel metrikler üzerinden yönetilir olmuştur. Bu, görünmez olanı görünür hâle getirirken, görünür olanın ardındaki güç ilişkilerini maskeleymiştir. Örneğin, yüksek etki faktörlü dergilerde yayın yapmak, sadece kaliteli araştırmayı değil, aynı zamanda dizinlerin belirlediği prestij hiyerarşisine uyumu temsil eder²³.

Türkiye'deki örnekler bu dinamiği açıkça gösterir. Üniversiteler ve araştırma merkezleri, h-indeksi ve atıf sayıları gibi metrikler üzerinden performans değerlendirmesi yaparken, araştırmacılar yerel önceliklerini bir kenara bırakıp uluslararası dizin odaklı çalışmalar yapmak zorunda kalır. Böylece akademik üretim hem görünürlük hem de fon sağlama açısından küresel sistemin dayattığı kurallara bağlı hâle gelir.

Ayrıca, Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde akademik yükselme ve fon dağılımı tamamen atıf ve indeks tabanlı performans kriterlerine bağlıdır. Bu durum, epistemik bağımlılığı sistematik hâle getirir; araştırmacılar kendi ilgi alanlarından ödün vererek dizinlerin belirlediği

²³Eugene Garfield 2006, The History and Meaning of the Journal Impact Factor, *JAMA*, 4 January, Vol 295, No. 1, pp. 90-93.

temalara ve alanlara yönlendirilir²⁴. Dolayısıyla bilimsel indeksler, salt bilgi organize eden araçlar değil, aynı zamanda epistemik güç ve prestij dağılımını şekillendiren hegemonik araçlar olarak işlev görür²⁵.

Tarihsel perspektifte, 20. yüzyıl boyunca dizinler giderek küresel bilgi ağlarının merkezi düğümleri hâline gelmiş ve akademik üretimin görünürlük mantığını belirlemiştir. Bu merkezî yapı, özellikle Küresel Güney ülkelerini ve Türkiye'yi görünürlük kazanmak için Batı merkezli sistemlere bağımlı hâle getirmiştir. Akademisyenler, yerel sorunlar ve kültürel özgünlükten ödün vererek, küresel dizinlerin ölçütlerine uyum sağlamak zorunda kalmıştır²⁶.

Sonuç olarak, bilimsel indekslerin tarihsel gelişimi, yalnızca bilimsel bilginin organize edilmesi değil, aynı zamanda güç ilişkilerinin, prestij hiyerarşilerinin ve epistemik bağımlılığın yeniden üretildiği bir süreç olarak okunmalıdır. Bu bağlamda Türkiye, görünürlük kazanmak için niceliksel üretim stratejileri geliştirmiş olsa da, epistemik bağımsızlık açısından hâlâ küresel dizinlerin belirlediği kriterlere bağımlıdır.

1.2 Eugene Garfield ve “Bilimsel Ölçüm”ün Kurumsallaşması

20. yüzyılın ortalarında, bilimsel üretimin nicel olarak ölçülmesi ihtiyacı giderek artıyordu. Bu bağlamda Eugene Garfield, bilimsel ölçümün kurumsallaşmasının öncüsü olarak ortaya çıktı²⁷. Garfield'ın geliştirdiği Science Citation Index (SCI), sadece yayınların bir bibliyografik kaydını oluşturmakla kalmadı; aynı zamanda atf temelli görünürlük, prestij ve akademik değer ölçümünü standartlaştıran bir araç hâline geldi²⁸. Bu sistemin amacı başlangıçta

²⁴Diana Hicks-Paul Wouters 2015, The Leiden Manifesto for research metrics, *NATURE*, 23 April, Vol. 520, pp. 429-431.

²⁵Leydesdorff & Bornmann, 2008.

²⁶Beyhan Aksoy (2012), Bilgi Teknolojileri ve Yeni Çalışma İlişkileri, *EGE AKADEMİK BAKIŞ*, Cilt: 12 • Sayı: 3, ss. 401-414.

²⁷Garfield, 1972

²⁸Hicks, 2015

bilimsel iletişimi hızlandırmak ve araştırma trendlerini belirlemek olsa da, zamanla epistemik hegemonya mekanizması olarak işlev kazandı.

SCI'nin kurumsallaşması, akademik dünyada bilginin sayısallaştırılması ve ölçülebilir değerler üzerinden değerlendirilmesi sürecini başlattı. Atıf sayıları ve dergi etki faktörleri, araştırmacıların ve kurumların görünürlüğünü belirleyen merkezi kriterler hâline geldi . Ancak bu kriterler, Küresel Kuzey merkezli sistemler tarafından belirlenmiş olup, Küresel Güney ülkelerinin epistemik bağımsızlığını kısıtlamıştır²⁹. Türkiye de bu sistemin etkisi altında, akademik üretimini küresel görünürlüğe göre yeniden şekillendirmek zorunda kalmıştır.

Garfield'ın SCI ve diğer dizinleri kurumsallaştırması, görünürlük ve prestij dağılımının kontrol edilebilir ve merkezi bir mekanizma hâline gelmesini sağladı. Bu mekanizma, akademisyenleri ve araştırma kurumlarını, uluslararası dizinlerde görünür olabilmek için belirli standartlara ve yayın politikalarına uyum sağlamaya zorladı. Bu uyum süreci, çoğu zaman yerel önceliklerin ve kültürel özgünlüğün marjinalleşmesiyle sonuçlandı³⁰.

SCI'nin işleyişi, görünmez güç ilişkilerini de ortaya koyar. Dizinler, hangi dergilerin ve makalelerin indeksleneceğini, hangi konuların prestijli kabul edileceğini belirler. Bu kararlar, akademik prestij ve fon dağılımı üzerinde doğrudan etkili olur³¹. Dolayısıyla, bir araştırmacının görünürlüğü yalnızca bilimsel katkısıyla değil, SCI ve benzeri dizinlerin belirlediği ölçütlere uyumuyla da bağlantılıdır.

Türkiye örneğinde, 1980'lerden itibaren akademik yükselme ve fon sağlama süreçleri, büyük ölçüde SCI ve benzeri dizinlerin kriterlerine bağımlı hâle gelmiştir. Üniversiteler ve araştırma merkezleri, h-indeksi, dergi etki faktörü ve atıf sayıları gibi nicel ölçütler üzerinden performans değerlendirmesi yapmıştır. Bu durum, akademisyenleri, yerel ve bölgesel önceliklerinden ödün vererek, küresel standartlara uyumlu çalışmalar üretmeye yönlendirmiştir.

²⁹ Aksoy 2012.

³⁰ Altbach & Peterson, 1999.

³¹ Bornmann & Daniel, 2008.

Garfield'ın sisteminin kurumsallaşması, ayrıca akademik işbirliklerini ve araştırma ağlarını şekillendiren bir araç olarak işlev görmüştür. Hangi araştırmacının kimlerle işbirliği yaptığı, hangi alanlarda yoğunlaşma olduğu ve hangi disiplinlerin prestij kazandığı, çoğunlukla SCI'nin görünürlük mekanizmalarına bağlıdır³². Bu durum, Güney ülkelerinde epistemik bağımlılığı derinleştirmiş, araştırmacıları kendi ilgi alanlarından ödün vererek uluslararası dizinlerin tercih ettiği temalara yönlendirmiştir.

Kurumsallaşmanın bir diğer kritik yönü, SCI ve Web of Science'ın ekonomik ve epistemik sermaye üretiminde merkezi bir rol üstlenmesidir. Bu dizinler, akademik görünürlük ve prestij dağılımını kontrol ederek, bilgi üretiminin niceliksel ölçütler üzerinden yönetilmesini sağlar³³. Bu durum, epistemik asimetrisini derinleştirmiş ve Küresel Kuzey lehine hegemonik bir yapı tesis etmiştir. Türkiye'de akademisyenler, görünürlük ve fon sağlama için, SCI'nin belirlediği standartlara uyum sağlamak zorunda kalmıştır.

SCI'nin kurumsallaşması, ayrıca yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine neden olmuştur. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, kendi kültürel, sosyal ve bölgesel araştırmalarını uluslararası dizinlerin ölçütlerine uyarlamak zorunda kalmıştır³⁴. Bu durum, epistemik bağımsızlığı sınırlamış, araştırmacıları görünürlük kazanmak için küresel temalara odaklanmaya yönlendirmiştir.

Bununla birlikte, SCI'nin kurumsallaşması akademik üretimi yalnızca kontrol etmekle kalmamış, aynı zamanda bilimsel kariyerler ve fon dağılımı üzerinde ekonomik bir etki yaratmıştır. Dizinlerde görünürlük kazanan araştırmacılar, daha fazla proje fonu, uluslararası işbirliği ve akademik prestij elde etmiştir. Bu sistem, bilginin ekonomik ve epistemik sermaye olarak yükselmesini sağlamış, ama aynı zamanda Küresel Güney ülkelerinin görünürlüğünü sınırlayarak epistemik bağımlılığı pekiştirmiştir.

³² Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³³ Hicks, 2015.

³⁴ Altbach & Peterson, 1999.

Türkiye özelinde, akademik görünürlük ve prestij kazanımı, yerel araştırmalardan ziyade uluslararası dizinlerde yayınlanan makalelere bağlı hâle gelmiştir. Bu durum, akademisyenleri küresel standartlara uyumlu çalışmalar üretmeye zorlamış, yerel ve bölgesel araştırmaların epistemik değerini düşürmüştür. Dolayısıyla Garfield'ın SCI kurumsallaştırması, bilimsel ölçümün yalnızca teknik bir araç olmaktan çıkıp epistemik hegemonya aracı hâline gelmesine öncülük etmiştir.

Sonuç olarak, Eugene Garfield'ın bilimsel ölçümün kurumsallaşmasındaki rolü, yalnızca bilimsel üretimi organize etmek değil, görünürlük, prestij ve fon dağılımını kontrol eden hegemonik mekanizmaları inşa etmek olmuştur. Bu mekanizmalar, Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde epistemik bağımlılığı güçlendirmiş, akademisyenleri uluslararası dizinlerin belirlediği temalara yönlendirmiştir. Böylece bilimsel ölçüm, epistemik merkezleri yeniden üreten ve küresel bilgi ekonomisinde hegemonik bir yapı kuran bir araç hâline gelmiştir³⁵.

1.3 Bilimsel Değerin Sayısallaşması: Atıf Kültürünün Doğuşu

20. yüzyılın ortalarından itibaren akademik üretimin ölçülebilirliği, bilimsel değer kavramını radikal biçimde değiştirdi. Bilim artık salt epistemik bir uğraş olmaktan çıkarak, sayısal metrikler üzerinden değerlendirilen bir değer üretim mekanizmasına dönüştü. Bu süreç, özellikle Eugene Garfield'ın öncülüğünde SCI ve Web of Science'in kurumsallaşmasıyla hız kazandı³⁶. Atıf temelli değerlendirme sistemleri, akademik prestij, fon dağılımı ve görünürlük üzerinde merkezi bir rol oynayarak, bilimsel üretimi nicel kriterler üzerinden yönetilebilir hâle getirdi³⁷.

Atıf kültürünün doğuşu, görünürlük ve prestij arasındaki ilişkiyi yapısal olarak yeniden tanımladı. Artık bir makalenin değeri, onun atıf sayısıyla ölçülüyordu; dolayısıyla atıf, akademik sermayenin temel

³⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011 Hicks, 2012.

³⁶ Garfield, 1972.

³⁷ Hicks, 2012.

göstergesi hâline geldi. Bu sistem, özellikle Küresel Kuzey ülkeleri için bir hegemonya aracı işlevi gördü. Dizinlerin kontrol ettiği atıf mekanizmaları, hangi araştırmaların görünür olacağını, hangi disiplinlerin prestij kazanacağını ve hangi araştırmacıların akademik kapital elde edeceğini belirledi³⁸.

Türkiye ve diğer Güney ülkeleri açısından bakıldığında, atıf kültürü epistemik bağımlılığı pekiştiren bir araç olarak işlev gördü. Akademisyenler, görünürlük ve fon sağlamak için uluslararası dizinlerin tercih ettiği temalara uyum sağlamak zorunda kaldılar. Yerel dille yapılan çalışmalar ve bölgesel öncelikler çoğunlukla dikkate alınmadı³⁹. Bu durum, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine ve epistemik asimetritelerin derinleşmesine yol açtı.

Atıf sayısının akademik değer belirlemedeki merkezi rolü, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde davranışları değiştirdi. Üniversiteler ve araştırma merkezleri, atıf temelli performans değerlendirme sistemlerini benimseyerek, akademisyenleri yüksek etki faktörlü dergilerde yayın yapmaya yönlendirdi⁴⁰. Bu yönlendirme, nicel ölçütler üzerinden işleyen akademik rekabeti güçlendirdi ve görünürlük kazanmanın kültürel ve epistemik maliyetlerini beraberinde getirdi⁴¹.

Atıf kültürü, ayrıca bilimsel işbirliklerini ve bilgi ağlarını şekillendiren bir mekanizma olarak da öne çıktı. Hangi araştırmacının kimlerle çalıştığı, hangi konuların uluslararası görünürlük kazandığı, büyük ölçüde atıf temelli dizinlerin kriterleri ile belirlendi⁴². Bu süreç, Güney ülkelerindeki araştırmacıları kendi araştırma önceliklerinden ödün vermeye zorladı. Türkiye'de akademisyenler, yerel sorunlardan ziyade, küresel temalara uygun çalışmalar yapmaya yönlendirildi.

Atıf kültürünün sayısallaşması, akademik üretimi aynı zamanda ekonomik sermaye ile ilişkilendirdi. Dizinlerde yüksek görünürlük kazanan araştırmacılar, daha fazla fon, prestij ve uluslararası işbirliği elde etti. Bu durum, Küresel Kuzey lehine epistemik hegemonya

³⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³⁹ Altbach & Peterson, 1999.

⁴⁰ Bornmann & Daniel, 2008.

⁴¹ Wouters, vd, 2014.

⁴² Hicks, 2015.

oluştururken, Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde akademik üretimin görünürlüğünü ve değerini sınırladı⁴³.

Eleştirel bir bakış açısıyla, atıf kültürü sadece bir ölçüm aracı değil, aynı zamanda bilginin nicel temsili üzerinden güç ilişkilerini yeniden üreten bir mekanizmadır. SCI ve Web of Science gibi dizinler, görünürlük ve prestij dağılımını kontrol ederek, epistemik merkezleri yeniden üretir ve Küresel Kuzey lehine hegemonik bir yapı oluşturur⁴⁴.

Türkiye özelinde, atıf kültürü yerel araştırmaların epistemik değerini düşürdü. Akademisyenler, görünürlük kazanmak için uluslararası dergilere yöneldiler ve yerel veya bölgesel sorunlar çoğunlukla ihmal edildi. Bu durum, epistemik bağımsızlığı sınırlamış ve akademik üretimi küresel dizinlerin dayattığı temalar ve ölçütler doğrultusunda şekillendirmiştir.

Atıf kültürünün etkileri yalnızca bireysel akademisyenlerle sınırlı kalmadı; üniversiteler ve araştırma merkezlerinin stratejik kararlarını da belirledi. Fon dağılımı, akademik yükselme ve işbirliği süreçleri, büyük ölçüde atıf temelli performans göstergelerine bağlı hale geldi. Bu da, Türkiye akademisini, epistemik bağımlılığı derinleştiren bir görünürlük yarışına soktu⁴⁵.

Sayısallaşmanın bir diğer önemli etkisi, bilimsel üretimin nicel ölçütler üzerinden yönetilmesi ve kontrol edilmesidir. Atıf kültürü, araştırma trendlerini ve önceliklerini belirleyerek, Küresel Güney ülkelerini kendi epistemik önceliklerinden ödün vermeye zorladı. Türkiye'de, yerel ve bölgesel araştırmaların görünürlüğü sınırlı kaldı ve akademik üretim uluslararası dizinlerin dayattığı ölçütlere bağımlı hâle geldi.

Böylece, atıf kültürünün doğuşu ve sayısallaşması, bilimsel değerlerin yeniden tanımlanmasına yol açtı. Bilgi artık yalnızca içerik veya katkı olarak değil, dizinlerdeki görünürlüğü ve atıf sayısıyla ölçülen bir ekonomik ve epistemik sermaye olarak değerlendirildi⁴⁶.

⁴³ Aksoy, 2012.

⁴⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁴⁵ Hicks, 2015.

⁴⁶ Garfield, 2006.

Türkiye ve diğer Güney ülkeleri açısından bu durum, hem görünürlük kazanma çabalarını hem de epistemik bağımsızlığı sürdürme gerekliliğini beraberinde getirdi.

Sonuç olarak, bilimsel değer, atıf kültürü ve sayısallaşma üzerinden yeniden yapılandırıldı. SCI ve Web of Science gibi dizinler, görünürlük ve prestij dağılımını kontrol ederek epistemik merkezleri yeniden üretmekte ve Küresel Kuzey lehine hegemonik bir yapı kurmaktadır. Türkiye ve Güney ülkeleri, görünürlük kazanmak için bu sisteme bağımlı hâle gelmiş, yerel araştırmalar ve bölgesel öncelikler marjinalleşmiştir.⁴⁷

1.4 Dizinlerin Güç Alanı: Görünürlük, Fon ve Prestij

20.yüzyılın ortalarından itibaren akademik dizinler, yalnızca bilimsel bilgiyi organize eden araçlar olmaktan çıkıp, görünürlük, fon ve prestij üzerinde merkezi güç alanları hâline geldi. SCI ve Web of Science gibi dizinler, görünürlük ve etki temelli değerlendirme sistemleri üzerinden, Küresel Kuzey ülkelerini epistemik merkez olarak konumlandırırken, Güney ülkeleri ve Türkiye gibi ülkeleri görünürlük ve prestij açısından bağımlı pozisyonlara itti (⁴⁸).

Dizinlerin bu güç alanı, üç temel ekseninde kendini gösterir:

1. Görünürlük: Hangi araştırmaların, hangi dergilerde ve hangi alanlarda küresel olarak görünür olacağını belirler.
2. Fon: Araştırma fonlarının dağılımı, çoğunlukla dizinlerde görünürlüğe ve atıf sayısına bağlıdır.
3. Prestij: Akademisyenlerin, kurumların ve ülkelerin uluslararası akademik prestiji, dizinlerin belirlediği ölçütler aracılığıyla şekillenir.

Görünürlük, dizinlerin en doğrudan güç alanıdır. SCI ve Web of Science, hangi dergilerin indeksleneceğini, hangi makalelerin görünür olacağını ve hangi atıf ağlarının ön plana çıkacağını kontrol eder⁴⁹. Bu kontrol, epistemik hiyerarşiyi yeniden üretir: Küresel Kuzey merkezli

⁴⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011 Hicks, 2015.

⁴⁸ Garfield, 1972; Hicks, 2015.

⁴⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

üniversiteler ve araştırma kurumları görünürlüğü garanti ederken, Güney ülkelerindeki araştırmacılar kendi önceliklerini dizinlerin belirlediği kriterlere uyarlamak zorunda kalır. Türkiye'de akademik görünürlük kazanımı, özellikle İngilizce yayın yapma ve uluslararası dizinlerde indekslenme ile doğrudan ilişkilidir.

Fon dağılımı, görünürlüğün ekonomik bir yansımasıdır. Dizinlerde yüksek görünürlük kazanan araştırmacılar ve kurumlar, uluslararası projelerden ve fon kaynaklarından öncelikli olarak yararlanır⁵⁰ Bu sistem, Küresel Kuzey lehine epistemik hegemonya oluştururken, Güney ülkelerinde araştırmacıları fon sağlamak için görünürlük odaklı çalışmalar üretmeye zorlar. Türkiye örneğinde, TÜBİTAK ve üniversiteler, h-indeksi ve atıf sayısına dayalı performans kriterleri uygulayarak bu bağımlılığı sistematik hâle getirmiştir.

Prestij, dizinlerin gücünün üçüncü boyutunu oluşturur. Akademik prestij, görünürlük ve fon ile doğrudan bağlantılıdır; dolayısıyla dizinlerin belirlediği ölçütler, akademik hiyerarşiyi şekillendirir⁵¹. Türkiye'deki akademisyenler, prestij kazanmak için uluslararası dizinlerde yayın yapmaya yönlendirilmiş, yerel ve bölgesel araştırmalar marjinalleşmiştir (Altbach, 1999).

Dizinlerin güç alanı, ayrıca akademik işbirliklerini ve bilgi ağlarını yönlendirir. Hangi araştırmacının hangi uluslararası ekiplerle çalışacağı, hangi konuların öncelik kazanacağı, dizinlerin görünürlük ve atıf mekanizmaları ile belirlenir⁵². Bu durum, Türkiye'de araştırmacıları, kendi ilgi ve bölgesel önceliklerinden ödün vererek küresel temalara uyumlu çalışmalar yapmaya zorlar.

Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, dizinlerin güç alanı, epistemik merkezlerin yeniden üretilmesi ve Küresel Kuzey lehine hegemonik yapının sürdürülmesi anlamına gelir⁵³. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, akademik görünürlük, fon ve prestij kazanmak için bu

⁵⁰ Hicks, 2015.

⁵¹ Bornmann & Daniel, 2008.

⁵² Garfield, 2006.

⁵³ Wouters, 2014.

merkezlere bağımlı hâle gelmiş, yerel araştırmalar ve kültürel özgünlük genellikle ikincil öneme itilmiştir.

Türkiye özelinde, dizinlerin güç alanı, üniversitelerin performans değerlendirmelerinde, akademik yükselmeye ve fon dağılımında doğrudan kendini göstermektedir. H-indeksi, dergi etki faktörü ve atıf sayıları gibi nicel göstergeler, akademik sermayeyi belirlemenin merkezi araçları hâline gelmiştir⁵⁴. Akademisyenler, görünürlük ve fon kazanabilmek için uluslararası dergilerde yayın yaparken, yerel ve bölgesel çalışmaların epistemik değeri göz ardı edilmiştir.

Bu sistem, Türkiye'de epistemik bağımlılığı derinleştirmiştir. Araştırmacılar, görünürlük kazanmak için uluslararası dizinlerin dayattığı temalara uyum sağlamak zorunda kalmış, yerel sorunları veya bölgesel öncelikleri ikinci plana itmiştir. Böylece dizinlerin güç alanı, yalnızca bilimsel üretimi organize etmekle kalmamış, aynı zamanda epistemik hiyerarşiyi küresel ölçekte yeniden üretmiştir⁵⁵.

Dizinlerin güç alanı, ayrıca akademik görünürlük ve fon ile birlikte prestijin ekonomik ve epistemik sermaye hâline gelmesini sağlar. Türkiye'de akademisyenler, görünürlük ve prestij kazanmak için performans ölçütlerine bağlı olarak çalışma alanlarını şekillendirmiştir. Bu durum, epistemik bağımsızlığı sınırlamış ve küresel bilgi ekonomisinin dayattığı standartlara uyum zorunluluğunu ortaya koymuştur⁵⁶.

Sonuç olarak, dizinlerin güç alanı, görünürlük, fon ve prestij üçgeni üzerinden epistemik hegemonya kuran bir mekanizmadır. SCI ve Web of Science gibi dizinler, akademik üretimin görünürlüğünü ve değerini kontrol ederek, Türkiye ve Güney ülkelerinde epistemik bağımlılığı derinleştirmiştir. Akademisyenler, görünürlük ve prestij kazanmak için uluslararası dizinlerin kriterlerine uyum sağlamak zorunda kalmış, yerel ve bölgesel araştırmalar marjinalleşmiştir⁵⁷.

⁵⁴ Hicks, 2015.

⁵⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁵⁶ Hicks, 2012.

⁵⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011 Hicks, 2015.

İKİNCİ BÖLÜM: BİLGİNİN KÜRESEL EKONOMİDEKİ YENİ ROLÜ VE AKADEMİK STANDARTLAŞMA

2.1 Yirmi Birinci Yüzyılda Bilginin Yeni Rolü: Ekonomik Sermaye Olarak Bilgi

Yirmi birinci yüzyıl, bilginin yalnızca akademik bir değer olmaktan çıkarak, ekonomik, stratejik ve epistemik bir sermaye hâline geldiği bir dönemdir⁵⁸. Bilgi, ulusal kalkınmanın, teknoloji ve inovasyon politikalarının, küresel rekabet stratejilerinin merkezine oturmuştur. Ancak bu dönüşüm, yalnızca bir güç ve üretim kaynağı olarak bilginin yükselişini göstermemekte; aynı zamanda epistemik asimetri ve hegemonya ilişkilerini de derinleştirmektedir. Küresel bilgi ekonomisinin yükselişi, bilgi üretiminin nicelleştirilmesi, dizinler ve atıf temelli ölçüm sistemleri aracılığıyla merkezi bir kontrol mekanizması oluşturmuştur⁵⁹.

Bilgi ekonomisi, özellikle dijitalleşme, biyoteknoloji, yapay zekâ ve veri analitiği gibi alanlarda, kurumlar ve ülkeler arasında rekabet avantajını belirleyen bir faktör hâline gelmiştir⁶⁰. Bu bağlamda akademik üretim ve görünürlük, bilgi ekonomisinin temel göstergeleri arasında yer almakta ve görünür olan bilgiye öncelik verilmektedir⁶¹. Görünürlük ve atıf, yalnızca akademik prestij için değil, fon dağılımı ve uluslararası işbirlikleri için de merkezi ölçütler haline gelmiştir.

Eleştirel perspektiften bakıldığında, küresel bilgi ekonomisi, görünürlük ve ölçülebilirlik üzerinden epistemik hegemonya ve sömürgeciliğin yeni biçimlerini yaratmıştır. Küresel Kuzey merkezli dizinler, hangi araştırmaların görünür olacağını ve hangi akademik sermayenin değerli sayılacağını belirler⁶². Türkiye gibi Güney ülkeleri, görünürlük kazanabilmek için bu merkezlerin dayattığı kriterlere uyum

⁵⁸ Castells, 2010.

⁵⁹ Hicks, 2012.

⁶⁰ Castells, 2010.

⁶¹ Garfield, 2006.

⁶² Leydesdorff & Bornmann, 2011.

sağlamak zorunda kalmakta; yerel ve bölgesel önceliklerden ödün vermektedir.

Türkiye'nin akademik görünürlüğü, 2000'li yıllardan itibaren stratejik bir şekilde artırılmaya çalışılmıştır. Scopus, Web of Science ve SCI gibi uluslararası dizinler, Türkiye akademisinin performansını ölçen ana araçlar hâline gelmiştir. Akademik üretim rakamları artsa da, yerel dilde yapılan araştırmaların ve bölgesel çalışmaların küresel görünürlüğü sınırlı kalmıştır. Bu durum, Türkiye akademisinin küresel bilgi ağları içinde belirli alanlarda öne çıkmasına rağmen, epistemik bağımsızlık ve yerel bilgi üretiminde zayıf kalmasına yol açmıştır.

Bilginin ekonomik sermaye olarak yükselişi, araştırma ve inovasyon politikalarını da etkilemiştir. Üniversiteler, araştırma merkezleri ve teknoloji şirketleri, bilgi üretimini stratejik bir meta olarak görerek, fonlarını ve insan kaynağını görünür ve etkili bilgi alanlarına yönlendirmiştir. Türkiye özelinde, bu süreç akademik yükselme kriterlerine de yansımış, h-indeksi ve dergi etki faktörü gibi nicel göstergeler, araştırmacıların görünürlük kazanmasında ve fon elde etmesinde merkezi rol oynamıştır⁶³.

Dijitalleşme ve yapay zekâ, bilginin endüstrileşmesini hızlandırmış, veri üretimi ve paylaşımı ticari ve epistemik sermaye olarak değerlendirilmeye başlanmıştır⁶⁴. Bu süreçte akademisyenler ve araştırma kurumları, görünürlük kazanmak ve fon sağlamak için, dizinlerin öngördüğü temalara ve standartlara uyum sağlamak zorunda kalmıştır⁶⁵. Türkiye'de, üniversiteler ve TÜBİTAK gibi kurumlar, performans ölçütlerini bu küresel standartlara göre belirlemiş, yerel araştırmalar ve bölgesel öncelikler çoğunlukla göz ardı edilmiştir.

Küresel bilgi ekonomisinde, bilginin ekonomik sermaye olarak değer kazanması, epistemik bağımlılık ilişkilerini derinleştirmiştir. Türkiye'deki akademik üretim, görünürlük ve atıf odaklı bir yarışın içine girmiş; yerel ve bölgesel araştırmaların epistemik değeri geri planda kalmıştır. Bu durum, Küresel Kuzey'in epistemik merkezlerini

⁶³ Hicks, 2015.

⁶⁴ Castells, 2010.

⁶⁵ Garfield, 2006.

yeniden üretmesine ve Güney ülkelerinin görünürlüğüne sınırlamasına olanak sağlamıştır.

Eleştirel bir bakış açısıyla, yirmi birinci yüzyılda bilgi artık sadece bilimsel katkı değil, dizinlerde görünür olabilen, atıf sayısıyla ölçülen ve ekonomik sermaye üreten bir meta hâline gelmiştir⁶⁶. Bu dönüşüm, akademik bağımsızlığı sınırlamakta ve epistemik asimetrisini pekiştirmektedir. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, küresel bilgi ağlarında görünürlük kazanmak için, uluslararası dizinlerin tercih ettiği temalara yönelmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'de akademik görünürlük ve ekonomik sermaye kazanımı, aynı zamanda uluslararası işbirlikleri ve projeler üzerinden şekillenir. Araştırmacılar, fon sağlamak ve prestij kazanmak için uluslararası ağlara entegre olur; bu da yerel araştırma önceliklerinden ödün vermeye yol açar. Açık erişim ve dijital arşivler, bu görünürlüğü artırmanın araçları hâline gelmiş, ancak epistemik bağımsızlığı güçlendirmekten ziyade, görünürlüğe bağımlılığı derinleştirmiştir⁶⁷.

Sonuç olarak, yirmi birinci yüzyılda bilgi, yalnızca akademik bir değer değil, ekonomik sermaye, prestij ve görünürlük üretme aracı hâline gelmiştir. SCI ve benzeri dizinler, görünürlük ve atıf temelli ölçütlerle epistemik merkezleri yeniden üretmekte; Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, küresel bilgi ekonomisinde bağımlı pozisyonlarda kalmaktadır⁶⁸. Akademik üretim, artık hem bilimsel katkı hem de küresel görünürlük üzerinden değerlendirilmekte, epistemik hegemonya ilişkileri bu görünürlük ve ekonomik sermaye üzerinden sürdürülmektedir.

2.2 Dijitalleşme, Yapay Zekâ ve Bilimsel Verinin Endüstrileşmesi

Yirmi birinci yüzyıl, bilginin yalnızca akademik veya epistemik bir değer olmanın ötesine geçtiği, aynı zamanda dijitalleşme ve yapay zekâ ile endüstrileştiği bir dönem olarak tanımlanabilir⁶⁹. Bilimsel

⁶⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁶⁷ Garfield, 2006.

⁶⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011 Hicks, 2015.

⁶⁹ Castells, 2010.

veriler, yalnızca araştırma amacıyla değil, ekonomik, stratejik ve politik sermaye üretmek için de sistematik biçimde toplanmakta, analiz edilmekte ve dağıtılmaktadır⁷⁰. Bu süreç, küresel bilgi ekonomisinin temel yapıtaşlarını oluşturmakta ve epistemik güç ilişkilerini yeniden şekillendirmektedir.

Dijitalleşme, bilimsel üretimin doğasını değiştirmiştir. Araştırma çıktıları artık dijital ortamda depolanmakta, dizinler aracılığıyla erişilebilir hâle gelmekte ve meta veri ile görünürlük kazanmak için endüstriyel biçimde işlenmektedir⁷¹. Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde, akademisyenler görünürlük kazanmak ve fon sağlamak için bu dijital altyapılara entegre olmak zorunda kalmıştır. Dijitalleşme, aynı zamanda veri üretiminde nicel ölçütlerin belirleyici olduğu bir sistemin temelini atmıştır.

Yapay zekâ ve veri analitiği, bilimsel veriyi yalnızca depolamakla kalmayıp, otomatik analiz ve öngörü modelleri üretmek için kullanılmaktadır. Bu araçlar, hangi araştırmaların öncelikli olacağı, hangi konuların küresel görünürlük kazanacağı ve hangi araştırmacıların atıf ve prestij elde edeceği üzerinde merkezi bir rol oynar. Böylece veri endüstrileşmesi, bilginin ekonomik sermaye hâline dönüşmesini hızlandırır⁷².

Ancak bu süreç eleştirel bir perspektifle değerlendirildiğinde, epistemik hegemonya ve bağımlılık ilişkilerini güçlendiren bir mekanizma olarak ortaya çıkar. Dijital dizinler ve yapay zekâ algoritmaları, Küresel Kuzey merkezli bilgi ağlarını ön plana çıkarır; Türkiye ve diğer Güney ülkelerinin araştırmaları ise görünürlük açısından marjinalleşir. Bu durum, bilimsel verinin endüstrileşmesini salt teknoloji temelli bir gelişme değil, aynı zamanda epistemik sömürgeciliğin yeni bir biçimi olarak değerlendirmeyi gerektirir.

Bilimsel verinin endüstrileşmesi, üniversiteler ve araştırma merkezleri açısından hem fırsatlar hem de tehditler yaratır. Görünürlük ve fon elde etme açısından avantaj sağlarken, yerel ve bölgesel

⁷⁰ Hicks, 2015.

⁷¹ Garfield, 2006.

⁷² Hicks, 2015.

araştırmaların önceliklerinin ihmal edilmesine yol açar⁷³. Türkiye'de akademik üretim, dijital platformlar ve yapay zekâ algoritmaları üzerinden görünürlük odaklı bir sisteme entegre olmuş, yerel önceliklerden ödün verilmiştir.

Bu bağlamda, dijitalleşme ve yapay zekâ, bilimsel üretimi nicel metriklerle yönetilen bir endüstriyel süreç hâline getirmiştir. Araştırma çıktıları, görünürlük ve atıf odaklı algoritmalar aracılığıyla değerlendirilmektedir. Türkiye ve Güney ülkelerinde akademisyenler, küresel dizinlerde görünür olabilmek için uluslararası temalara ve dijital standartlara uyum sağlamak zorunda kalmaktadır⁷⁴.

Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, dijitalleşme ve yapay zekâ, bilgi ekonomisinde Küresel Kuzey lehine epistemik merkezleri yeniden üretmekte ve Güney ülkelerini bağımlı konuma sokmaktadır. Türkiye'de akademik görünürlük ve prestij kazanmak için uygulanan stratejiler, epistemik bağımsızlığı sınırlamakta ve yerel bilgi üretimini marjinalleştirmektedir⁷⁵.

Veri endüstrileşmesi, ayrıca ticari ve politik amaçlarla bilgi üretimi ve paylaşımını şekillendirmektedir. Bilgi artık sadece akademik bir çıktı değil, fon dağılımını, işbirliklerini ve stratejik kararları etkileyen bir ekonomik araçtır⁷⁶. Türkiye örneğinde, ulusal araştırma fonları ve üniversite stratejileri, dijital platformlar ve dizin görünürlüğüne bağlı olarak belirlenmiş, yerel araştırmalar genellikle ikincil öneme itilmiştir.

Sonuç olarak, dijitalleşme ve yapay zekâ, bilimsel veriyi endüstriyel bir sermaye hâline getirmiş, epistemik asimetriyi derinleştirmiş ve Küresel Kuzey'in bilgi hegemonyasını yeniden üretmiştir. Türkiye ve Güney ülkeleri, görünürlük kazanmak ve fon sağlamak için bu sisteme bağımlı hâle gelmiş, yerel ve bölgesel araştırmalar marjinalleşmiştir⁷⁷.

⁷³ Altbach & Peterson, 1999.

⁷⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁷⁵ Hicks, 2015.

⁷⁶ Castells, 2010.

⁷⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011; Hicks, 2015.

2.3 Bilginin Ölçülebilirliği: Atıf, Etki Faktörü ve Veri Kültürü

Yirmi birinci yüzyılda akademik bilgi, yalnızca epistemik katkı olarak değil, aynı zamanda ölçülebilir, nicel göstergelerle değerlendirilir bir meta hâline gelmiştir⁷⁸. Atıf sayıları, dergi etki faktörleri, h-indeksi gibi metrikler, akademik prestij, fon dağılımı ve görünürlük üzerinde belirleyici rol oynar. Bu durum, akademik üretimin yalnızca içerik temelli değil, sayısal temelli bir değer sistemi üzerinden yönetilmesini beraberinde getirmiştir⁷⁹.

Atıf, bilimsel ölçüm sistemlerinin merkezinde yer alır. Bir makalenin değeri, onun aldığı atıf sayısı ile doğrudan ilişkilendirilir; dolayısıyla atıf, akademik sermayenin temel göstergesidir⁸⁰. Ancak bu sistem, özellikle Güney ülkeleri ve Türkiye açısından epistemik bağımlılığı güçlendiren bir araç olarak işlev görür. Akademisyenler, görünürlük kazanmak ve fon sağlamak için, uluslararası dizinlerin tercih ettiği temalara ve dergilere yönelmek zorunda kalır; yerel ve bölgesel araştırmalar çoğu zaman dikkate alınmaz⁸¹.

Dergi etki faktörü, akademik prestij ve görünürlük arasındaki ilişkiyi belirler. Yüksek etki faktörüne sahip dergilerde yayın yapmak, görünürlüğü ve prestiji artırırken, düşük etki faktörlü veya yerel dergilerde yapılan çalışmaların değerini düşürür. Türkiye akademisinde, etki faktörü odaklı sistem, yerel bilgi üretimini marjinalleştirmiş, araştırmacıları küresel temalara uyum sağlamaya zorlamıştır.

H-indeksi, araştırmacının hem üretkenliğini hem de etkisini ölçen bir gösterge olarak öne çıkar⁸². Ancak eleştirel bir perspektifle değerlendirildiğinde, h-indeksi ve benzeri metrikler görünürlük ve prestij üretme araçları olarak Küresel Kuzey lehine işleyen bir hegemonya mekanizmasıdır. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri,

⁷⁸ Garfield, 1972.

⁷⁹ Hicks, 2015.

⁸⁰ Bornmann & Daniel, 2008.

⁸¹ Altbach & Peterson, 1999.

⁸² Hicks, 2015.

akademik sermaye kazanmak için bu sistemlere bağımlı hâle gelmiş, yerel önceliklerden ödün vermek zorunda kalmıştır.

Veri kültürü, akademik üretimde merkezi bir kavram olarak yükselmiştir. Bilimsel verinin toplanması, düzenlenmesi, paylaşılması ve analiz edilmesi, artık stratejik bir süreç ve ekonomik bir sermaye olarak görülmektedir⁸³. Dizinler ve veri sağlayıcı şirketler, hangi verinin görünür olacağını, hangi araştırmanın atf alacağını ve hangi disiplinin prestij kazanacağını belirler⁸⁴. Bu sistem, epistemik asimetrisi derinleştirir ve Küresel Kuzey'in bilgi hegemonya alanını yeniden üretir.

Türkiye özelinde, veri kültürü ve ölçülebilirlik, akademik görünürlük, fon ve prestij kazanımı açısından belirleyici olmuştur. Araştırmacılar, atf ve etki faktörüne bağlı olarak performans değerlendirmesine tabi tutulmuş, yerel ve bölgesel çalışmaların epistemik değeri geri planda bırakılmıştır. Bu durum, akademik üretimin nicel göstergeler üzerinden yönetilmesi ve epistemik bağımlılığın derinleşmesi anlamına gelir⁸⁵.

Eleştirel bir bakış açısıyla, ölçülebilirlik, bilimsel üretimin yalnızca görünür olan kısmını değerli kılar. Uluslararası dizinlerde yer almayan veya düşük atf alan çalışmalar marjinalleşir. Bu, Güney ülkeleri ve Türkiye'de epistemik bağımlılığı pekiştirir ve yerel bilgi üretimini marjinalleştirir⁸⁶. Akademik prestij ve fon, görünürlük ve atf temelli ölçütler üzerinden dağıtılır; bu da epistemik merkezlerin güç kazanmasına olanak sağlar.

Bilginin ölçülebilirliği, ayrıca akademik stratejileri ve araştırma önceliklerini şekillendirir. Türkiye'de üniversiteler ve araştırma merkezleri, görünürlük ve fon kazanmak için uluslararası temalara uygun projeler ve yayınlar üretir; yerel sorunlar ve bölgesel öncelikler genellikle geri plana itilir. Bu, küresel bilgi ekonomisinin dayattığı bir performans yönetim sisteminin parçasıdır.

⁸³ Castells, 2010.

⁸⁴ Garfield, 2006.

⁸⁵ Hicks, 2015.

⁸⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

Dizinlerin ve metriklerin odaklandığı ölçülebilirlik, epistemik asimetrisini derinleştiren bir araçtır. SCI ve Web of Science gibi dizinler, görünürlük ve atıf temelli ölçütlerle, Türkiye ve Güney ülkelerini bağımlı konumda tutar, Küresel Kuzey merkezli epistemik hiyerarşiyi yeniden üretir⁸⁷. Bu sistem, akademik sermaye ve prestij üretimini nicel göstergeler üzerinden kontrol ederek, epistemik hegemonya ilişkilerini güçlendirir.

Sonuç olarak, bilginin ölçülebilirliği, atıf, etki faktörü ve veri kültürü aracılığıyla, akademik üretimin görünürlük, fon ve prestij odaklı bir sistem içerisinde organize edilmesine yol açmıştır. Türkiye özelinde, akademik görünürlük kazanımı ve fon sağlama, bu ölçülebilirlik ve dizin odaklı sistemin dayattığı kriterlere bağlıdır. Bu süreç, epistemik bağımlılığı derinleştirmiş ve yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine yol açmıştır⁸⁸.

2.4 Akademik Özerklikten Performans Yönetimine

Yirmi birinci yüzyılda akademik üretim, geleneksel özerklik paradigmalarından çıkıp, performans yönetimi ve görünürlük odaklı sistemlerle şekillenen bir yapı kazanmıştır⁸⁹. Akademik özerklik, araştırmacıların kendi ilgi alanları ve toplumsal önceliklerine göre çalışmalarını sürdürmesi anlamına gelirken, performans yönetimi, bu üretimi görünürlük, atıf ve metrikler üzerinden değerlendirmeye dayandırır⁹⁰. Bu dönüşüm, Küresel Kuzey merkezli dizinlerin ve ölçüm sistemlerinin doğrudan etkisiyle ortaya çıkmıştır⁹¹.

Akademik özerklik, tarihsel olarak üniversitelerin ve araştırmacıların kendi araştırma önceliklerini belirleyebilme kapasitesi olarak değerlendirilirdi⁹². Ancak, yirmi birinci yüzyılın bilgi ekonomisi koşullarında, özerklik giderek görünürlük ve performans ölçütleri ile sınırlandırılmaktadır. Türkiye ve Güney ülkeleri bağlamında,

⁸⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁸⁸ Hicks, 2015, Garfield, 2006; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁸⁹ Hicks, 2015.

⁹⁰ Garfield, 2006.

⁹¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁹² Altbach & Peterson, 1999.

akademisyenler yalnızca uluslararası dizinlerde görünür olmak ve atıf kazanmak için belirli alanlarda çalışmaya yönlendirilmiştir.

Performans yönetimi sistemleri, akademik üretimi nicel göstergeler üzerinden kontrol etme mekanizmalarıdır. H-indeksi, dergi etki faktörü ve atıf sayıları, yalnızca prestij değil, fon dağılımı ve akademik yükselme için de belirleyici kriterler hâline gelmiştir. Bu sistem, Türkiye'de akademik özerkliği sınırlandırmış, araştırmacıları uluslararası ölçütlere uyum sağlamaya zorlamıştır.

Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, performans yönetimi ve ölçülebilirlik, epistemik asimetrisi derinleştiren bir araç olarak işlev görür. Küresel Kuzey merkezli dizinler ve performans kriterleri, hangi araştırmaların değerli sayılacağını belirlerken, Türkiye ve diğer Güney ülkelerindeki yerel ve bölgesel öncelikler geri plana itilir⁹³. Bu durum, akademik özerkliği sınırlamakta ve epistemik bağımlılığı güçlendirmektedir.

Türkiye özelinde, üniversiteler ve araştırma merkezleri, performans ölçütlerini görünürlük ve atıf temelli kriterlere dayandırarak, akademik üretimi merkezi dizinlerle uyumlu hale getirmiştir. Araştırmacılar, görünürlük ve prestij kazanmak için uluslararası temalara ve yüksek etki faktörlü dergilere yönelmek zorunda kalmıştır. Bu, yerel sorunları ve bölgesel öncelikleri göz ardı etmeye yol açmıştır⁹⁴.

Performans yönetimi, aynı zamanda epistemik sermaye ve prestij üretiminde merkezi bir araçtır. Türkiye'de akademisyenler, fon ve akademik yükselme kazanabilmek için h-indeksi ve dergi etki faktörünü artırmaya odaklanmış, yerel ve bölgesel araştırmaların epistemik değeri geri planda bırakılmıştır⁹⁵. Bu süreç, Küresel Kuzey'in epistemik merkezlerini yeniden üretirken, Güney ülkelerini görünürlük ve fon açısından bağımlı konumda tutar.

Akademik özerklik ve performans yönetimi arasındaki gerilim, özellikle disiplinler arası araştırmalarda ve yerel bilgi üretiminde

⁹³ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁹⁴ Hicks, 2015.

⁹⁵ Altbach & Peterson, 1999.

kendini gösterir. Türkiye'de sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında yapılan araştırmalar, uluslararası dizinlerde görünürlük kazanmakta zorlanmakta; bu nedenle araştırmacılar, kendi ilgi ve toplumsal önceliklerinden ödün vererek uluslararası temalara uyum sağlamak zorunda kalmaktadır⁹⁶.

Eleştirel bakış açısı, performans yönetimi sistemlerinin yalnızca akademik üretimi optimize etmekle kalmadığını, aynı zamanda epistemik bağımlılığı derinleştirdiğini gösterir. Türkiye ve Güney ülkelerinde, akademik prestij ve fon, görünürlük ve atıf temelli ölçütler üzerinden dağıtılmakta, yerel bilgi üretimi ve epistemik özerklik geri planda kalmaktadır⁹⁷.

Performans yönetimi ve görünürlük odaklı sistemler, akademik üretimin piyasa mantığı ile yönetilmesine yol açmıştır. Bu sistemde bilgi, yalnızca bilimsel katkı değil, ekonomik ve prestijsel sermaye üreten bir meta olarak değerlendirilir⁹⁸. Türkiye özelinde, akademik yükselme, uluslararası görünürlük ve fon kazanımı, bu piyasa temelli performans ölçütlerine bağlıdır.

Sonuç olarak, yirmi birinci yüzyılda akademik özerklik, performans yönetimi ve dizin temelli ölçütler arasında bir gerilim alanı oluşturmuştur. Türkiye ve Güney ülkelerinde akademik üretim, görünürlük ve atıf odaklı performans sistemleri üzerinden yönetilmekte; yerel ve bölgesel öncelikler çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu durum, epistemik hegemonya ve bağımlılık ilişkilerini pekiştiren bir mekanizma olarak işlev görmektedir⁹⁹.

2.5 Küresel Bilgi Ekonomisi Bağlamında Türkiye Akademisinin Konumu

Yirmi birinci yüzyıl, bilginin yalnızca akademik bir değer olmaktan çıkarak, ekonomik, stratejik ve epistemik bir sermaye hâline geldiği bir dönemdir¹⁰⁰. Küresel bilgi ekonomisi, ulusal kalkınma,

⁹⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁹⁷ Hicks, 2015.

⁹⁸ Castells, 2010.

⁹⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011; Hicks, 2015.

¹⁰⁰ Castells, 2010.

inovasyon ve teknolojik rekabetin temel belirleyicisi olarak öne çıkarken, Türkiye akademisi de bu süreçten doğrudan etkilenmiştir. Ancak bu etki yalnızca görünürlük ve üretim artışı şeklinde değil, aynı zamanda epistemik bağımlılık ve yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesi olarak da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin akademik görünürlüğü, özellikle 2000'li yıllardan itibaren Scopus, Web of Science ve SCI gibi uluslararası dizinler üzerinden ölçülmeye başlanmıştır. Bu dizinler, hangi araştırmaların prestijli sayılacağını, hangi makalelerin atıf kazanacağını ve hangi akademisyenlerin görünürlük elde edeceğini belirleyen merkezi araçlardır¹⁰¹. Türkiye akademisi, görünürlük kazanmak için bu dizinlerin kriterlerine uyum sağlamak zorunda kalmış; yerel ve bölgesel araştırmalar çoğunlukla geri planda kalmıştır¹⁰².

Bilimsel üretim ve görünürlük, Türkiye'de fon dağılımı ve akademik yükselme süreçlerini de belirlemiştir. H-indeksi, dergi etki faktörü ve atıf yoğunluğu gibi metrikler, akademik prestij ve fon elde etmede merkezi ölçütler olarak kullanılmıştır¹⁰³. Ancak bu ölçütler, yerel önceliklere ve disiplinler arası çalışmalara yeterli değer vermemekte; özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında epistemik bağımlılığı derinleştirmektedir¹⁰⁴.

Türkiye akademisinin küresel bilgi ekonomisindeki konumu, hem nicel üretim artışı hem de nitelik ve görünürlük eksikliği üzerinden analiz edilebilir. Sayısal olarak üretim artarken, uluslararası atıf ve etki bakımından hâlâ sınırlıdır. Bu durum, nicelik ve kalite arasında her zaman paralellik olmadığını ve görünürlük odaklı sistemin Güney ülkelerinde epistemik bağımlılığı pekiştirdiğini göstermektedir¹⁰⁵.

Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, Türkiye akademisi, küresel bilgi ekonomisinin dayattığı ölçütler ve görünürlük odaklı performans sistemleri nedeniyle, epistemik bağımsızlık açısından kırılgan bir konumdadır. Akademik araştırmalar, uluslararası dizinlerin

¹⁰¹ Garfield, 2006.

¹⁰² Altbach & Peterson, 1999.

¹⁰³ Bornmann & Daniel, 2008.

¹⁰⁴ Wouters, 2014.

¹⁰⁵ Hicks, 2015.

tercih ettiği temalara uyum sağlamak zorunda bırakılmış; yerel bilgi üretimi ve bölgesel öncelikler marjinalleşmiştir¹⁰⁶. Bu durum, Küresel Kuzey merkezli epistemik hegemonya ilişkilerini yeniden üretmektedir.

Türkiye özelinde, akademik görünürlük ve prestij kazanımı, uluslararası işbirlikleri ve projeler üzerinden şekillenmektedir. Araştırmacılar, fon ve görünürlük elde etmek için uluslararası ağlara entegre olur; bu süreç, yerel ve bölgesel önceliklerden ödün verilmesini gerektirir. Açık erişim politikaları ve dijital arşivler, görünürlüğü artırmanın araçları olarak sunulsa da, epistemik bağımsızlık açısından sınırlı etkiler yaratmaktadır¹⁰⁷.

Akademik üretimde ölçülebilirlik ve görünürlük odaklı sistemler, Türkiye'de yerel bilgi üretimini marjinalleştirme eğilimini güçlendirmiştir. Bu durum, özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimlerde, Küresel Kuzey'in epistemik merkezlerini yeniden üretmesine ve Güney ülkelerinin görünürlüğünü sınırlamasına yol açmıştır¹⁰⁸. Akademik sermaye, görünürlük ve atıf temelli olarak dağıtıldığı için, yerel ve bölgesel önceliklerin epistemik değeri geri planda kalmaktadır.

Politika ve strateji önerileri açısından, Türkiye akademisinin küresel bilgi ekonomisinde daha görünür olabilmesi için birkaç yaklaşım ön plana çıkar: İngilizce yayın üretimini artırmak, uluslararası işbirlikleri ve projelere yönelmek, açık erişim politikalarını benimsemek ve disiplinler arası yerel öncelikleri korumaktır¹⁰⁹. Bu stratejiler, Türkiye akademisinin hem görünürlük kazanmasını hem de yerel bilgi üretimini sürdürebilmesini desteklemektedir.

Eleştirel bakış açısıyla, bu stratejiler sınırlıdır. Görünürlük ve atıf odaklı ölçütler, epistemik bağımlılığı derinleştirir; yerel bilgi üretimi, uluslararası dizin kriterlerine uyum sağlamak zorunda kalır. Türkiye akademisi, küresel bilgi ekonomisinin dayattığı performans ve

¹⁰⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁰⁷ Garfield, 2006.

¹⁰⁸ Wouters, 2014.

¹⁰⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

görünürlük kriterlerine bağımlı hâle gelmiş, yerel önceliklerin epistemik değeri geri planda kalmıştır ¹¹⁰

Sonuç olarak, Türkiye akademisi, küresel bilgi ekonomisi bağlamında hem görünürlük kazanmak hem de yerel bilgi üretimini korumak arasında bir denge kurmak zorundadır. Küresel dizinler ve ölçüm sistemleri, epistemik hegemonya ilişkilerini yeniden üretirken, Türkiye ve Güney ülkeleri görünürlük ve prestij kazanabilmek için bu sistemlere bağımlı kalmaktadır ¹¹¹. Akademik üretim artık hem bilimsel katkı hem de küresel görünürlük ve ekonomik sermaye üretimi üzerinden değerlendirilmekte ve epistemik merkezler bu görünürlük üzerinden güçlerini sürdürmektedir.

¹¹⁰ Hicks, 2015.

¹¹¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011 Hicks, 2015 Garfield, 2006

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GÜNCEL DİZİN SİSTEMLERİ VE TANITIMI

3.1 SCI / Web of Science (Clarivate)

SCI (Science Citation Index) ve Web of Science, Clarivate Analytics tarafından yönetilen ve küresel akademik görünürlüğün merkezi dizinleri olarak işlev görür¹¹². Başlangıçta akademik üretimi organize etme ve atıf ilişkilerini görünür kılma amacıyla geliştirilmiş bu dizinler, yirmi birinci yüzyılda epistemik ve ekonomik hegemonya araçları hâline gelmiştir¹¹³. SCI/Web of Science, özellikle Küresel Kuzey merkezli üniversiteler ve araştırma kurumları lehine işleyen bir görünürlük ve prestij mekanizması sunarken, Türkiye ve diğer Güney ülkeleri çoğunlukla ikincil konumda yer alır¹¹⁴.

3.1.1. Görünürlük ve Prestij: Akademik Sömürünün Merkezi

SCI/Web of Science'in işleyişi, atıf odaklı bir değerlendirme sistemi üzerine kuruludur¹¹⁵. Hangi dergilerin taranacağı, hangi makalelerin görünür olacağı ve hangi atıf ilişkilerinin öne çıkarılacağı tamamen merkezi kararlarla belirlenir. Bu durum, bilimsel görünürlüğün eşitsiz dağılımına yol açar. Özellikle sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenler, görünürlük kazanabilmek için çoğunlukla yüksek etki faktörlü, uluslararası ve İngilizce dergilere yönelmek zorunda kalır. Bu, yerel ve bölgesel önceliklerin geri planda kalması anlamına gelir.

Sosyal bilimlerdeki çalışmalar, genellikle toplumsal, kültürel ve yerel bağlamları temel alır. Ancak SCI/Web of Science gibi dizinler, evrensel metrikler ve Küresel Kuzey odaklı konular üzerinden değer belirler. Türkiye akademisyenleri, yerel önceliklerini görünür kılabilmek için ya uluslararası temalara uyum sağlamak ya da

¹¹² Garfield, 1972.

¹¹³ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹¹⁴ Hicks, 2015.

¹¹⁵ Garfield, 2006.

görünürlükten vazgeçmek durumunda kalır. Bu, epistemik özerkliğin ciddi biçimde sınırlandığı bir ortam yaratır.

3.1.2. Akademisyenlerin Üretim Sömürüsü

Bir diğer kritik boyut, SCI/Web of Science'in telifsiz akademik emeği kapitalize etmesidir. Akademisyenler makalelerini üretir, araştırma verilerini toplar ve meta verilerini sisteme yükler; buna karşılık dizin sağlayıcıları ve yayıncılar, görünürlük ve prestij karşılığı herhangi bir telif veya ücret ödemesi yapmaz. Bu, özellikle sosyal bilimlerde çalışan araştırmacılar için ciddi bir sömürü biçimidir. Üretilen bilgi, hem ekonomik hem de prestij açısından Küresel Kuzey'in merkezleri tarafından meta hâline getirilir¹¹⁶.

SCI/Web of Science'in veri temini, üniversite yayınları, araştırma kurumları ve akademisyenlerin sağladığı meta veriler üzerinden gerçekleşir. Ancak bu süreçte, Türkiye ve Güney ülkelerinin epistemik katkıları görünmez kılınır; elde edilen veri, merkezi şirketlerin ekonomik sermayesine dönüştürülür. Araştırmacılar, kendi emeğinin ürünü görünür kılmak için sisteme bağımlıdır, fakat sistem onların telif hakkı veya ekonomik çıkarlarını dikkate almaz.

3.1.3. H-indeksi, Etki Faktörü ve Performans Baskısı

SCI/Web of Science, akademik prestiji ve görünürlüğü sayısal metrikler üzerinden belirler. H-indeksi, dergi etki faktörü ve atıf yoğunluğu, akademik yükselme ve fon dağılımında merkezi ölçütler olarak kullanılır.¹¹⁷ Sosyal bilimlerde bu durum, araştırmacılar üzerinde ciddi bir baskı yaratır. Akademisyenler, görünürlük kazanmak ve fon sağlamak için çoğu zaman toplumsal önceliklerinden ve metodolojik özgünlüklerinden ödün verir. Yerel bağlamda değerli

¹¹⁶ Garfield, 2006 Hicks, 2015.

¹¹⁷ Bornmann & Daniel, 2008..

olabilecek araştırmalar, metrik odaklı sistemler tarafından marjinalleřtirilir¹¹⁸.

Bu baskı, epistemik bağımlılığı pekiştirir. Türkiye akademisyenleri, Küresel Kuzey merkezli dizinlerde görünür olmak için metodolojilerini ve konularını değiştirmek zorunda kalır. Bu durum, yerel ve bölgesel bilgi üretiminin epistemik değerini düşürür ve sosyal bilimlerde özgün araştırma potansiyelini kısıtlar¹¹⁹.

3.1.4. Küresel Hegemonya ve Veri Akışı

SCI/Web of Science, akademik görünürlüğü yalnızca ölçmez, aynı zamanda epistemik merkezleri güçlendiren bir veri akışı mekanizmasıdır. Dizin, hangi makalelerin ön plana çıkarılacağını ve hangi araştırmacıların görünür olacağını belirler. Türkiye ve Güney ülkeleri, görünürlük kazanmak için bu veri akışına bağımlı hâle gelir. Bu, epistemik hegemonya ilişkilerini yeniden üretir ve akademik sermayenin Küresel Kuzey merkezlerine akmasına yol açar¹²⁰.

Dizinler aracılığıyla üretilen görünürlük ve prestij, fon dağılımı ve akademik yükselmeye belirleyici olur. Türkiye akademisyenleri, yüksek atıf ve etki faktörü kazanabilmek için uluslararası işbirliklerine ve projelere bağımlı hale gelir. Ancak bu, yerel önceliklerden ve toplumsal sorunlardan ödün vermek anlamına gelir.

3.1.5. Sosyal Bilimlerdeki Kriz

Sosyal bilimlerde çalışan akademisyenler için SCI/Web of Science, hem görünürlük hem de epistemik bağımsızlık açısından çifte bir kriz yaratır. Yerel kültürel ve toplumsal bağlamları temel alan araştırmalar, uluslararası dizinlerin kriterlerine uymadığında görünmez

¹¹⁸ Blaise Cronin, (2005), *The Hand of Science Academic Writing and Its Rewards*, The Scarecrow Press, Inc.

Lanham, Maryland • Toronto • Oxford, 2005.

¹¹⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹²⁰ Hicks, 2015.

hâle gelir. Öte yandan, görünür olmak için dizin normlarına uyum sağlamak, epistemik bağımsızlığın sınırlandırılması anlamına gelir.

Ayrıca, akademisyenlerin emeği ekonomik bir meta hâline gelir. SCI/Web of Science, sosyal bilimlerde üretilen bilginin telifsiz kullanımını ve görünürlük üzerinden kapitalizasyonunu gerçekleştirir. Akademisyenler hem görünürlük kazanmak hem de akademik fon sağlamak için çalışırken, ürettikleri bilginin ekonomik faydası dizin sağlayıcılarının merkezlerine akar¹²¹.

3.1.6. Akademik Sömürü ve Epistemik Bağımlılık

SCI/Web of Science, küresel akademik görünürlük ve prestij yaratma sürecinde yalnızca bir ölçüm aracı değil, aynı zamanda epistemik sömürü ve bağımlılığı yeniden üreten bir hegemonya mekanizmasıdır. Türkiye ve diğer güney ülkeleri, görünürlük ve fon kazanabilmek için bu sisteme entegrasyon sağlamak zorundadır. Ancak bu entegrasyon, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesi, epistemik bağımlılığın derinleşmesi ve akademik emeğin sömürülmesi anlamına gelir¹²².

Bu bağlamda, SCI/Web of Science sosyal bilimler açısından bir çifte tuzak oluşturur: görünürlük kazanmak için normlara uyum sağlamak zorundasınız ve emeğiniz, telif ödenmeden merkezi dizin sağlayıcılarının ekonomik sermayesine dönüşür. Bu durum, epistemik bağımsızlık, yerel öncelikler ve akademik özerklik açısından ciddi tehditler üretir.

3.2 Scopus (Elsevier)

Scopus, Elsevier tarafından geliştirilen ve küresel akademik görünürlüğün merkezi dizinlerinden biri olarak kabul edilen bir sistemdir¹²³. SCI/Web of Science ile benzer işlevler görmesine rağmen, Elsevier'in ticari gücü ve uluslararası akademik sermaye üzerindeki

¹²¹ Garfield, 2006; Hicks, 2015.

¹²² Leydesdorff & Bornmann, 2011; Hicks, 2015; Garfield, 2006.

¹²³ Éric Archambault, David Campbell, Yves Gingras ve Vincent Larivière (2009), "Comparing Bibliometric Statistics Obtained from the Web of Science and Scopus", *Information Science and Technology*, 607,1320-1326.

etkisi, Scopus'u farklı bir hegemonya aracı hâline getirmektedir. Scopus, akademik üretimi sayısal metrikler üzerinden değerlendirir ve görünürlük ile prestij dağılımını merkezi biçimde kontrol eder¹²⁴.

3.2.1. Akademik Görünürlük ve Sosyal Bilimler

Sosyal bilimlerde çalışan akademisyenler için Scopus, hem fırsat hem de tuzak barındırır. Uluslararası görünürlük kazanmak isteyen araştırmacılar, yüksek etki faktörlü ve İngilizce yayınlara yönelmek zorundadır. Bu durum, yerel önceliklerin, kültürel özgünlüklerin ve bölgesel konuların marjinalleşmesine yol açar. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların çoğu, toplumsal sorunları ve kültürel bağlamı merkeze alırken, Scopus'un evrensel metrikleri ve standartları, bu çalışmaları görünmez kılabilir¹²⁵.

Scopus'un algoritmaları, dergilerin seçimi ve makale atıf sayılarının hesaplanması süreçlerinde şeffaf olmayan kriterler kullanır. Bu, sosyal bilimlerde çalışan akademisyenlerin görünürlük elde etmesini rastlantısal ve merkezi kontrole şekillenen bir süreç hâline getirir.¹²⁶ Türkiye'deki akademisyenler, görünürlük kazanmak için bu merkezi algoritmalara bağımlı olur ve çoğu zaman araştırma temalarını ve yöntemlerini, sistemin tercih ettiği biçime uyarlamak zorunda kalır.

3.2.2. Akademik Emeğin Sömürüsü

Scopus, sosyal bilimler alanında üretilen akademik emeği ticari meta hâline getirir. Akademisyenler, araştırmalarını üretir, makalelerini hazırlar ve meta verilerini sisteme yükler; Elsevier, bu bilgileri telifsiz olarak kendi ekonomik sermayesine dönüştürür¹²⁷. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, görünürlük kazanmak için bu sisteme bağımlı hâle gelirken, elde ettikleri akademik prestij çoğunlukla fon ve kariyer

¹²⁴ Hicks, 2015.

¹²⁵ Cronin, 2001.

¹²⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹²⁷ Archambault et al, 2009; Garfield, 2006.

yükselmeleriyle sınırlı kalır; Elsevier, bu üretim üzerinden ekonomik faydayı merkeze alır.

3.2.3. H-indeksi ve Atıf Odaklı Performans Baskısı

Scopus'un en güçlü yönlerinden biri, H-indeksi ve atıf yoğunluğu üzerinden akademik performansı ölçmesidir¹²⁸. Sosyal bilimlerde çalışan araştırmacılar, görünürlük ve fon kazanabilmek için bu metriklere uyum sağlamak zorundadır. Bu durum, akademik özerklik ve epistemik bağımsızlık açısından ciddi bir sınırlama ve baskı yaratır¹²⁹

Türkiye'de sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenler, yerel konulara odaklanan çalışmaları çoğunlukla Scopus'un kriterleri nedeniyle görünürlük kazanamadığı için, uluslararası temalara yönelmek zorunda kalır. Bu, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesi ve epistemik bağımlılığın derinleşmesi anlamına gelir. Sosyal bilimlerdeki bu tuzak, akademik emeğin sadece görünürlük ve metriklerle değer kazanmasını sağlayan bir sistemin ürünüdür.

3.2.4. Küresel Hegemonya ve Veri Akışı

Scopus, görünürlüğü sadece ölçmekle kalmaz; aynı zamanda epistemik merkezleri güçlendiren bir veri akışı mekanizması işlevi görür. Türkiye ve diğer Güney ülkelerindeki akademisyenler, fon ve prestij kazanabilmek için bu veri akışına entegre olmak zorundadır. Ancak elde edilen veri ve görünürlük, merkezi Elsevier sistemine ekonomik ve epistemik sermaye olarak aktarılır¹³⁰.

Sosyal bilimler açısından bu durum, akademik üretimde ciddi bir çifte bağımlılık yaratır: hem görünürlük kazanmak için merkezi dizin kriterlerine uyum sağlamak hem de üretilen bilginin ekonomik

¹²⁸ Bornmann & Daniel, 2008.

¹²⁹ Hicks, 2015.

¹³⁰ Hicks, 2015.

değerinin Elsevier'e aktarılmasını kabul etmek. Bu, epistemik özerklik ve yerel bilgi üretimi açısından sürdürülemez bir tuzaktır¹³¹.

3.2.5. Akademik Sömürünün Boyutları

Scopus, sosyal bilimler alanında Türkiye ve Güney ülkeleri için görünmez bir sömürü mekanizması oluşturur. Araştırmacılar, görünürlük ve prestij kazanabilmek için yüksek etki faktörlü dergilere yönelirken, Elsevier bu sürecin tüm ekonomik ve epistemik faydasını kendi merkezine taşır. Akademisyenlerin emeği, telifsiz bir meta hâline gelir ve görünürlük üzerinden akademik sermaye üretimi gerçekleştirilir¹³².

Sosyal bilimlerdeki bu durum, epistemik bağımlılığı ve Küresel Kuzey'in hegemonya ilişkilerini pekiştirir. Türkiye akademisi, görünürlük ve fon kazanabilmek için sisteme entegrasyon sağlarken, yerel araştırmaların epistemik değeri geri planda kalır. Akademisyenler, epistemik özerklik ve yerel öncelikler açısından ciddi bir baskı altında çalışmaktadır.

3.2.6. Performans, Görünürlük ve Bağımlılık

Scopus, sosyal bilimler açısından bir çifte tuzak ve hegemonik araç olarak işlev görür. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, görünürlük kazanabilmek için merkezi kriterlere bağımlı hâle gelirken, akademik emeğin ekonomik faydası merkezi Elsevier'e aktarılır. Akademik özerklik ve epistemik bağımsızlık sınırlanmış, yerel bilgi üretimi marjinalleşmiş ve sosyal bilimlerde özgün araştırma potansiyeli ciddi biçimde baskı altına alınmıştır.¹³³

Scopus, görünürlük ve prestij üretiminde yalnızca bir ölçüm aracı değil, epistemik sömürü ve bağımlılığı yeniden üreten hegemonik bir sistem olarak sosyal bilimcilerin karşısına çıkar. Akademik üretim, nicel metrikler üzerinden yönetilirken, Küresel Kuzey merkezli bilgi

¹³¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹³² Garfield, 2006; Archambault et al, 2009.

¹³³ Leydesdorff & Bornmann, 2011; Hicks, 2015; Garfield, 2006.

hegemonisi yeniden üretilir ve Güney ülkeleri görünürlük ile fon elde edebilmek için sisteme bağımlı kalır.

3.3 Google Scholar

Google Scholar, 2004 yılında Google tarafından başlatılan, akademik üretimi arama motoru tabanlı bir şekilde indeksleyen bir sistemdir¹³⁴. SCI/Web of Science ve Scopus'un aksine, daha açık erişimli ve geniş kapsamlı bir görünürlük sağlama iddiasıyla tanıtılmıştır. Ancak sosyal bilimler açısından Google Scholar, görünürlük sağlama ve atıf ölçümü konularında hem fırsatlar hem de yeni bağımlılık ve sömürü biçimleri üretir.

3.3.1. Görünürlük ve Sosyal Bilimlerin Durumu

Google Scholar, makaleleri, tezleri, kitap bölümlerini, konferans bildirilerini ve teknik raporları tarayarak akademik görünürlüğü artırmayı vaat eder¹³⁵. Bu, özellikle sosyal bilimler açısından önemli bir avantaj gibi görünse de, görünürlük sağlayan algoritmalar ve indeksleme süreçleri şeffaf değildir. Sosyal bilimlerde üretilen bilgi, yerel bağlam ve kültürel özgünlük taşıdığına, algoritmalar tarafından alt düzeyde değerlendirilir veya görünmez hâle gelir. Bu durum, Türkiye akademisyenleri için epistemik bağımlılığı derinleştiren bir yapısal sorundur.

Google Scholar'ın en kritik yönü, akademik üretimi telif ödemediği kapitalize etme yeteneğidir. Akademisyenler, makalelerini ve tezlerini sisteme yüklerken, Google bu içerikleri ekonomik ve epistemik sermaye olarak kullanır. Görünürlük sağlansa da, bu görünürlük karşılığında akademisyenlere telif veya ekonomik kazanç aktarılmaz. Sosyal bilimler alanında üretilen bilgi, böylece küresel dijital sermayeye dönüştürülür¹³⁶.

¹³⁴ Peter Jacso, (2005), SAVVY SEARCHING Google Scholar: the pros and the cons, *Online Information Review*, Vol. 29 No. 2, pp. 208-214.

¹³⁵ Jacsó, 2005.

¹³⁶ Alberto Martín-Martín, Enrique Orduna-Malea , Mike Thelwall , Emilio Delgado López-Cózar, (2018), Google Scholar, Web of Science, and Scopus: a systematic

3.3.2. Atıf ve Performans Baskısı

Google Scholar, ücretsiz ve geniş erişimli bir sistem olarak görünse de, akademik performansı ölçmek için kullanılan metrikler (h-indeksi, atıf sayısı vb.) özellikle sosyal bilimlerde yanıltıcı olabilir¹³⁷. Scopus ve Web of Science'a göre daha kapsayıcı olsa da, nitelik ve metodolojiye dair herhangi bir filtre veya kalite kontrolü bulunmaz. Bu, akademisyenler için bir görünürlük tuzağı oluşturur: Çok sayıda atıf alabilirler, ancak akademik prestij ve fon dağılımı açısından hala ikincil kalırlar. Türkiye akademisyenleri, görünürlük kazanabilmek için bu sisteme bağımlı hâle gelir, fakat epistemik değer çoğunlukla merkezi sistemler tarafından belirlenir¹³⁸.

3.3.3. Veri Temini ve Ekonomik Sömürü

Google Scholar'ın veri temini, web üzerinde açık erişimli kaynaklar ve akademisyenlerin yüklediği içerikler üzerinden gerçekleşir. Akademisyenlerin emeği, telifsiz biçimde sistem tarafından toplanır ve Google'ın dijital sermayesine eklenir¹³⁹. Sosyal bilimler alanında üretilen çalışmalar, özellikle bölgesel ve yerel konulara odaklananlar, sistem tarafından yeterince görünürlük kazanamayabilir. Bu durum, akademik emeğin ekonomik ve epistemik değerinin merkezi şirketler lehine akmasını sağlar¹⁴⁰.

3.3.4. Epistemik Bağımlılık ve Algoritmik Hegemonya

Google Scholar, akademik görünürlüğü artırma iddiasına rağmen, algoritmik olarak belirlenen bir hegemonya yaratır. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, akademik görünürlük kazanmak için sistemin algoritmalarına bağımlı hâle gelir. Bu bağımlılık, epistemik özerkliği sınırlar; araştırmacılar, yerel önceliklerden ve özgün metodolojiden

comparison of citations in 252 subject categories, *Journal of Informetrics*, vol. 12, no. 4, pp. 1160-1177, 2018. <https://doi.org/10.1016/J.JOI.2018.09.002>,

¹³⁷ Jacsó, 2008.

¹³⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹³⁹ Harzing & Alakangas, 2016.

¹⁴⁰ Hicks, 2015.

ödün vermek zorunda kalır. Sosyal bilimlerdeki bu durum, akademik üretimin nicel metriklere indirgenmesi ve yerel bilgi üretiminin geri planda kalması anlamına gelir.

3.3.5. Sosyal Bilimlerde Görünmez Sömürü

Google Scholar, sosyal bilimlerde akademik emeği hem görünür kılar hem de ekonomik olarak telifsiz sömürür. Akademisyenler, görünürlük ve atıf kazanmak için sistemle uyumlu içerikler üretirken, sistemin ekonomik değeri merkezi şirketlerin kontrolünde kalır. Türkiye akademisyenleri, epistemik bağımsızlık ve yerel öncelikler açısından ciddi baskı altındadır. Üretilen bilgi, dijital sermaye olarak küresel ölçekte merkeze aktarılır¹⁴¹.

3.3.6. Performans ve Görünürlük Çelişkisi

Google Scholar, sosyal bilimler için görünürlük ve erişim avantajı sağlasa da, prestij, fon ve akademik kariyer açısından sınırlı bir etkiye sahiptir. Türkiye akademisyenleri, görünürlük kazanmak için içeriklerini sisteme yükler; görünürlük sağlansa da, prestij Scopus veya Web of Science tarafından belirlenir. Bu, epistemik bağımlılığı ve akademik emeğin sömürülmesini pekiştirir¹⁴².

3.3.7. Açık Görünürlük, Gizli Sömürü

Google Scholar, sosyal bilimler açısından çifte bir tuzak sunar: Açık ve ücretsiz erişim imkânı verir, fakat epistemik bağımlılığı ve ekonomik sömürüyü gizli biçimde pekiştirir. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, görünürlük kazanmak için sisteme bağımlı hâle gelirken, ürettikleri bilginin ekonomik ve epistemik faydası merkezi şirketlere aktarılır. Akademik özerklik, yerel bilgi üretimi ve epistemik bağımsızlık ciddi biçimde sınırlandırılmıştır.¹⁴³

¹⁴¹ Harzing & Alakangas, 2016. Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁴² Jacsó, 2005 Harzing & Alakangas, 2016. Hicks, 2015. .

¹⁴³ Hicks, 2015.

Google Scholar, sosyal bilimler açısından hem görünürlük hem de sömürü mekanizması olarak işlev görür; akademik üretim nicel metrikler üzerinden yönetilirken, Küresel Kuzey merkezli epistemik hegemonya yeniden üretilir.

3.4 Bölgesel / Ulusal Dizinler (SciELO, CSCI, ULAKBİM / TR Dizin)

Bölgesel ve ulusal dizinler, küresel akademik görünürlük sistemine alternatif olarak ortaya çıkmış, yerel ve bölgesel araştırmaları desteklemeyi amaçlayan platformlardır. SciELO (Scientific Electronic Library Online), Latin Amerika merkezli bir açık erişim girişimi olarak akademik görünürlüğü artırmayı hedeflerken; CSCI (Chinese Science Citation Index) Çin akademisinin ulusal bilimsel üretimini sisteme kazandırır. Türkiye'de ise ULAKBİM'in geliştirdiği TR Dizin, yerel akademik dergileri tarayarak bölgesel görünürlük sağlamaktadır;¹⁴⁴.

Ancak sosyal bilimler açısından bakıldığında, bu dizinler hem fırsat hem de epistemik tuzak barındırır. Yerel bilgi üretimi ve kültürel özgünlük görünürlük kazanabilir, fakat küresel görünürlük ve atıf açısından çoğunlukla ikincil konumda kalır. Bu, sosyal bilimciler için çifte bağımlılık ve görünmez sömürü yaratır: hem Küresel Kuzey merkezli dizinlerin hem de yerel dizinlerin kriterlerine bağımlılık.

3.4.1. SciELO: Latin Amerika Modeli

SciELO, 1997 yılında Brezilya'da başlatılmış ve kısa sürede Latin Amerika akademik üretiminin görünürlüğünü artırmıştır. Açık erişim modeli, sosyal bilimlerde yerel bağlam ve kültürel özgünlüğü ön plana çıkarma avantajı sağlar. Ancak, SciELO'nun küresel görünürlük yaratma kapasitesi sınırlıdır; atıf sayıları ve uluslararası prestij çoğunlukla Web of Science veya Scopus üzerinden belirlenir. Bu durum, sosyal bilimciler için epistemik bağımlılığı sürdürür ve yerel üretimin küresel kapitalizasyonunu sınırlı kılar¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Altbach, 2001.

¹⁴⁵ Altbach& Peterson, 1999.

SciELO, yerel akademisyenlerin görünürlük kazanmasını sağlasa da, verilerin ticari kapitalizasyonu ve merkezi dizinlerle entegrasyon eksikliği nedeniyle akademik emeğin ekonomik değeri sınırlıdır. Sosyal bilimciler, görünürlük sağlamak için SciELO'ya bağımlı hâle gelirken, Küresel Kuzey dizinlerinin hegemonya etkisinden kaçamaz¹⁴⁶.

3.4.2. CSCI: Çin Akademisinin Ulusal Aracı

CSCI, Çin'in bilimsel üretimini ulusal ve bölgesel düzeyde tarayarak görünürlük sağlar. Sosyal bilimler alanında, CSCI Çin akademisyenlerinin yerel araştırmalarını ön plana çıkarırken, uluslararası görünürlük ve atıf açısından sınırlıdır. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri için bu model, yerel bilgi üretimini koruma açısından bir örnek teşkil edebilir, ancak Küresel Kuzey dizinleriyle entegrasyon eksikliği nedeniyle epistemik bağımlılığı tamamen ortadan kaldırmaz¹⁴⁷.

CSCI'nin sosyal bilimler açısından eleştirisi, veri temini ve görünürlük süreçlerinin merkezi kontrolle yürütülmesidir. Akademik görünürlük, ulusal stratejilerle sınırlıdır ve küresel atıf ağlarına erişim çoğunlukla dış merkezlere bağımlıdır. Bu, sosyal bilimciler açısından epistemik bağımlılığın bölgesel düzeyde yeniden üretilmesi anlamına gelir.

3.4.3. ULAKBİM / TR Dizin: Türkiye Örneği

Türkiye'de ULAKBİM tarafından geliştirilen TR Dizin, yerel akademik dergileri tarayarak bölgesel görünürlük sağlamayı amaçlar. Açık erişim ve yerel dergi taraması, sosyal bilimlerde yerel konuların görünürlüğünü artırabilir. Ancak TR Dizin, uluslararası atıf ve prestij açısından sınırlı kalır. Türkiye akademisyenleri, görünürlük ve fon kazanabilmek için çoğunlukla Scopus veya Web of Science'a yönelmek

¹⁴⁶ Garfield, 2006.

¹⁴⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

zorunda kalır; TR Dizin'in sağladığı görünürlük, merkezi dizinlerin hegemonya gücü karşısında yeterli değildir¹⁴⁸.

TR Dizin'in sosyal bilimler açısından eleştirisi, veri temini ve kalite kontrol süreçlerinin şeffaf olmamasıdır. Akademisyenler yerel dergiler üzerinden görünürlük sağlasa da, merkezi dizinlerdeki atf ve prestij metrikleri belirleyici olur. Bu durum, epistemik bağımsızlık ve yerel bilgi üretiminin görünürlüğü açısından ciddi sınırlamalar getirir¹⁴⁹.

3.4.4. Sosyal Bilimlerde Çifte Bağımlılık

Bölgesel ve ulusal dizinler, sosyal bilimciler için bir görünürlük avantajı sunarken, epistemik bağımlılığı tamamen ortadan kaldırmaz. Türkiye akademisyenleri, yerel görünürlük için TR Dizin'e, uluslararası prestij ve fon için Scopus veya Web of Science'a bağımlı hâle gelir. Bu çifte bağımlılık, epistemik özerklik ve yerel bilgi üretimi açısından sosyal bilimciler için yapısal bir tuzaktır¹⁵⁰.

3.4.5. Akademik Emegın Sömürüsü ve Ticari Boyut

Bölgesel dizinler ticari odaklı olmasa da, epistemik sömürü riskini barındırır. Akademik emegın görünürlüğü, çoğunlukla merkezi dizinler ve küresel ağlar üzerinden değer kazanır. Türkiye'de sosyal bilimciler, yerel dizinlerde görünürlük sağlasa da, küresel akademik kapitalizasyon sistemine entegre olmadıkları sürece, üretimlerinin ekonomik değeri sınırlı kalır¹⁵¹.

3.4.6. Bölgesel Dizinlerin Çifte Yüzü

Bölgesel ve ulusal dizinler, sosyal bilimler açısından hem fırsat hem tuzak sunar. Yerel bilgi üretimi görünürlük kazanabilir; ancak küresel prestij ve fon açısından sınırlı kalır. Türkiye ve diğer Güney

¹⁴⁸ Altbach & Peterson, 1999.

¹⁴⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁵⁰ Hicks, 2015.

¹⁵¹ Garfield, 2006. Leydesdorff & Bornmann, 2011.

ülkeleri, epistemik bağımsızlık ve görünürlük arasında sürekli bir denge kurmak zorundadır. Akademik emeğin ekonomik ve epistemik değerinin merkezi dizinler tarafından belirlendiği sistemde, bölgesel dizinler yalnızca kısmi bir çözüm ve geçici tampon işlevi görür¹⁵².

Böylece sosyal bilimciler, yerel ve ulusal dizinlerle görünürlük sağlarken, küresel akademik hegemonya ve merkezi dizinlerin baskısı altında kalır. Epistemik bağımlılık ve akademik emeğin sömürülmesi, bölgesel dizinler tarafından tamamen ortadan kaldırılmaz; aksine, yerel görünürlük ile küresel prestij arasındaki dengesizlik yeni bir görünmez tuzak yaratır.

3.4.6.2. TR Dizin'in İşlevselliği ve Ulusal Bilgi Akışındaki Konumu

Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimsel altyapısına yön veren sistemlerin önemli bir bölümü, başlangıçta ülke güvenliği ya da ekonomik fayda üretimi ekseninde kurgulanmamıştır. Bu durum, ulusal bilgi üretimi ile stratejik uygulama alanları arasındaki yapısal kopukluğun temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Ancak zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda, özellikle TÜBİTAK öncülüğünde ve Türkiye'nin önde gelen ulusal stratejik şirketlerinin katkısıyla, kapalı modüller veya sınırlı erişimli araştırma ağları üzerinden çeşitli proje iş birlikleri geliştirilmeye başlanmıştır. Bu çabalar, belirli alanlarda bilgi güvenliği ve yerli üretim kapasitesine katkı sağlamış olsa da, ülke genelinde üretilen akademik bilginin ne ölçüde kullanıldığı sorusu hâlâ netlik kazanmamıştır.

Bugün yaklaşık 180 üniversitenin ürettiği bilgi birikiminin ne kadarının ulusal stratejik projelere dönüştürülebildiği belirsizdir. Özellikle Türkiye'nin son yıllarda millî savunma sanayii alanında elde ettiği dikkat çekici başarılarla rağmen, bu süreçlerin bilgi altyapısında TR Dizin tabanlı dergilerde yayımlanan araştırmaların ne ölçüde kullanıldığı tartışmalıdır.

Burada temel soru, TR Dizin'in yalnızca akademik görünürlük sağlayan bir indeks mi, yoksa TÜBİTAK aracılığıyla bilgiyi ulusal

¹⁵² Altbach, 2001.

kurumlara aktaran bir köprü mü olduğudur. TR Dizin'in veri tabanında yer alan içerikleri analiz eden veya bu veriyi stratejik Ar-Ge planlamasında kullanan yerli şirketlerin varlığı da büyük ölçüde belirsizdir. Bu nedenle, savunma sanayii gibi yüksek teknoloji gerektiren alanlarda, TÜBİTAK ve bağlı kuruluşlar çoğu zaman mevcut akademik bilgiyi doğrudan kullanmak yerine yeniden üretmek zorunda kalmaktadır.

Dolayısıyla bütün bu soruların yanıtı, TR Dizin'in işlevselliğinde gizlidir. Sistem, ulusal bilgi üretimini arşivleyen bir yapı olarak görünse de, bu bilginin ülke kalkınması, sanayi politikası ve stratejik teknoloji üretimi süreçlerine ne ölçüde entegre edilebildiği tartışmaya açıktır. Aşağıda, TR Dizin'in bu işlevselliğine ilişkin temel noktalar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır:

3.4.6.3. TR Dizin'in Temel Amacı ve Rolü

TR Dizin (eski adıyla ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları), TÜBİTAK'ın koordinasyonunda yürütülen bir ulusal akademik indeksleme sistemidir. Resmî amacı, Türkiye'de yayımlanan akademik dergilerin bilimsel kalitesini artırmak, dizinlenebilirliğini sağlamak ve uluslararası görünürlüğe destek vermektir. Yani başlangıçta hedef, Türkiye'nin kendi bilgi üretimini arşivlemek ve standardize etmek olmuştur. Ancak pratikte bu sistem, ulusal bilgi üretiminin *yönlendiricisi* olmaktan çok, uluslararası ölçüm sistemlerinin (Web of Science, Scopus vb.) “ön basamağı” haline gelmiştir.

3.4.6.4. Stratejik Bilgi ve Koruma Kapasitesi

TR Dizin, görünürde ulusal bilgi üretimini kayıt altına alır. Ama “koruma” anlamında:

- Verilerin çoğu uluslararası erişime açık değildir, yani yerli araştırmacılar için bile analitik geri bildirim veya stratejik veri kullanımı sınırlıdır.
- Dizindeki bilgiler, meta veri düzeyinde korunur ama fikrî mülkiyet veya stratejik kullanım anlamında herhangi bir filtreleme yapılmaz.

- Örneğin enerji, savunma, biyoteknoloji veya yapay zekâ gibi stratejik alanlardaki araştırmaların uluslararası patent ağlarına veya yayın zincirlerine taşınmasını önleyecek hiçbir mekanizma yoktur.

Dolayısıyla, TR Dizin ulusal bilginin güvenliğini sağlamaz, yalnızca onun varlığını tescil eder.

3.4.6.5. Bilginin Yönlendirilmesi: Ulusal İhtiyaçlarla Uyum

Türkiye'nin ekonomik, teknolojik veya sosyal ihtiyaçlarıyla bilgi üretimi arasında kurumsal bir köprü bulunmamaktadır:

- TR Dizin'in içeriği planlama veya yatırım kurumlarıyla paylaşılmıyor (örneğin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK Ar-Ge fonları, YÖK gibi kurumlarla entegrasyon eksik).
- Bu nedenle bilgi, stratejik yönlendirme yerine akademik puan ve performans sistemlerine hizmet ediyor.
- Üniversitelerdeki araştırmalar uluslararası atıf sistemlerine göre biçimleniyor; TR Dizin bu süreci yalnızca takip eden bir rol üstleniyor.

Sonuçta bilgi, ülkenin ihtiyaçlarına değil, uluslararası yayın ekonomisinin standartlarına yönleniyor.

3.4.6.6. Türkiye Sanayisi ve Sosyal Kurumların Erişimi

- Sanayi ve sosyal politika kurumlarının TR Dizin'deki bilgilere erişimi sınırlı ve kullanımı düşük.
- Dizin, veri madenciliği veya uygulamalı analiz araçları sunmadığı için, sanayi bu kaynaktan teknolojik inovasyon üretiminde faydalanamıyor.
- Sosyal politika üretimi açısından da benzer bir kopukluk var; akademik bilgiler politika döngüsüne entegre edilmemiş durumda.

Bu nedenle, TR Dizin “yerli bilgi havuzu” olmasına rağmen, bilginin dolaşımını yerel düzeyde değil, uluslararası yönlerde hızlandırıyor.

3.4.6.7. Bilgi Akışında Bağımlılık Sorunu

TR Dizin, uluslararası dizinlerin (örneğin Web of Science, Scopus) metodolojisini büyük ölçüde taklit eder:

- Yayın kabul kriterleri, hakemlik standartları ve değerlendirme göstergeleri ithal modellerdir.
- Bu durum, TR Dizin’i bir tür “yerel aracı” konumuna getirir: Bilgiyi toplar, sınıflandırır, ama asıl değer zincirine (atıf, etki, fonlama, patent, görünürlük) yurt dışı platformlar sahip olur.

Bu yüzden, bazı araştırmacılar TR Dizin’in “bilginin öncelenmiş uluslararası dolaşımını kolaylaştıran” bir sistem olduğunu öne sürerler.

3.4.6.8. Sonuç: Ulusal mı, Aracı mı?

TR Dizin’in mevcut haliyle işlevi, ulusal bilgi üretimini görünür kılmak, ancak stratejik olarak yönlendirmek veya korumak değildir. Bu durum iki olasılıkla açıklanabilir:

1. Yapısal bağımlılık: Uluslararası yayın ekonomisine entegre olma zorunluluğu.
2. Kurumsal vizyon eksikliği: Bilgiyi sanayi, toplum ve devlet politikalarıyla bütünleştirecek bir üst stratejinin bulunmaması.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: DİZİN SİSTEMLERİNİN ÇALIŞMA MEKANİZMALARI, KURUMLAR VE VERİ PAYLAŞIMI

4.1 Çalıştıkları Kişi ve Kurumlar

Dizin sağlayıcıları, akademik üretimin görünürliğini ve erişimini belirleyen merkezî aktörler olarak işlev görür¹⁵³. Bu aktörler, yalnızca makale ve dergileri taramakla kalmaz; aynı zamanda akademik performansın ve prestijin nicel ölçütler üzerinden değerlendirilmesini mümkün kılar¹⁵⁴. Görünüşte akademik üretimi destekleyen bu sistemler, sosyal bilimler açısından incelendiğinde, hem görünürlük hem de epistemik bağımlılık üretir. Akademisyenler, yerel ve bölgesel araştırmaları sistemlere yükleyerek görünürlük kazanırken, merkezi dizinlerin algoritmaları ve metrikleri tarafından yönlendirilir¹⁵⁵.

4.1.1. Akademisyenler ve Meta Veri Sağlama

Akademisyenler, dizin sistemlerinin işleyişinin temel veri kaynaklarıdır. Makalelerini, konferans bildirimlerini, tezlerini ve raporlarını sisteme yükleyerek dizin sağlayıcılarının meta veri havuzunu beslerler. Bu süreçte akademik emeğin görünürlüğü artarken, ekonomik ve epistemik değer çoğunlukla dizin sağlayıcının kontrolüne geçer. Sosyal bilimciler, özellikle yerel ve kültürel bağlamda özgün araştırmalar üretirken, küresel görünürlük sağlamak için sistemin algoritmalarına uyum sağlamak zorundadır. Bu durum, epistemik bağımsızlığın kısıtlanması ve akademik emeğin dolaylı sömürüsü olarak değerlendirilebilir¹⁵⁶.

Akademisyenlerin sisteme yüklediği içerikler, yalnızca görünürlük sağlamakla kalmaz; aynı zamanda atıf ağı ve bibliyometrik veri oluşturur. Bu veri, merkezi dizinler tarafından akademik prestij, fon dağılımı ve yükselme kriterlerinde kullanılır. Sosyal bilimler alanında, nicel ölçütlerin öncelik kazanması, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine yol açar. Türkiye akademisyenleri, görünürlük

¹⁵³ Garfield, 2006.

¹⁵⁴ Hicks, 2015.

¹⁵⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁵⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

kazanmak için merkezi dizinlerle uyumlu içerikler üretirken, epistemik özerklikten ödün verir¹⁵⁷.

4.1.2. Üniversiteler ve Araştırma Kurumları

Dizin sağlayıcıları, akademisyenlerle birlikte üniversiteler ve araştırma kurumları ile de doğrudan ilişki kurar. Üniversiteler, akademik üretimlerini merkezi dizinlerde görünür hâle getirmek için içerik paylaşır, abonelik ve üyelik anlaşmaları yapar¹⁵⁸. Bu ilişkiler, özellikle sosyal bilimler açısından stratejik bir görünürlük ve prestij yönetimi yaratır. Akademik kurumlar, görünürlük kazanmak için araştırmacılarını merkezi dizinlere yönlendirirken, epistemik bağımsızlık çoğunlukla ikinci plana düşer¹⁵⁹.

Araştırma kurumları, merkezi dizinlerle veri paylaşımı ve görünürlük anlaşmaları yaparken, sosyal bilimlerde üretilen bilgi çoğunlukla yerel ve kültürel bağlamdan uzak metrikler üzerinden değerlendirilir. Bu, akademik üretim üzerinde hem nicel hem de nitel baskı yaratır; araştırmacılar, merkezi algoritmalara uyumlu içerikler üretmek zorunda kalır.

4.1.3. Akademik Yayıncılar ve Dergi Editörleri

Dizin sağlayıcıları ile ilişkide bir diğer önemli aktör, akademik yayıncılar ve dergi editörleridir. Dergiler, içeriklerini dizinlere taranmak üzere gönderir ve görünürlük kazanmayı hedefler (Garfield, 2006). Editörler, dizin kriterlerine uygun makale seçimi yaparken, sosyal bilimlerde yerel konuların önceliği genellikle düşer. Bu durum, yerel bilgi üretiminin görünürlüğünü sınırlayan algoritmik ve kurumsal bir filtre işlevi görür¹⁶⁰.

Yayıncılar, merkezi dizinlerle iş birliği yaparak akademik içeriklerin atıf ve erişim verilerini sağlar. Sosyal bilimciler, görünürlük kazanmak için editör ve yayıncı politikalarına uyum sağlamak zorundadır; aksi hâlde makaleleri küresel görünürlük kazanamaz.

¹⁵⁷ Harzing & Alakangas, 2016.

¹⁵⁸ Hicks, 2015.

¹⁵⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁶⁰ Altbach & Peterson, 1999.

Böylece akademik emeğin ekonomik ve epistemik değeri, görünüşte şeffaf bir süreç gibi görünse de, merkezi kontrol ve sömürü mekanizması ile yönetilir¹⁶¹.

4.1.4. Ulusal ve Bölgesel Kurumlar

Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde, ulusal araştırma kurumları ve üniversiteler, merkezi dizinlerle bağlantı kurarak akademik görünürlüğü artırmayı amaçlar. ULAKBİM ve TR Dizin örneğinde olduğu gibi, yerel veri toplama ve indeksleme yapılır, sosyal bilimlerde yerel konular görünür hâle gelir. Ancak bu dizinlerin küresel prestij üzerindeki etkisi sınırlıdır; akademisyenler görünürlük kazanmak için Scopus, Web of Science veya Google Scholar'a entegre olmak zorundadır. Bu durum, epistemik bağımlılığı ve akademik emeğin dolaylı sömürsünü pekiştirir¹⁶².

4.1.5. Akademisyen-Kurum-Dizin İlişkisinin Eleştirel Boyutu

Sosyal bilimler açısından, akademisyenler, üniversiteler, yayıncılar ve ulusal/bölgesel kurumlar merkezi dizinlerle etkileşim kurarken, görünürlük kazanmanın algoritmik bir kuralı vardır. Akademik üretim, nicel ve metrik odaklı bir biçimde yönetilir; yerel ve kültürel özgün araştırmalar çoğunlukla ikinci planda kalır. Bu süreç, akademik özerklik ve epistemik bağımsızlık üzerinde sistematik bir baskı oluşturur¹⁶³.

Türkiye akademisyenleri ve sosyal bilimciler, merkezi dizinlerin bu hegemonik işleyişine karşı çoğu zaman savunmasızdır. Akademik üretim, görünürlük kazanmak için algoritmalara bağımlı hâle gelirken, epistemik değer ve yerel öncelikler geri planda kalır. Bu durum, akademik emeğin hem epistemik hem ekonomik sömürsünü görünmez bir biçimde pekiştirir¹⁶⁴.

¹⁶¹ Hicks, 2015.

¹⁶² Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁶³ Harzing & Alakangas, 2016.

¹⁶⁴ Garfield, 2006; Hicks, 2015.

4.2 Veri Temin Ettikleri Şirketler (Güncel ve Eleştirel Perspektif)

Merkezi dizin sağlayıcıları (SCI/Web of Science, Scopus, Dimensions, Crossref, OpenCitations vb.), akademik üretimin görünürlüğünü ve prestijini belirleyen algoritmalarını sürekli güncel veri ile besler. Bu veriler yalnızca makaleler, atıflar ve meta verilerden ibaret değildir; akademisyen profilleri, üniversite bilgileri, fon verileri, araştırma grupları ve ulusal yayın politikaları da bu veri havuzuna dahil edilir¹⁶⁵. Akademik üretim, görünürde şeffaf ve ölçülebilir bir süreç gibi sunulsa da, gerçekte bu veri temini süreci gizli bir sömürü ve epistemik bağımlılık mekanizması olarak işler.

4.1.1. Akademik Üretimden Elde Edilen Ticari Kazanç ve Sömürü

Merkezi dizinler ve veri temin eden şirketler, akademik üretimden doğrudan ekonomik kazanç sağlar. Yayıncı şirketler, makaleleri ve meta verileri kullanmak için yazar veya kurumdan telif ücreti veya yayın ücreti talep eder; bazı dergilerde bu ücretler binlerce dolara kadar çıkabilir¹⁶⁶. Ancak elde ettikleri içerik ve veriler, yalnızca bu ücretlerle sınırlı kalmaz; aynı veri, abonelikler, veri analiz hizmetleri, meta veri paketleri ve uluslararası atıf raporları gibi ticari ürünler hâline dönüştürülür. Böylece şirketler, akademisyen ve kurumların emek ve verilerini ekonomik birikim olarak kullanır, fakat yazar veya kurum bu gelirden hiçbir doğrudan pay almaz¹⁶⁷.

Bu durum, bütün akademik camia açısından çifte sömürü niteliği taşır: bir yandan görünürlük ve prestij kazanmak için makaleler merkezi dizinlere yüklenir; öte yandan, elde edilen veriler ve atıf ilişkileri, şirketlerin ekonomik çıkarına hizmet eder. Akademisyenler, hem görünürlük kazanmak hem de küresel prestij elde etmek için ücret öder, hem de veri kontrolü ve epistemik değer üzerinde merkezi şirketlerin mutlak hakimiyetine bağımlı hâle gelir. Bu mekanizma, STEM, sosyal

¹⁶⁵ Garfield, 2006; Hicks, 2015.

¹⁶⁶ Hicks, 2015. Harzing & Alakangas, 2016.

¹⁶⁷ Garfield, 2006.

bilimler, beşeri bilimler veya sanat gibi tüm disiplinler için geçerlidir¹⁶⁸.

4.1.2. Veri Temininde Önde Gelen Şirketler ve Amaçları

1. Elsevier/Scopus: 2004'te kurulan Scopus, akademik literatürü kapsamlı bir biçimde tarar ve indeksler. Talep ettiği veri: makale başlıkları, yazar ve kurum bilgileri, atıf ilişkileri, özet ve anahtar kelimeler. Amacı, abonelik ve analiz hizmetleri ile akademik veri üzerinde ticari hakimiyet sağlamaktır.

2. Clarivate/Web of Science: 1960'larda ISI üzerine kurulan Web of Science, atıf ve prestij temelli merkezi bir dizindir. Talep ettiği veri: makale ve dergi meta verileri, yazar profilleri, kurum bilgileri, atıf sayıları, fon bilgileri. Amacı, akademik görünürlüğü ölçerken, topladığı veriyi ticari ve epistemik kontrol aracı hâline getirmektir.

3. Crossref: 2000 yılında uluslararası yayıncılar tarafından kurulan Crossref, DOI yönetimi ve atıf takibini sağlar. Talep ettiği veri: DOI numarası, yazar ve kurum bilgileri, makale başlıkları, atıf zincirleri. Amaç, akademik verinin şeffaflığı yanı sıra veri paketleri üzerinden ticari kullanım sağlamaktır.

4. Dimensions: 2018'de Digital Science tarafından kurulan Dimensions, akademik üretimi fon, atıf ve etkisiyle birlikte analiz eder. Talep ettiği veri: makale ve patent meta verileri, yazar ve kurum bilgileri, fon verileri. Amaç, merkezi algoritmalar ve analizler aracılığıyla akademik görünürlük ve ticari hakimiyet sağlamaktır.

5. Open Citations: Açık erişimli atıf verisi sunan OpenCitations, 2010'lardan itibaren faaliyet gösterir. Talep ettiği veri: makale meta verileri, DOI, yazar ve kurum bilgileri, atıf zincirleri. Amacı, açık erişim sağlarken merkezi dizinlerin tekelleşmiş kontrolüne alternatif sunmaktır.

¹⁶⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

4.1.3. Akademik Camia Açısından Epistemik ve Ekonomik Bağımlılık

Tüm akademik disiplinler açısından, veri temin eden şirketlerin hakimiyeti algoritmik bağımlılık ve epistemik tuzak yaratır. Akademisyenler ve kurumlar, görünürlük kazanmak ve fon bulmak için merkezi dizin ve veri sağlayıcı algoritmalarına uyum sağlamak zorundadır. Yerel ve kültürel özgün araştırmalar geri planda kalır; epistemik özerklik ve akademik emeğin kontrolü şirketlerin elinde yoğunlaşır¹⁶⁹.

Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde akademisyenler, makalelerini yüklerken görünürlük kazanır; ancak bu görünürlükten elde edilen ekonomik ve epistemik değer hiçbir şekilde doğrudan kendilerine dönmez. Veri sağlayıcı şirketler, abonelik, analiz ve meta veri satışları ile büyük kazançlar sağlar; akademisyen ve kurum ise, görünürlük ve prestij kazanmak için sisteme entegre olur ve dolaylı sömürüye maruz kalır¹⁷⁰.

Sonuç olarak bu mekanizma, bütün akademik camia açısından, görünmez ve sistematik bir sömürü ve bağımlılık ilişkisi yaratır. Akademik üretim, veri sağlayıcı şirketlerin kontrolünde hem ekonomik hem de epistemik değer taşır. Tüm disiplinler, görünürlük ve prestij kazanmak için merkezi algoritmalara bağımlı hâle gelirken, epistemik özerklik ve yerel bilgi üretimi ikinci plana düşer. Bu durum, akademik üretimin hem etik hem de ekonomik boyutlarını sorgulamayı zorunlu kılar ve akademik camiayı küresel bilgi hegemonisinin bir parçası hâline getirir¹⁷¹.

4.3 Egemenlik ve Devlet Kontrolü Boyutu

Akademik dizin sistemlerinin yükselişi, yalnızca akademik görünürlük ve prestij üzerinde değil, aynı zamanda ulusal egemenlik ve devlet kontrolü üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Merkezi dizin sağlayıcıları ve veri temin eden şirketler, uluslararası standartlar ve algoritmik ölçütler aracılığıyla akademik üretimi kontrol ederken,

¹⁶⁹ Hicks, 2015; Harzing & Alakangas, 2016.

¹⁷⁰ Garfield, 2006.

¹⁷¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

devletler ve ulusal politikalar genellikle bu sürecin dışında kalmaktadır¹⁷².

4.1.1. Küresel Dizinler ve Ulusal Egemenlik

SCI/Web of Science, Scopus ve Dimensions gibi sistemler, ulusal sınırları tanımayan küresel akademik ağlar üzerinden işler. Bu dizinler, hangi akademik çalışmaların görünür olacağını ve hangi araştırmaların küresel prestij kazanacağını belirler. Dolayısıyla, devletler kendi ülkelerinde üretilen akademik içerik üzerinde tam kontrol sağlayamaz. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri, akademik üretimlerini küresel dizinlere entegre etmek zorunda kalırken, görünürlük ve fon kazanımı için uluslararası standartlara bağımlı hale gelir¹⁷³.

4.1.2. Devletlerin Rolü ve Sınırlı Müdahalesi

Bazı devletler, ulusal dizinler ve açık erişim girişimleri aracılığıyla akademik bağımsızlığı korumaya çalışır. Örneğin, Türkiye'de ULAKBİM/TR Dizin ve Latin Amerika'da SciELO gibi platformlar, yerel araştırmaların görünürlüğünü artırmayı amaçlar. Ancak küresel dizinlerin algoritmik hegemonisi ve veri temin eden şirketlerin ticari kontrolü, bu girişimlerin etkisini sınırlamaktadır. Devletler, akademik üretim üzerindeki egemenliklerini ve epistemik bağımsızlıklarını büyük ölçüde kaybetmiş durumdadır¹⁷⁴.

4.1.3. Devlet-Kurum-Şirket İlişkisi

Merkezi dizinler ve veri sağlayıcı şirketler, devletlerin akademik fonlarını ve kurum politikalarını da dolaylı olarak etkiler. Üniversiteler, uluslararası fon, proje ve işbirlikleri kazanabilmek için merkezi dizinlerin kriterlerine uymak zorundadır. Bu durum, devletlerin akademik performans ölçümünü dolaylı olarak küresel şirketlerin algoritmalarına bırakması anlamına gelir. Devletler, akademik stratejilerini belirlerken, görünürde bağımsız olsalar da algoritmik ve ticari baskılar altında hareket eder.

¹⁷² Hicks, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁷³ Hicks, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁷⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011; Hicks, 2015.

4.1.4. Akademik Egemenliğin Erozyonu

Küresel dizinler ve veri sağlayıcı şirketler, akademik üretimin hem epistemik hem ekonomik değerini kontrol ederek, devletlerin akademik egemenliğini aşındırır. Türkiye gibi ülkelerde, yerel ve bölgesel araştırmalar, küresel algoritmalara uyum sağlayamadıkça görünmezleşir. Devletler, akademik fonlama ve politikalarıyla müdahale etmeye çalışsa da, merkezi dizinlerin ve veri temin eden şirketlerin ticari ve algoritmik hegemonisi, yerel akademik üretimi şekillendirmeye devam eder¹⁷⁵.

Sonuç olarak e gemenlik ve devlet kontrolü boyutu, akademik dizin hegemonyasının en kritik alanlarından biridir. Merkezi dizinler ve veri temin eden şirketler, akademik üretimi küresel algoritmalar üzerinden yönlendirirken, devletlerin epistemik bağımsızlığı ve akademik egemenliği sınırlanır. Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde, devletler yerel dizinler ve politikalar aracılığıyla bağımsızlık sağlamaya çalışsa da, küresel hegemonya ve ticari bağımlılık akademik üretimin ve görünürlüğün temel belirleyicisi olmaya devam eder¹⁷⁶.

4.4 Kullanım Amaçları ve Analiz Süreçleri

Akademik dizinler ve veri temin eden şirketlerin kullanım amaçları, görünürde akademik üretimin görünürlüğünü artırmak ve bilginin ölçülebilirliğini sağlamak olarak sunulsa da, gerçekte bu süreçler hem epistemik hem ekonomik kontrol mekanizmalarını içerir¹⁷⁷. Bu bölümde, dizinlerin amaçlarını ve veri analiz süreçlerini bütün akademik camia açısından eleştirel bir biçimde inceleyeceğiz.

4.1.1. Akademik Performans Ölçümü

Merkezi dizinler, akademik üretimi nicel göstergeler üzerinden ölçer: atıf sayıları, h-indeksi, dergi etki faktörü ve atıf yoğunluğu temel kriterlerdir¹⁷⁸. Bu göstergeler, üniversitelerin sıralamalarında,

¹⁷⁵ Hicks, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁷⁶ Hicks, 2015.

¹⁷⁷ Garfield, 2006; Hicks, 2015.

¹⁷⁸ Bornmann & Daniel, 2008.

araştırmacıların yükselme ve fon kazanma süreçlerinde doğrudan belirleyici olur. Ancak bu ölçütler:

- Yerel ve kültürel özgün araştırmaları göz ardı eder¹⁷⁹.
- Sosyal bilimler ve beşeri bilimlerdeki yayınları STEM alanlarına göre dezavantajlı hâle getirir¹⁸⁰.
- Akademik emeğin ticari ve algoritmik bir değer olarak şirketlerin kontrolünde şekillenmesine yol açar.

Bu bağlamda akademik performans ölçümü, görünürde şeffaf ama perde arkasında sömürüye açık bir mekanizmadır.

4.1.2. Fon ve Proje Dağılımını Etkileme

Dizinler ve veri sağlayıcı şirketler, elde ettikleri analizler ve atıf verilerini, akademik fon dağılımı ve araştırma projelerinin değerlendirilmesinde dolaylı olarak kullanır. Üniversiteler ve araştırma kurumları, küresel dizinlerde görünür olabilmek için araştırmalarını merkezi ölçütlere göre şekillendirir. Bu durum:

- Devlet ve fon sağlayıcıların bağımsız değerlendirme kapasitesini sınırlar.
- Akademik üretimde stratejik uyum ve bağımlılık yaratır.
- Yerel önceliklerin ve kültürel özgünlüğün geri planda kalmasına neden olur¹⁸¹.

4.1.3. Akademik İşbirlikleri ve Küresel Ağlar

Dizinler, atıf ve meta veri analizleri aracılığıyla uluslararası işbirliği ağlarını haritalar. Araştırmacılar, görünürlük kazanmak ve prestij elde etmek için bu ağlara entegre olur. Ancak bu süreç:

- Akademik bağımsızlığı sınırlar.
- İşbirliklerinin yönünü ve kapsamını, algoritmalar ve merkezi ölçütler belirler.

¹⁷⁹ Bornmann & Daniel, 2008.

¹⁸⁰ Hicks, 2015.

¹⁸¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

- Küresel bilgi ekonomisinin gerektirdiği epistemik uyum, yerel ve disiplinler arası çeşitliliği sınırlar¹⁸².

4.1.4. Veri Analizi ve Algoritmik Değer

Merkezi dizinler, topladıkları veriyi yalnızca görünürlük için değil, aynı zamanda ticari analiz ve algoritmik değer üretmek için kullanır. Bu süreç şunları içerir:

- Atıf zincirleri ve makale ilişkilerinin algoritmik modellenmesi.
- Üniversite ve araştırma kurumlarının performans sıralamalarının çıkarılması.
- Veri paketlerinin abonelik ve raporlama hizmetleri aracılığıyla satışa sunulması¹⁸³.
- Bu analiz süreçleri, akademik emeğin görünmez bir ticari meta hâline gelmesine yol açar; akademisyen ve kurum, üretimden ekonomik veya epistemik bir pay elde edemez.

4.1.5. Eleştirel Perspektif: Akademik Emeğin Meta Hâline Getirilmesi

Akademik dizinlerin kullanım amaçları ve analiz süreçleri, akademik camia açısından çifte sömürü ve epistemik bağımlılık yaratır:

- Yazarlar ve kurumlar, görünürlük kazanmak için makale yükler ve meta veri sağlar.
- Şirketler, bu verileri abonelik, analiz ve ticari raporlar üzerinden sermayeleştirir.
- Akademik üretimin epistemik değeri, merkezi algoritmaların ve şirketlerin kontrolü altında şekillenir¹⁸⁴.

Sonuç olarak, dizinlerin kullanım amaçları ve analiz süreçleri, akademik camiyayı küresel bilgi hegemonisi ve ekonomik bağımlılık

¹⁸² Walter W. Powell&Kaisa Snellman.(2004). The Knowledge Economy. Annual Review of Sociology, 30, 199–220.

¹⁸³ Garfield, 2006; Hicks, 2015.

¹⁸⁴ Harzing & Alakangas, 2016; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

çerçevesinde konumlandırır. Akademik üretim, görünürlük ve prestij kazanmak için merkezi ölçütlere uyum sağlamak zorunda kalırken, epistemik özerklik ve yerel bilgi üretimi ikinci plana itilmiş olur.

Aşağıdaki tablo, merkezi ve bölgesel dizinleri, meta sistemleri, kullanım amaçlarını ve akademisyenler açısından olası riskleri eleştirel bir perspektifle özetlemektedir. Bu tablo, akademik üretimin görünürlük kazanırken nasıl algoritmik ve ekonomik bağımlılık ile karşı karşıya kaldığını ortaya koyar.

Tablo 1. Akademik Dizinler, Veri ve Sömürü Mekanizmaları

Dizin / Platform	Kuruluş Yılı ve Amaç	Talep Ettiği Veri	Kullanım / Analiz Süreci	Akademisyen / Kurum Açısından Riskler
SCI / Web of Science	1960, atf temelli prestij ölçümü	Makale başlıkları, yazar ve kurum bilgileri, atf verisi, fon bilgileri	Atf zincirleri, prestij ve fon değerlendirme, ticari raporlama	Epistemik bağımlılık, görünürlük için ücret, veri şirketlerin elinde; yerel araştırmalar geri planda
Scopus / Elsevier	2004, akademik görünürlük ve indeksleme	Makale ve yazar meta verileri, atf ilişkileri	Atf analizi, sıralama, ticari raporlar, abonelik satışları	Görünürlük bağımlılığı, veri ticari kullanım, yayın ücreti gerekliliği, tüm disiplinlerde sömürü riski
Google Scholar	2004, açık erişim ve görünürlük	Makale, kitap, tez, atf verileri	Otomatik atf takibi, görünürlük sağlama	Prestij ölçümü algoritmik ve opak, veri kontrolü sınırlı, görünürlük algısı yanıltıcı olabilir
Dimensions	2018, akademik ve patent analizleri	Makale, patent, fon, yazar ve kurum bilgileri	Atf, fon ve işbirliği analizi, ticari veri paketleri	Yerel araştırmalar geri planda, veri şirket kontrolünde, akademik bağımsızlık sınırlı
Crossref	2000, DOI yönetimi	DOI, makale başlıkları, yazar ve kurum bilgileri	Atf ve meta veri yönetimi, ticari raporlar	Algoritmik bağımlılık, veri sömürüsü, prestij ölçümü şirketlerin kontrolünde
OpenCitations	2010, açık erişimli atf verisi	DOI, atf zincirleri	Açık erişim raporları, akademik analiz	Daha şeffaf, ancak veri kapsamı sınırlı; bazı merkezi dizinlerle entegre edilebilir

Dizin / Platform	Kuruluş Yılı ve Amaç	Talep Ettiği Veri	Kullanım / Analiz Süreci	Akademisyen / Kurum Açısından Riskler
arXiv	1991, fizik ve bilgisayar bilimleri ön baskı	Makale PDF, yazar bilgisi	Ön baskı ve erken görünürlük sağlama	Değerlendirme ve prestij ölçümü çoğunlukla yok, veri şirketlerce taranabilir
DBLP	1993, bilgisayar bilimleri	Makale başlığı, yazar bilgisi, konferans bilgisi	Bilgisayar bilimleri görünürlüğü	Prestij ölçümü sınırlı, ancak veri şirketleri ve algoritmalarla entegre olabiliyor
IEEE Xplore	1988, mühendislik ve teknoloji	Makale, konferans, patent, yazar ve kurum bilgileri	Atıf ve teknik analiz, ticari raporlar	Yayın ücretleri yüksek, veri ticari kullanımda, algoritmik bağımlılık
SciELO	1998, Latin Amerika açık erişim	Makale, yazar ve kurum bilgileri	Açık erişim görünürlüğü, bölgesel etki	Küresel görünürlük sınırlı, algoritmik bağımlılık daha düşük; yerel araştırmalar öne çıkabilir
CSCI / TR Dizin	2000'ler, Türkiye ulusal dizin	Makale ve yazar meta verileri	Ulusal görünürlük ve değerlendirme	Küresel dizinlere bağımlılık devam ediyor, yerel öncelikler korunabilir ama görünürlük sınırlı
PubMed	1996, biyomedikal alan	Makale başlığı, yazar, özet, atıf	Sağlık ve biyomedikal görünürlük, araştırma haritalaması	Veri çoğu zaman açık, ancak ticari analizler Elsevier/Clarivate tarafından yapılabilir
ERIC	1966, eğitim bilimleri	Makale, rapor, tez, yazar	Eğitim araştırmaları için görünürlük	Prestij ölçümü sınırlı, küresel dizinlerle etkileşim sınırlı, algoritmik bağımlılık az

Dizin / Platform	Kuruluş Yılı ve Amaç	Talep Ettiği Veri	Kullanım / Analiz Süreci	Akademisyen / Kurum Açısından Riskler
PsycINFO	1967, psikoloji	Makale, yazar, özet, atıf	Psikoloji alanında görünürlük, atıf analizi	Yayın ücretleri ve algoritmik bağımlılık, sosyal bilimlerde epistemik kontrol
CAB Abstracts	1973, tarım ve biyoloji	Makale, rapor, yazar bilgisi	Atıf ve konu bazlı analiz	Ulusal ve bölgesel araştırmalar öne çıkabilir, küresel görünürlük sınırlı

Yukarıda Tablo 1’de dünya genelinde faaliyet gösteren dizinler yer almaktadır. Bu dizinler yalnızca akademik görünürlük sağlayan araçlar değildir; aynı zamanda bilginin yönünü, hızını ve değerini belirleyen stratejik yapılardır. Her dizin, bağlı bulunduğu kurumun veya sermaye grubunun çıkarları doğrultusunda bilgi akışı üzerinde belirli bir denetim kurar. Bu bağlamda aşağıda, küresel ve bölgesel dizinlerin bilgi politikaları, hizmet ettikleri kurumlar ve elde ettikleri bilgileri hangi yapılarla paylaştıkları değerlendirilmektedir.

4.4.1. Web of Science (Clarivate Analytics)

1960'ta Eugene Garfield tarafından kurulan ve bugün Clarivate Analytics tarafından yönetilen Web of Science, küresel ölçekte atıf temelli akademik prestij sisteminin merkezidir. Bilgi akışı, atıf zincirleri üzerinden izlenmekte; bu veriler daha sonra Clarivate'in ticari raporlama ve sıralama hizmetlerinde (ör. *Journal Citation Reports*, *InCites*) kullanılmaktadır. Toplanan veri -yazar, kurum, fon kaynağı ve atıf bilgileri- uluslararası araştırma fonları, yatırımcılar ve politika yapımcılar tarafından erişilebilir biçimde işlenir. Bu durum, bilimsel bilginin Anglo-Amerikan bilgi tekellerine hizmet eden bir yapıya bürünmesine yol açar. Türkiye gibi çevre ülkelerin araştırmaları ise bu sistem içinde veri sağlayıcı ancak yönlendirici olmayan bir konumda kalmaktadır.

4.4.2. Scopus (Elsevier)

2004'te Elsevier tarafından kurulan Scopus, ticari amaçlı en büyük bibliyometrik veri tabanıdır. Topladığı makale ve yazar meta verileri, abonelik temelli raporlara dönüştürülür. Elsevier, bu verileri kendi ürünleri (örn. *SciVal*, *Pure*) aracılığıyla hem üniversitelere hem de özel araştırma şirketlerine satar. Bu yapı, akademik görünürlüğü küresel bir abonelik ekonomisine dönüştürürken, ulusal araştırma politikalarının belirlenmesinde ticari algoritmaların belirleyici hale gelmesine neden olur. Türkiye açısından bu durum, bilimsel görünürlük kazanmak için yüksek bedeller ödemek ve veri egemenliğini dışa bağımlı kılmak anlamına gelir.

4.4.3. Google Scholar (Alphabet Inc.)

Google Scholar, 2004'te açık erişim ve görünürlük amacıyla kurulmuş olsa da, zamanla Alphabet'in arama ve veri madenciliği altyapısına entegre edilmiştir. Bilimsel makalelerden elde edilen atıf ve erişim verileri, Google'm genel algoritmik ekosistemiyle birlikte işlenir; böylece akademik bilginin dolaşımı reklam, kullanıcı davranışı ve erişim analitiği gibi ticari süreçlerle kesişir. Görünürde açık erişimi

teşvik etse de, Scholar verilerinin işlenme biçimi algoritmik şeffaflıktan uzaktır. Türkiye gibi ülkelerde bu durum, bilimsel etkiyi ölçmede yanıltıcı sonuçlar üretir.

4.4.4. Dimensions (Digital Science)

2018'de kurulan Dimensions, makale, patent ve fon verilerini entegre biçimde analiz eder. Sahibi olan Digital Science, arkasında Springer Nature ve Holtzbrinck Group gibi yayın devlerini barındırır. Sistem, devlet kurumlarına ve özel araştırma şirketlerine veri analizi hizmeti sunarak akademik bilginin doğrudan ticari inovasyon zincirine aktarılmasını sağlar. Bu nedenle Dimensions, akademik veriyi ekonomik ürün haline getiren bir köprü işlevi görür. Türkiye açısından bu yapı, ulusal araştırma çıktılarının yabancı sermaye analizlerine açık hale gelmesi anlamına gelir.

4.4.5. Crossref

2000 yılında DOI sisteminin yönetimi amacıyla kurulan Crossref, teknik olarak bir meta veri paylaşım ağıdır. Ancak Crossref üzerinden toplanan veriler (DOI, yazar, kurum, atıf ilişkileri), daha sonra Clarivate ve Elsevier gibi şirketlerin sistemlerine entegre edilerek yeniden satılabilmektedir. Bu durum, akademik iletişimde teknik bağımlılığı epistemik bağımlılığa dönüştürür. Crossref, görünürde bir kamu hizmeti olarak işlese de, altyapısal veriler özel sektörün kontrolünde kalmaktadır.

4.4.6. OpenCitations

OpenCitations, 2010 yılında açık atıf verisi üretme amacıyla kurulmuş, görece daha bağımsız ve şeffaf bir projedir. Verilerini kamuya açık tutar ve ticari analiz şirketleriyle paylaşmaz. Ancak kapsamı sınırlı olduğu için küresel bilgi ekonomisinde etkisi dardır. Bu platform, ulusal dizinlerin veri egemenliği açısından örnek bir açık model sunmaktadır.

4.4.7. arXiv

1991'de Cornell Üniversitesi tarafından kurulan arXiv, özellikle fizik ve bilgisayar bilimlerinde ön baskı kültürünü başlatmıştır. Bilgiyi açık biçimde paylaşması nedeniyle bilimsel iletişimi hızlandırır; ancak

bu açık veriler daha sonra özel algoritmalar ve veri madenciliği şirketleri tarafından toplanabilir. Dolayısıyla arXiv, açık bilim ilkesine katkı sunsa da, bilginin ikincil kullanımı açısından tam koruma sağlayamaz.

4.4.8. DBLP

DBLP, 1993'ten itibaren bilgisayar bilimleri alanında faaliyet gösteren bir veri arşividir. Veri toplama amacı ticari olmamakla birlikte, arama motorları ve atıf algoritmaları (örneğin Google Scholar, Semantic Scholar) tarafından düzenli olarak taranır. Bu durum, bilgisayar bilimi üretiminin küresel teknoloji şirketlerinin algoritmik ağına entegre edilmesine neden olur.

4.4.9. IEEE Xplore

IEEE Xplore, 1988'den beri mühendislik ve teknoloji alanlarında faaliyet gösteren ticari bir veri platformudur. IEEE'nin lisans anlaşmaları aracılığıyla sanayi ve savunma şirketlerine bilgi erişimi sağlar. Dolayısıyla IEEE Xplore, bilgi paylaşımını yalnızca akademik değil, endüstriyel stratejilerle doğrudan ilişkilendirir. Bu açıdan TR Dizin gibi ulusal sistemlerle karşılaştırıldığında, bilgi-sanayi entegrasyonu açısından çok daha ileri bir düzeydedir.

4.4.10. SciELO

1998'de Latin Amerika'da kurulan SciELO (Scientific Electronic Library Online), küresel dizin tekellerine karşı bölgesel bir alternatif olarak öne çıkar. Bilgiyi açık erişimle paylaşır ve Latin Amerika ülkeleri arasında bilgi dayanışmasını teşvik eder. Ancak küresel etki göstergeleri içinde hâlâ sınırlı bir görünürlüğe sahiptir. SciELO modeli, Türkiye'nin de ulusal bilgi sistemini bölgesel ölçekte güçlendirmesi açısından önemli bir örnek teşkil eder.

4.4.11. TR Dizin (Tübitak Ulakbim)

2000'li yıllarda Türkiye tarafından geliştirilen TR Dizin, ulusal düzeyde yayımlanan dergileri indekslemektedir. Sistemin amacı, Türkiye'de üretilen akademik bilginin ulusal arşivini oluşturmaktır. Ancak bilgi akışı çoğunlukla TÜBİTAK ve bağlı kurumlarla sınırlıdır; sanayi ve kamu kurumlarına yönelik veri paylaşımı veya analitik

entegrasyon mekanizması bulunmamaktadır. Bu nedenle TR Dizin, potansiyel olarak bilgi egemenliği aracına dönüşebilecekken, pratikte uluslararası sistemlerin ön eşiği işlevini sürdürmektedir.

4.4.12. PubMed (U.S. National Library of Medicine)

PubMed, 1996'dan itibaren biyomedikal alanında faaliyet gösteren ABD Ulusal Tıp Kütüphanesi tarafından yönetilmektedir. Bilgiler açık erişimli görünse de, bu verilerin analizinde Elsevier ve Clarivate gibi özel şirketlerin araçları kullanılmaktadır. Dolayısıyla ABD sağlık ve biyoteknoloji politikaları, PubMed verileri üzerinden küresel bilgi akışını denetleme gücüne sahiptir.

4.4.13. ERIC (Education Resources Information Center)

1966'da ABD Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan ERIC, eğitim bilimleri alanında küresel bir veri tabanıdır. Açık erişimli olmasına rağmen, ABD eğitim politikalarının yumuşak güç unsurlarından biri olarak işlev görür; eğitimdeki araştırma gündemlerini yönlendirir.

4.4.14. PsycINFO (American Psychological Association)

1967'den bu yana American Psychological Association tarafından yönetilen PsycINFO, psikoloji alanındaki yayınları toplar. Veri akışı, özellikle davranışsal bilimlerde ABD merkezli araştırma paradigmasını güçlendirir. Bu durum, sosyal bilimlerde epistemik tek yönlülük yaratır ve yerel araştırmaların görünürlüğünü sınırlar.

4.4.15. CAB Abstracts

1973'te kurulan CAB Abstracts, tarım ve biyoloji alanında Birleşik Krallık merkezli CABI kuruluşuna bağlıdır. Veriler, küresel tarım ve biyoteknoloji şirketleriyle paylaşılabilir. Buna karşın, bölgesel ve ulusal düzeyde tarım araştırmalarını görünür kılması, özellikle gelişmekte olan ülkeler için yerel bilgi değerini artırma potansiyeli taşır.

Sonuç olarak küresel dizinlerin büyük bölümü, bilgi egemenliğini özel sermaye ve Batı merkezli kurumlar lehine biçimlendirmektedir. Bilgi, görünürlük üzerinden ölçülmekte; bu

ölçüm mekanizmaları ise ticari ağlarla bütünleşmiş durumdadır. Türkiye'nin TR Dizin üzerinden geliştirdiği ulusal sistem, bu tablo içinde bilginin ulusal düzeyde korunmasını sağlayabilecek tek araçtır. Ancak bu aracın etkin olabilmesi için, üretilen verinin sanayi, politika yapımcılar ve toplumsal kurumlarla bütünleştirilmesi gerekmektedir.

4.5 Dizinlerin Geleceği ve Alternatif Modeller

Akademik dizinler, merkezi ve ticari yapılarıyla 21. yüzyılda bilginin küresel hegemonik kontrolünü elinde bulunduruyor. SCI/Web of Science, Scopus, Dimensions gibi platformlar, görünürde akademik kaliteyi ve atıf yoğunluğunu ölçerken, perde arkasında epistemik bağımlılık, veri sömürüsü ve akademik emeğin metalaşması gibi süreçler işler¹⁸⁵.

Merkezi Dizinlerin Sürdürülebilirliği ve Eleştirisi: Mevcut sistemler, özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında ciddi sorunlar yaratmaktadır. Yayın ücretleri yüksek, veri ticari kullanımda ve yerel araştırmalar çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Devletler ve üniversiteler, küresel dizinler aracılığıyla görünürlük kazanmak için algoritmik bağımlılık içine girerken, epistemik özerkliklerini kaybetmektedir¹⁸⁶. Açık Erişim ve Alternatif Dizin Modelleri: Gelecekte akademik görünürlük ve veri paylaşımı açısından bazı alternatif modeller öne çıkmaktadır:

1. Tamamen Açık Erişim Dizinleri: OpenCitations veya SciELO gibi platformlar, veri şeffaflığını ve erişimi ön planda tutar. Bu modeller, akademik camianın kendi üretimi üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlar.

2. Meta Sistemler ve Dağıtık Dizinler: arXiv, DBLP, Zenodo gibi sistemler, merkezi olmayan yapı ile veriyi paylaşır ve akademik üretimi meta veri üzerinden görünür kılar. Bu sayede algoritmik bağımlılık ve ticari sömürü azaltılabilir¹⁸⁷.

¹⁸⁵ Hicks, 2015; Garfield, 2006.

¹⁸⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁸⁷ Harzing & Alakangas, 2016.

3. Ulusal ve Bölgesel Dizinlerin Güçlendirilmesi: Türkiye'de ULAKBİM/TR Dizin, Latin Amerika'da SciELO, Asya'da DOAJ gibi dizinler, yerel araştırmaları görünür kılarak küresel bilgi hegemonisine karşı epistemik direnç geliştirebilir¹⁸⁸.

Blockchain ve Veri Egemenliği: Blockchain tabanlı akademik dizinler, akademik verinin dağıtık ve şeffaf şekilde yönetilmesine olanak tanıyabilir. Bu yöntem:

- Akademik üretimin kontrolünü akademisyenlerin eline verir
- Veri üzerinde ticari ve algoritmik bağımlılığı azaltır
- Atıf, görünürlük ve prestij süreçlerini daha demokratik ve denetlenebilir hâle getirir. Epistemik Özerklik ve Küresel Bilgi Adaleti: Gelecekteki dizin sistemleri, sadece akademik görünürlüğü değil, bilginin adil dağıtımını ve epistemik bağımsızlığı da gözetmek zorundadır. Bu, özellikle Küresel Güney ve Türkiye gibi ülkeler için kritik öneme sahiptir. Yerel araştırmaların küresel algoritmalara bağımlı olmadan görünür kılınması, akademik üretimin sömürüye ve hegemonik baskılara karşı korunmasını sağlayabilir¹⁸⁹.

Sonuç olarak dizinlerin geleceği, sadece teknolojik yeniliklerle değil, akademik camianın bilinçli kolektif hareketi ile şekillenecektir. Açık erişim, meta sistemler, blockchain ve ulusal/bölgesel dizinlerin güçlendirilmesi, epistemik bağımsızlık ve görünürlük için kritik araçlardır. Mevcut merkezi dizinler, akademik emeği metalaştırırken, gelecekteki modeller akademik üretimi sömürüden ve algoritmik baskıdan arındırmayı hedeflemelidir.

¹⁸⁸ Hicks, 2015.

¹⁸⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011; Wouters, 2014.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE ÖZELİNDE DİZİN SİSTEMİ VE AKADEMİK BAĞIMSIZLIK

5.1 Yayın Performans Kültürü

Türkiye akademik ortamında son yirmi yıl, akademik üretimin niceliksel ölçütler ve görünürlük odaklı performans kültürü etrafında şekillendiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu kültür, başlangıçta akademik kaliteyi artırmak, uluslararası görünürlüğü yükseltmek ve bilgi üretimini sistematik hâle getirmek amacıyla geliştirilmiş olsa da, zamanla akademik süreçlerde ciddi epistemik baskılar ve yapısal eşitsizlikler ortaya çıkarmıştır¹⁹⁰.

5.1.1. Küresel Dizine Bağımlılık ve Yerel Araştırmanın Marjinalleşmesi

Türkiye akademisyenleri, görünürlük ve prestij kazanmak amacıyla özellikle SCI, Scopus ve Web of Science gibi küresel dizinlerle etkileşime girmektedir¹⁹¹. Bu süreç, akademik üretimin sayısal olarak artmasını sağlamış olsa da, yerel sorunları ele alan araştırmalar ve Türkçe yayınlar çoğunlukla küresel algoritmik kriterler altında geri planda kalmaktadır¹⁹².

Özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında, araştırmacılar ulusal toplumsal sorunları ele alan çalışmaları yürütemez hâle gelmekte ve İngilizce yayın odaklı konuları tercih etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, akademik üretimin yerellikten uzaklaşmasına ve epistemik bağımlılığın derinleşmesine yol açar.

5.1.2. Performans Kültürünün Kurumsal Boyutu

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve üniversiteler, akademik kariyer yükselmesi ve fon dağıtımında puanlama sistemleri kullanmaktadır. Bu sistemde, yayının sayısı, derginin prestiji ve atıf yoğunluğu gibi niceliksel göstergeler merkezi rol oynamaktadır. Bu

¹⁹⁰ Hicks, 2015.

¹⁹¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁹² Altbach & Peterson, 1999.

yaklaşım, akademik özgünlük ve yerel önceliklerin geri plana itilmesine neden olur.

Örneğin, bir araştırmacı yerel bir dergide Türkçe makale yayınlamaktansa, küresel dizinlerde yer alan dergilerde İngilizce yayın yapmayı tercih etmektedir. Bu davranış, epistemik bağımlılığı pekiştirir ve Türkiye'nin akademik üretiminde uluslararası kriterlerin belirleyici olmasını sağlar¹⁹³.

5.1.3. Yayın Baskısı ve Psikolojik Etkiler

Performans kültürü, akademisyenler üzerinde sürekli bir baskı ve stres ortamı yaratır. Genç araştırmacılar, akademik yükselme ve fon elde etme hedefleri doğrultusunda, niceliksel üretim odaklı çalışmalar yapmak zorundadır. Bu baskı, akademik işlerin özgünlüğünü ve yerel toplumsal katkılarını gölgeler.

Akademisyenler, yüksek atıf alabilecek konuları seçmek, prestijli dergilerde görünür olmak ve küresel dizinlerde yer almak zorunda kaldığı için, bazı durumlarda etik ikilemlerle karşılaşabilir. Bu, özellikle sosyal bilimlerde yerel ve kültürel özgünlüğün göz ardı edilmesi ile sonuçlanmaktadır¹⁹⁴.

5.1.4. Kurumsal ve Yapısal Eşitsizlikler

Performans kültürü, Türkiye akademisinde akademik hiyerarşiyi ve yapısal eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Büyük üniversiteler ve araştırma merkezleri, küresel görünürlük için daha fazla kaynağa sahip olduklarından, akademik prestij ve fon dağılımında avantajlı konumdadır¹⁹⁵.

Buna karşılık, küçük üniversiteler, yerel araştırma odaklı çalışmalara yönelmekte, ancak küresel dizinlerde yeterince görünür olmadıkları için prestij ve fon açısından dezavantajlı hâle gelmektedir¹⁹⁶. Bu durum, Türkiye akademisinde epistemik sermayenin merkezileşmesine ve eşitsiz dağılımına yol açar.

¹⁹³ Garfield, 2006.

¹⁹⁴ Cronin, 2001.

¹⁹⁵ Hicks, 2015.

¹⁹⁶ Wouters, 2014.

5.1.5. Küresel Bilgi Hegemonyası ve Yerel Akademik Sömürü

Türkiye’de performans kültürü, yalnızca niceliksel üretimi teşvik etmekle kalmaz; aynı zamanda küresel bilgi hegemonisi ile yerel akademik üretimin sömürülmesini de pekiştirir. Akademisyenler, küresel dizinlerin veri tabanlarına katkıda bulunurken, dizin sağlayıcıları yayın ücreti ve veri karşılığında büyük sermaye biriktirir, fakat araştırmacılara bu katkının geri dönüşü sağlanmaz¹⁹⁷.

Bu durum, akademik emeğin ticari bir meta olarak sömürülmesini ortaya çıkarır. Özellikle sosyal bilimlerde, yerel sorunlara odaklanan çalışmaların görünürlüğü düşük kaldığından, bilgi üretiminde hem epistemik hem de ekonomik eşitsizlik oluşur.

Alternatif Yaklaşımlar ve Öneriler

Eleştirel literatürde, yayın performans kültürünün yerine nitelik odaklı ve yerel önceliklere saygılı sistemler önerilmektedir:

1. Yerel araştırmaların puanlama ve fon kriterlerinde daha fazla dikkate alınması,
2. Ulusal dergilerin ve Türkçe yayınların görünürlüğünü artıracak açık erişim politikalarının uygulanması,
3. Akademik işbirliği ve toplumsal faydayı ölçen yeni metriklerin geliştirilmesi,
4. Küresel dizin bağımlılığının azaltılması için alternatif ve bağımsız akademik platformların desteklenmesi.¹⁹⁸

Bu yaklaşımlar, Türkiye akademisinde epistemik bağımsızlık ve yerel bilgi üretimini güçlendirebilir, aynı zamanda akademik emeğin sömürülmesini azaltabilir.

5.2 Teşvik Sistemleri ve Puanlama

Türkiye akademik sistemi, son yirmi yılda yayın odaklı teşvik ve puanlama sistemleri üzerinden yapılandırılmıştır. Bu sistemler,

¹⁹⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

¹⁹⁸ Garfield, 2006; Hicks, 2015.

akademik kariyer yükselmesi, fon dağıtımı ve araştırma projelerinin desteklenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır¹⁹⁹. Temel olarak, akademisyenlerin SCI, Scopus veya uluslararası dizinlerde yayın yapmaları, atıf almaları ve dergi etki faktörüne katkı sağlamaları teşvik kriterleri arasında yer almaktadır.

5.2.1. Teşvik Sistemlerinin Yapısı

1. Yükselme ve Kadro Atamaları: Üniversiteler, akademik kadrolara atama ve yükselme süreçlerinde puanlama sistemini kullanır. Bu sistemde, yayın sayısı ve dergi prestiji en kritik ölçütlerdir.

2. Araştırma Fonları: TÜBİTAK, üniversite destekleri ve AB projeleri, başvuran akademisyenlerin yayın ve atıf profiline bakarak fon dağıtır²⁰⁰. Bu, akademisyenlerin yalnızca bilimsel katkıya değil, görünürlük ve metrik odaklı üretime yönelmesini teşvik eder.

3. Teşvik Ödemeleri: Akademisyenler, SCI/Scopus yayınları ve yüksek atıf alan çalışmalar karşılığında maddi teşvikler alır. Ancak bu teşvikler, yerel dergilerdeki veya Türkçe yayınlardaki katkılara çoğunlukla yansıtılmaz.

Akademik Puanlama Sisteminin Eleştirisi

Bu sistemin eleştirisi, akademik üretimi niceliksel ölçütlere indirgemesidir. Akademisyenler, fon ve yükselme kazanmak için çoğu zaman:

- Küresel dizinlerde yer alan dergilerde yayın yapmayı,
- Atıf potansiyeli yüksek konuları seçmeyi,
- Yerel ve özgün araştırmalardan ödün vermeyi

zorunda kalır. Bu durum, Türkiye akademisinde epistemik bağımlılığı derinleştirir ve yerel bilgi üretimini marjinalleştirir.

¹⁹⁹ Hicks, 2015.

²⁰⁰ Altbach& Peterson, 1999.

5.2.2. Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Açısından Etkiler

Sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında, yayın performans puanları özellikle sorunludur. Bu alanlardaki araştırmalar genellikle yerel ve bağlamsal sorunları ele alır; ancak bu tür çalışmalar, uluslararası dizinler tarafından düşük değer görür²⁰¹. Sonuç olarak, sosyal bilimciler:

- Yerel sorunları ele alan çalışmaları ertelemek,
- İngilizce yayın ve küresel görünürlük odaklı araştırmalar yapmak,

zorunda bırakılır. Bu da akademik üretimin kültürel özgünlükten uzaklaşmasına yol açar.

5.2.3. Akademik Teşviklerin Psikolojik ve Etik Boyutu

Yayın ve atıf temelli teşvik sistemleri, akademisyenler üzerinde yoğun psikolojik baskı oluşturur. Genç araştırmacılar, kariyer güvencesi ve fon elde etmek için niceliksel hedeflere odaklanırlar; bu durum etik ve özgün araştırma önceliklerini gölgeler.

Ayrıca, bazı akademisyenler, sistemin yarattığı baskı nedeniyle “yayın fabrikaları” ve predatory journal tuzaklarına düşme riski taşır. Bu, akademik üretimin kalitesini ve epistemik değerini doğrudan etkiler²⁰².

5.2.4. Politik ve Yapısal Sonuçlar

Türkiye’de teşvik ve puanlama sistemleri, akademik üretimi küresel standartlara bağımlı hâle getirmiştir. Bu durumun sonuçları:

- Yerel bilgi üretiminin geri planda kalması,
- Akademik özgürlüğün sınırlanması,
- Sosyal bilimlerde epistemik baskının artması,

²⁰¹ Cronin, 2001.

²⁰² Harzing & Alakangas, 2016.

- Akademik üretimin ticarileşmesi ve görünürlük odaklılaşması olarak özetlenebilir²⁰³.

5.2.5. Alternatif Yaklaşımlar

Eleştirel literatürde, akademik teşvik sistemlerinin nicel yerine nitel ölçütleri dikkate alması önerilmektedir²⁰⁴. Örneğin:

- Yerel ve bölgesel araştırmaların puanlanması,
- Açık erişim ve yerel dergiler üzerinden görünürlük kazanma kriterlerinin geliştirilmesi,
- Akademik işbirliği ve toplumsal fayda ölçütlerinin teşvik sistemine entegre edilmesi gibi yaklaşımlar, Türkiye akademisinin epistemik bağımsızlığını güçlendirebilir.

5.3 Akademik Teşvik ve Yayın Baskısı

Türkiye akademisinde teşvik sistemleri, yalnızca akademik üretimi yönlendirmekle kalmaz; aynı zamanda yayın baskısı kültürünü oluşturur ve sürdürür. Bu baskı, akademisyenlerin hem araştırma konularını hem de üretim biçimlerini küresel dizinlerin ve puanlama sistemlerinin gerekliliklerine göre şekillendirmesine yol açar. Başlangıçta amaçlanan nicel performans ölçümü, zamanla akademik üretimin ticarileşmesine, epistemik bağımlılığın derinleşmesine ve yerel araştırmaların geri planda kalmasına neden olmuştur²⁰⁵.

5.3.1. Yayın Baskısının Yapısı ve Mekanizmaları

Yayın baskısı, birkaç temel unsur üzerinden işleyiş kazanır:

1. Puan Temelli Teşvikler: Üniversiteler ve Yükseköğretim Kurulu, akademik yükselme ve fon dağılımında puan sistemlerini temel alır. SCI, Scopus gibi dizinlerde yayın yapmak yüksek puan sağlar; ulusal dergiler ve Türkçe yayınlar ise düşük puan alır²⁰⁶. Bu durum akademisyenleri küresel görünürlük odaklı üretime zorlar.

²⁰³ Hicks, 2015; Wouters, 2014.

²⁰⁴ Garfield, 2006.

²⁰⁵ Hicks, 2015.

²⁰⁶ Altbach & Peterson, 1999.

2. Atıf ve H-indeksi Baskısı: Yayınların aldığı atıf sayısı ve H-indeksi, akademik prestij ve teşvikler üzerinde belirleyici rol oynar. Araştırmacılar, yüksek atıf alabilecek konuları tercih etmek zorunda kalır; yerel sorunları ele alan çalışmalar ise düşük görünürlük nedeniyle geri planda kalır²⁰⁷.

3. Zaman Baskısı ve Üretim Hedefleri: Akademisyenler, belirli bir süre içinde yüksek sayıda yayın yapmak zorundadır. Bu süre baskısı, araştırmanın derinliğini ve özgünlüğünü sınırlayabilir, hızlı ama yüzeysel üretimi teşvik edebilir²⁰⁸.

5.3.2. Akademik Baskının Epistemik Etkileri

Yayın baskısı, akademik üretimi sadece niceliksel olarak değil, epistemik açıdan da dönüştürür. Akademisyenler, araştırma konularını ve metodolojilerini küresel dizinlerin algoritmalarına uygun hâle getirir. Bu durum:

- Yerel ve kültürel özgün araştırmaların geri planda kalmasına,
- Sosyal bilimlerde toplumsal sorunları ele alan çalışmaların marjinalleşmesine,
- Akademik üretimin küresel görünürlük ve atıf odaklı bir ticarileşmeye dönüşmesine neden olur²⁰⁹.

Örneğin, bir eğitim bilimleri akademisyeni Türkiye'de kırsal okullarda eğitim eşitsizliğini araştırmak istese, bu çalışma genellikle küresel atıf kriterlerine uygun olmadığından prestij ve puan açısından düşük değer taşır. Bunun yerine, küresel literatürde ilgi gören eğitim politikaları veya teknoloji entegrasyonu konularına yönelmek zorunda kalır.

5.3.3. Akademik Baskının Psikolojik ve Sosyal Boyutları

Yayın baskısı, akademisyenler üzerinde sürekli stres ve kaygı yaratır. Özellikle genç araştırmacılar, akademik yükselme ve fon elde etmek için yüksek sayıda ve küresel görünürlük odaklı yayın yapmak

²⁰⁷ Bornmann & Daniel, 2008.

²⁰⁸ Cronin, 2001.

²⁰⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011; Wouters, 2014.

zorundadır. Bu durum, akademik işbirliği ve kolektif üretim süreçlerini de etkiler. Akademisyenler, işbirliğini çoğunlukla atıf ve prestij kazanma amacıyla yürütür; yerel bilgi paylaşımı ve toplumsal fayda ikinci planda kalır.

Aynı zamanda, baskı kültürü akademik çeşitliliği azaltır. Araştırmacılar, özgün ve riskli konular yerine, hızlı atıf alabilecek ve prestijli dergilerde yayınlanabilecek konuları seçer. Bu durum, akademik üretimin epistemik açıdan daralmasına ve yerel bilgi üretiminin geri plana itilmesine yol açar²¹⁰.

5.3.4. Küresel Diziner ve Akademik Baskı

Yayın baskısının merkezi nedeni, küresel dizinlerin hegemonik yapısıdır. SCI, Scopus ve Web of Science gibi dizinler, hangi yayınların görünür olacağını ve hangi akademik değerlerin ölçüleceğini belirler. Akademisyenler, dizinlerin belirlediği algoritmalara ve kriterlere uyum sağlamak zorunda kalır. Bu durum, akademik emeğin küresel sermaye tarafından sömürülmesine yol açar²¹¹.

Dizinler, yayınları meta veri olarak toplar, atıf ve indeksleme süreçlerinden gelir elde eder, ancak yazar veya akademisyenlere bu süreçten ekonomik geri dönüş sağlamaz. Akademisyenler, hem yayın ücreti öder hem de görünürlüğü dizinlerin algoritmalarına bağımlı hâle gelir. Bu, akademik üretimin hem epistemik hem ekonomik açıdan sömürülmesini gösterir.

5.3.5. Alternatif Perspektifler ve Çözüm Önerileri

Eleştirel literatürde, yayın baskısının olumsuz etkilerini azaltmak için önerilen yaklaşımlar şunlardır:

1. Yerel öncelikli puanlama: Ulusal dergiler ve Türkçe yayınlar için özel puanlama kriterleri belirlemek.

2. Toplumsal faydayı ölçen metrikler: Araştırmanın toplumsal etkisini dikkate alan yeni akademik göstergeler geliştirmek.

²¹⁰ Hicks, 2015.

²¹¹ Altbach & Salmi, 2011; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

3. Açık erişim ve bağımsız platformlar: Akademik üretimin küresel dizinlerin hegemonyasından bağımsız hâle gelmesini sağlamak²¹².

4. Epistemik çeşitliliği teşvik etmek: Riskli ve özgün araştırmaları ödüllendirecek sistemler oluşturmak.

Bu yaklaşımlar, Türkiye akademisinde yayın baskısının yarattığı epistemik bağımlılığı ve yerel araştırmaların marjinalleşmesini azaltabilir. Akademisyenler, hem küresel görünürlük hem de yerel bilgi üretimi arasında denge kurabilir ve akademik emeğin sömürülmesini sınırlandırabilir.

5.4 Atıf Bağımlılığı ve Akademik Değer Ticarileşmesi

Türkiye akademisinde akademik değer, giderek atıf sayısı ve bibliyometrik göstergeler üzerinden ölçülür hâle gelmiştir²¹³. Bu eğilim, bilginin küresel bilgi ekonomisi içinde bir ticari meta hâline gelmesini sağlamış ve akademik üretimi görünürlük ve prestij odaklı bir sistem içerisine yerleştirmiştir²¹⁴.

5.3.1. Atıf Bağımlılığının Yapısal Boyutu

Atıf bağımlılığı, akademisyenlerin araştırma konularını ve üretim biçimlerini doğrudan etkiler. Türkiye'de sosyal bilimciler ve beşeri bilimler alanında çalışan akademisyenler, yüksek atıf alabilecek konulara yönelmek zorunda kalır; yerel sorunları veya Türkçe yayınları göz ardı etmek bu bağlamda kaçınılmaz hale gelir²¹⁵.

Atıf sayısı, H-indeksi ve dergi etki faktörü gibi ölçütler, akademik prestij ve fon dağılımında belirleyici rol oynar. Akademisyenler, bu göstergeler doğrultusunda:

- Uluslararası dizinlerde indekslenen dergilere öncelik verir,
- İngilizce yayın üretmeye odaklanır,

²¹² Garfield, 2006; Hicks, 2015.

²¹³ Bornmann & Daniel, 2008.

²¹⁴ Hicks, 2015.

²¹⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

- Bölgesel ve yerel araştırmaları ikinci plana iter.

Bu durum, epistemik bağımlılığı artırmakta ve Türkiye akademisinin kendi bilgi üretim stratejilerini küresel hegemonik kriterlere göre yeniden şekillendirmesine yol açmaktadır.

5.3.2. Akademik Değerin Ticarileşmesi

Atıf bağımlılığı, akademik değer kavramını ticari bir ölçüte dönüştürür. Akademisyenler, görünürlük ve atıf potansiyeli yüksek konuları seçerek bilgi üretir, bu süreçte araştırmanın toplumsal ve yerel faydası ikinci plana itilir²¹⁶.

Küresel dizinler, yayınları meta veri hâline getirerek veri tabanlarına ekler, abonelikler ve veri satışları üzerinden gelir elde eder, fakat yazarlar bu gelirden pay almaz²¹⁷. Akademisyenler ise hem yayın ücreti öder hem de görünürlük kazanabilmek için dizinlerin kriterlerine bağımlı hâle gelir. Bu durum, akademik üretimin hem epistemik hem ekonomik açıdan sömürülmesini somut bir örnekle gösterir²¹⁸.

5.3.3. Küresel Dizine Bağımlılık ve Akademik Söylem

Küresel dizinlerin hegemonik yapısı, Türkiye akademisinin üretim tercihlerini şekillendirir. Atıf odaklı sistem, aşağıdaki sonuçları doğurur:

1. Yerel bilgi marjinalleşir: Türkçe yayınlar ve bölgesel araştırmalar küresel görünürlük kazanamadığı için akademik değerleri düşer.
2. Epistemik bağımlılık artar: Akademisyenler, küresel dizinlerin algoritmalarına ve atıf kriterlerine bağımlı hâle gelir.
3. Bilgi üretimi ticarileşir: Akademik üretim, görünürlük ve atıf odaklı bir meta hâline dönüşür²¹⁹.

²¹⁶ Hicks, 2015.

²¹⁷ Wouters, 2014.

²¹⁸ Altbach & Peterson, 1999.

²¹⁹ Garfield, 2006.

Bu süreç, sadece sosyal bilimleri değil, tüm akademik camiyayı etkiler. Fen bilimleri veya mühendislik alanlarında yapılan araştırmalar da benzer baskılarla karşı karşıyadır; atıf potansiyeli yüksek, küresel ilgi gören konular öne çıkarılırken, yerel ve özgün üretim geri plana itilmiştir.²²⁰

5.3.4. Akademik Baskının Sosyal ve Psikolojik Etkileri

Atıf bağımlılığı, akademisyenler üzerinde yoğun bir psikolojik baskı yaratır. Genç araştırmacılar, akademik yükselme ve fon kazanma süreçlerinde:

- Hızlı ve yüksek sayıda yayın yapma zorunluluğu,
- Küresel dizin kriterlerine uyum sağlama baskısı,
- Yerel sorunlara odaklanma fırsatının azalması

gibi sorunlarla karşılaşır²²¹. Bu durum, akademik üretimde çeşitliliğin azalmasına ve epistemik risklerin artmasına yol açar.

5.3.5. Epistemik Bağımlılık ve Bilgi Hegemonyası

Atıf bağımlılığı, Türkiye akademisinde epistemik bağımlılığı derinleştirir. Akademisyenler, küresel dizinlerin hegemonik kriterlerine tabi olarak araştırma yapar, yerel önceliklerini ve özgün konularını göz ardı eder. Bu süreç, hem akademik üretimi ticarileştirir hem de bilgi hegemonisinin sürdürülmesine hizmet eder²²².

Epistemik bağımlılık, ayrıca akademik özgürlüğü sınırlar; araştırmacılar, küresel görünürlük kazanabilmek için dizinlerin belirlediği temalara ve yöntemlere uymak zorunda kalır. Bu durum, yerel bilgi üretiminin değerinin düşmesine ve kültürel özgünlüğün marjinalleşmesine yol açar.

5.3.6. Alternatif Stratejiler

Atıf bağımlılığı ve akademik değer ticarileşmesini azaltmak için önerilen alternatif stratejiler şunlardır:

²²⁰ Hicks, 2015.

²²¹ Cronin, 2001.

²²² Leydesdorff & Bornmann, 2011; Wouters, 2014.

1. Yerel ve ulusal dizinlerin güçlendirilmesi: TR Dizin ve benzeri platformlar üzerinden yerel araştırmaların görünürlüğü artırılabilir.

2. Açık erişim politikaları: Akademik üretimin küresel dizinlerin hegemonisinden bağımsız olarak paylaşılması sağlanabilir.

3. Yeni metriklerin geliştirilmesi: Toplumsal etki, yerel fayda ve özgünlük gibi kriterler atıf odaklı sistemlerin yanında değerlendirilmelidir²²³.

4. Akademik işbirliği ve kolektif üretimin desteklenmesi: Epistemik çeşitliliğin ve yerel bilgi üretiminin korunması sağlanabilir.

Bu stratejiler, akademik üretimi hem epistemik olarak bağımsızlaştırabilir hem de yerel araştırmaların marjinalleşmesini engelleyebilir. Akademisyenler, küresel görünürlük ve yerel bilgi üretimi arasında denge kurarak bilgi hegemonyasının sömürü boyutunu sınırlayabilir.

5.5 Yerel Dergiler, Uluslararası Dizinler ve Görünürlük Sorunu

Türkiye akademisinde yerel dergiler, uzun yıllardır akademik üretimin temel taşı olarak işlev görmüştür. Sosyal bilimler, beşeri bilimler ve bazı fen bilimleri alanlarında araştırmacılar, çoğunlukla Türkçe yayın yapmış ve bölgesel sorunları ele almıştır²²⁴. Ancak küresel akademik görünürlük, büyük ölçüde SCI, Scopus ve Web of Science gibi uluslararası dizinlere entegre olabilmekle mümkün hale gelmiştir. Bu durum, yerel dergilerin prestij ve görünürlük açısından ciddi bir dezavantajla karşılaşmasına yol açmıştır²²⁵.

5.3.1. Küresel Dizinlerin Hegemonik Rolü

Uluslararası dizinler, yayınları indekslerken belirli kriterlere odaklanırlar: etki faktörü, atıf sayısı, İngilizce yayın oranı ve dergi

²²³ Hicks, 2015; Garfield, 2006.

²²⁴ Altbach & Peterson, 1999.

²²⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

prestiji.²²⁶ Bu kriterler, yerel dergilerin çoğunlukla karşılayamadığı şartlardır. Dolayısıyla:

- Türkiye'deki sosyal bilimler dergileri, dizinlerde yer alamaz,
- Akademisyenler görünürlük kazanmak için yerel dergiler yerine uluslararası dergileri tercih eder,
- Türkçe yayınlar ve bölgesel çalışmalar, küresel atıf ve prestij açısından dezavantajlı hâle gelir.

Bu durum, akademik üretimde yerel bilgi ve kültürel özgünlüğün marjinalleşmesine neden olur. Akademisyenler, araştırma konularını küresel görünürlük ve atıf potansiyeli üzerinden belirlemeye başlar, toplumsal öncelikler geri plana itilir.

5.3.2. Yerel Dergilerin Görünürlük Sorunu

Türkiye'de yerel dergilerin uluslararası görünürlüğünün sınırlı olmasının başlıca nedenleri şunlardır:

1. Dil bariyeri: Büyük çoğunluğu Türkçe yayın yapar, küresel dizinler İngilizce yayınlara öncelik verir.
2. Dergi altyapısı: Elektronik erişim, DOI ve standart meta veri kullanımı sınırlıdır
3. Atıf sayısı: Yerel sorunları ele alan araştırmalar genellikle düşük atıf alır; bu da derginin etki faktörünü düşürür.
4. Finansman ve kaynak eksikliği: Uluslararası indeksleme için gerekli altyapı ve süreçler maliyetlidir; yerel dergiler bu kaynaklara sahip değildir.

Bu eksiklikler, akademisyenlerin yerel dergi tercihlerini azaltır, sonuç olarak yerel bilgi üretimi küresel görünürlük odaklı bir sistem tarafından baskılanır.

5.3.3. Akademik Teşvikler ve Yerel Dergiler

Yükseköğretim kurumları ve YÖK, akademik teşvikleri atıf ve yayın sayısı üzerinden verir. SCI/Scopus gibi küresel dizinlerde yer

²²⁶ Garfield, 2006.

alan dergilerden yayın yapan akademisyenler yüksek puan alırken, yerel dergilerden yayın yapanlar çoğunlukla düşük puanlandırılır²²⁷. Bu teşvik sistemi:

- Akademisyenleri uluslararası dizinleri hedeflemeye yönlendirir,
- Yerel araştırmaları ve Türkçe yayınları geri plana iter,
- Akademik üretimde nicelik ve görünürlük odaklı bir kültür oluşturur.

Dolayısıyla, yerel dergiler hem epistemik bağımsızlık hem de bölgesel bilgi üretimi açısından sistematik olarak dezavantajlı konumda bulunur.

5.3.4. Epistemik Sömürü ve Yerel Bilgi

Yerel dergilerin marjinalleşmesi, küresel bilgi hegemonisi bağlamında epistemik sömürü olarak değerlendirilebilir. Akademisyenler, görünürlük kazanabilmek için yerel önceliklerden ödün verir, küresel dizinler ise bu üretimi meta veri hâline getirip abonelik ve veri satışları üzerinden büyük gelir elde eder²²⁸.

Bu süreç, Türkiye akademisi açısından şu sonuçları doğurur:

1. Yerel ve özgün araştırmalar marjinalleşir, toplumsal sorunlar geri plana itilir.
2. Akademik üretim ticarileşir, görünürlük ve atıf odaklı bir meta hâline gelir.
3. Epistemik bağımlılık derinleşir, akademisyenler küresel kriterlere tabi olur.

5.3.5. Yerel Dergilerin Dayanıklılığı ve Alternatif Stratejiler

Buna rağmen, bazı yerel dergiler alternatif stratejilerle görünürlüğünü artırmayı denemektedir:

²²⁷ Altbach& Peterson, 1999.

²²⁸ Garfield, 2006; Wouters, 2014.

- Açık erişim politikaları uygulayarak küresel erişim sağlamak,
- DOI ve meta veri standartları kullanarak indekslenme şansını artırmak,
- İngilizce özet ve makale yayınlama ile küresel okuyucuya ulaşmak,
- Ulusal dizinlerle işbirliği yaparak ulusal görünürlüğü korumak.²²⁹

Bu stratejiler, yerel dergilerin tamamen marjinalleşmesini engelleyebilir ve akademik üretimde epistemik çeşitliliği sürdürebilir. Ancak bu, küresel görünürlük ve atıf baskısı altında hâlâ sınırlı bir çözüm sunar.

Yerel dergiler, Türkiye akademisinde uzun süre bilgi üretiminin merkezi unsuru olmuştur. Ancak küresel dizinlerin hegemonik yapısı ve atıf odaklı akademik kültür, yerel dergileri marjinalleştirmiştir. Akademisyenler, görünürlük kazanmak için uluslararası dergileri tercih etmek zorunda kalmakta ve bu durum yerel bilgi üretimi ve epistemik bağımsızlık açısından riskler yaratmaktadır.

Epistemik sömürü, yerel dergilerin bu baskı altında görünürlüğünü kaybetmesi ve küresel bilgi ekonomisinin meta odaklı yapısı ile pekişmektedir. Türkiye akademisinin, yerel dergileri destekleyici politikalar ve açık erişim stratejileri ile denge kurması, epistemik bağımsızlık ve bölgesel bilgi üretimi açısından kritik öneme sahiptir.²³⁰

5.6 Türkçe Yayınların Marjinalleşmesi

Türkiye akademisinde Türkçe yayınlar, uzun yıllar bilgi üretiminin temel taşı olmuş, özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında bölgesel ve kültürel özgünlük taşıyan araştırmaların merkezi mecra olmuştur. Ancak son yirmi yılda uluslararası görünürlük odaklı performans kültürü, Türkçe yayınların akademik değerinin düşmesine

²²⁹ Altbach & Salmi, 2011; Hicks, 2015.

²³⁰ Hicks, 2015; Wouters, 2014.

ve marjinalleşmesine yol açmıştır. Bu süreç, küresel dizinler ve atıf odaklı akademik standartlarla doğrudan ilişkilidir²³¹.

5.3.1. Küresel Dizine Bağımlılık ve Dil Sorunu

Uluslararası dizinler, yayın dili olarak büyük ölçüde İngilizceyi tercih etmektedir. SCI, Scopus ve Web of Science gibi dizinler, İngilizce yayınların görünürlüğünü artırırken Türkçe makalelerin indekslenme olasılığını sınırlamaktadır. Bu durum, akademisyenleri:

- Türkçe araştırmalarını İngilizceye çevirmeye,
- Uluslararası dergilerde yayın yapmaya zorlamaktadır.

Bu baskı, yalnızca dil değişimini değil, aynı zamanda araştırma konularının seçimini de etkiler. Yerel toplumsal ve kültürel sorunları ele alan araştırmalar, küresel atıf ölçütleriyle uyumlu olmadığından prestij kazanamaz. Dolayısıyla akademisyenler, görünürlük ve atıf potansiyeline sahip konuları tercih etmek zorunda kalır.

5.3.2. Akademik Teşvik Sistemleri ve Marjinalleşme

Türkiye'de YÖK ve üniversiteler, akademik teşvikleri uluslararası dizinlere dayalı puanlama sistemleriyle ilişkilendirmiştir. Örneğin, SCI veya Scopus'da yayın yapan bir akademisyen yüksek puan alırken, Türkçe bir dergide yayın yapan aynı akademisyen düşük puan alır. Bu durum, yerel ve Türkçe yayınların akademik değerinin düşmesine ve marjinalleşmesine yol açar²³².

- Akademisyenler, kariyer yükselme ve fon kazanma amacıyla uluslararası dizinleri hedeflemeye yönlendirilir.
- Yerel dergiler ve Türkçe yayınlar prestij kaynağı olmaktan çıkar.
- Küresel görünürlük ve atıf odaklı sistem, epistemik bağımlılığı derinleştirir.

²³¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²³² Cronin, 2001.

5.3.3. Yerel Bilginin ve Kültürel Özgünlüğün Kaybı

Türkçe yayınların marjinalleşmesi, epistemik çeşitliliği azaltır. Sosyal bilimlerde örneğin:

- Göç, mahalle bazlı toplumsal araştırmalar, kültürel çalışmalar ve tarihsel incelemeler gibi yerel konular geri plana itilir.
- Akademisyenler, global standartlara uygun, yüksek atıf potansiyeli olan araştırmaları seçmeye zorlanır.
- Kültürel özgünlük ve bölgesel öncelikler, akademik görünürlük uğruna göz ardı edilir.

Bu durum, akademik üretimin küreselleşme ile birlikte yerellikten uzaklaşmasına ve epistemik bağımlılığın artmasına yol açar.

5.3.4. Akademik Baskı ve Psikolojik Etkiler

Türkçe yayınların marjinalleşmesi, akademisyenler üzerinde psikolojik ve epistemik baskı oluşturur. Özellikle genç araştırmacılar, akademik kariyerlerinde görünürlük kazanabilmek için:

- Yayınlarını İngilizce yapmayı zorunlu görür,
- Yerel konuları ve özgün araştırmaları ikinci plana iter,
- Epistemik özerkliğini sınırlar.

Bu süreç, akademik çeşitlilik ve toplumsal faydayı azaltır. Ayrıca, akademik üretimin sadece görünürlük ve atıf odaklı bir meta hâline gelmesine neden olur. Akademisyenler, bilginin paylaşımını değil, prestij ve görünürlüğü öncelik haline getirir²³³.

5.3.5. Açık Erişim ve Alternatif Stratejiler

Türkçe yayınların marjinalleşmesine karşı bazı stratejiler geliştirilmektedir:

1. Açık erişim politikaları: Türkçe makalelerin küresel görünürlüğünü artırabilir, erişimi kolaylaştırabilir.

²³³ Bornmann & Daniel, 2008.

2. Ulusal dizinlerin güçlendirilmesi: ULAKBİM/TR Dizin'in kapsamının artırılması, Türkçe yayınların prestij kazanmasına yardımcı olabilir.
3. Bilingual yayın: Türkçe içerik ile birlikte İngilizce özet veya tam metin yayınlama, hem yerel hem küresel görünürlüğü destekler.
4. Alternatif platformlar ve dijital arşivler: Yerel bilgi üretiminin sömürülmeden paylaşılmasını sağlar.

Bu stratejiler, akademisyenlerin hem epistemik bağımsızlığını korumasına hem de yerel bilgi üretiminin sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilir. Ancak küresel dizinlerin hegemonik baskısı hâlen belirleyici bir güçtür ve Türkçe yayınların marjinalleşmesini engellemek için kapsamlı politika ve finansal destek gereklidir²³⁴.

Türkçe yayınların marjinalleşmesi, Türkiye akademisinde epistemik bağımlılığı derinleştiren ve yerel bilgi üretimini baskılayan bir süreçtir. Küresel dizinlerin hegemonik yapısı, uluslararası görünürlük ve atıf odaklı akademik performans kültürü ile birleşerek:

- Türkçe ve yerel araştırmaların geri plana itilmesine,
- Akademik üretimin ticarileşmesine,
- Epistemik çeşitliliğin azalmasına neden olur.

Türkiye akademisinin, Türkçe yayınların görünürlüğünü artırmak ve epistemik özerkliği desteklemek için açık erişim, ulusal dizin güçlendirme ve alternatif platform kullanımı gibi stratejilere yönelmesi, bilgi üretiminde hem yerel hem de küresel dengeyi sağlamada kritik öneme sahiptir²³⁵.

5.7 Türkiye Bilim Politikalarının Epistemik Yönü

Türkiye'de bilim politikaları, özellikle 2000'li yıllardan itibaren küresel bilgi ekonomisinin talepleri ve uluslararası akademik görünürlük odaklı olarak şekillenmiştir²³⁶. Bu politikalar, yalnızca

²³⁴ Wouters, 2014; Hicks, 2015.

²³⁵ Hicks, 2015; Wouters, 2014.

²³⁶ Hicks, 2015.

bilimsel üretimi artırmayı hedeflemekle kalmamış, aynı zamanda epistemik bağımlılığı güçlendiren, yerel bilgi üretimini geri plana iten ve akademik sömürüyü görünmez kılan bir yapıya bürünmüştür²³⁷. Türkiye akademisinin yapısal dönüşümü, küresel dizinlerin hegemonik etkisi, devletin teşvik ve fon politikaları ve akademik ölçüm kültürü ile doğrudan ilişkilidir²³⁸.

5.3.1. Küresel Görünürlük Odaklı Politikalar

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve diğer devlet kurumları, akademik başarıyı büyük ölçüde uluslararası görünürlük, atıf sayısı ve dizin odaklı ölçütlerle tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, başlangıçta Türkiye akademisinin küresel rekabet gücünü artırmayı hedeflemiş olsa da, epistemik sonuçları ciddi olmuştur:

- Akademisyenler, küresel dizinlerde indekslenen dergilerde yayın yapmaya zorlanmaktadır.
- Yerel ve Türkçe araştırmalar, prestij ve fon açısından geri plana itilmekte, akademik üretim niceliksel göstergelere indirgenmektedir.
- Akademik ticarileşme ve görünürlük odaklı üretim, yerel toplumsal sorunları ele alan araştırmaları marjinalleştirmektedir.

Bu süreç, Türkiye'nin bilim politikasının epistemik boyutunu belirleyen temel mekanizma hâline gelmiştir. Bilgi üretimi artık sadece bilimsel katkıyı değil, görünürlük ve atıf potansiyelini de hesaplayan bir meta düzeyine yükselmiştir²³⁹.

5.3.2. Akademik Fonlama ve Teşvik Sistemleri

Türkiye'de araştırma fonları ve akademik teşvikler, dizin bazlı performans ölçütlerine bağlanmıştır. Örneğin:

- Uluslararası dizinlerde yayın yapmak yüksek puan ve fon avantajı sağlar.

²³⁷ Wouters, 2014.

²³⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²³⁹ Bornmann & Daniel, 2008.

- Ulusal dergiler ve yerel araştırmalar düşük puan alır ve fonlanma olasılığı düşer.
- Bu yapı, epistemik bağımlılığı pekiştirir ve akademisyenleri küresel standartlara tabi kılar.

Fon ve teşvik politikaları, yalnızca yayın sayısı ve etki faktörü ile sınırlı değildir; aynı zamanda araştırma konularının seçimi, işbirlikleri ve akademik kariyer planlamasını da yönlendirir. Akademisyenler, prestij kazanabilecek konulara yönelirken, yerel sorunlar ve özgün araştırmalar geri plana itilir²⁴⁰. Bu durum epistemik risklerin artmasına, yerel bilgi üretiminin zayıflamasına ve akademik çeşitliliğin azalmasına neden olur.

5.3.3. Ulusal Politika ve Küresel Hegemonya

Türkiye'nin bilim politikaları, küresel bilgi hegemonları tarafından belirlenen epistemik standartlarla uyumlu olarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda:

- Ulusal öncelikler, toplumsal sorunlar ve kültürel özgünlük çoğunlukla göz ardı edilmektedir.
- Küresel dizinlerin ölçütleri, akademik değer ve fon dağılımı üzerinde belirleyici hale gelmiştir.
- Akademisyenler, görünürlük ve atıf odaklı üretim yapmak zorunda bırakılmaktadır.

Bu yaklaşım, Türkiye'de epistemik bağımlılığı derinleştirirken, akademik üretimin yerel fayda ve toplumsal etki boyutlarını sınırlar. Yerel bilgi üretimi, küresel hegemonik kontrolün gölgesinde kalmakta ve epistemik özerklik ciddi biçimde zayıflamaktadır.

5.3.4. Akademik Teşviklerin Sömürücü Boyutu

Küresel dizinlerle uyumlu olma zorunluluğu, akademik üretimin ticarileştirilmesini ve epistemik sömürüyü beslemektedir. Akademisyenler:

²⁴⁰ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

- Makalelerini dizin sağlayıcılarının talep ettiği biçim ve formatta sunar,
- Yayın ücretleri öder (çoğunlukla binlerce dolar),
- Elde edilen veri ve meta veri ise büyük şirketlerin sermayesine katılır,

Ancak akademisyen veya yerel kurumlara bu bilgi üzerinden herhangi bir geri dönüş sağlanmaz (Garfield, 2006). Bu durum, akademik bilgi üretiminin sömürülmesinin temel mekanizmasını oluşturur ve sadece sosyal bilimlerde değil, tüm disiplinlerde epistemik eşitsizliği pekiştirir²⁴¹.

5.3.5. Açık Erişim ve Yerel Alternatifler

Türkiye akademisinin epistemik özerkliğini artırmak için bazı politikalar ve girişimler bulunmaktadır:

1. Açık erişim platformları: Araştırmaların ücretsiz ve geniş erişime açık hâle getirilmesi, küresel görünürlüğü ve yerel faydayı artırabilir.

2. Ulusal dizinlerin güçlendirilmesi: TR Dizin'in kapsamının ve prestijinin artırılması, yerel yayınların değerini koruyabilir.

3. Yerel ve bilingual yayın stratejileri: Hem Türkçe hem İngilizce özetler ve tam metinler, epistemik dengeyi sağlayabilir.

4. Alternatif bilgi ağları: OpenAir, arXiv ve diğer bedava platformlar, akademik sömürüyü azaltmak için kullanılabilir.

Bu stratejiler, akademisyenlerin küresel görünürlük ve yerel özerklik arasında bir denge kurmasını sağlar ve epistemik bağımlılığı sınırlamaya katkıda bulunur.

Türkiye bilim politikaları, küresel bilgi ekonomisi ve dizin hegemonisi tarafından şekillendirilmiş, epistemik bağımlılığı derinleştiren ve yerel bilgi üretimini marjinalleştiren bir yapı ortaya çıkarmıştır. Politika yapımcılar ve akademik kurumlar:

²⁴¹ Hicks, 2015.

- Ulusal öncelikleri ve kültürel özgünlüğü koruyacak,
- Açık erişim ve alternatif platform kullanımını teşvik edecek,
- Akademik üretimi nicelik ve atıf odaklı baskıdan kurtaracak stratejiler geliştirmelidir.

Bu önlemler, Türkiye akademisinin hem küresel görünürlüğünü sürdürebilmesini hem de epistemik bağımsızlığını koruyabilmesini sağlar.

ALTINCI BÖLÜM: KÜRESEL VERİ SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE EPİSTEMİK EŞİTSİZLİK

6.1 Küresel Kuzey–Güney Ayrımı ve Bilgi Akışı

Küresel bilgi ekonomisi, epistemik güç ilişkilerini açıkça ortaya koyan bir yapıya sahiptir. Bu yapı, çoğunlukla Küresel Kuzey ülkelerinin belirlediği standartlar ve kriterler üzerinden işlerken, Küresel Güney'deki akademisyenler üretici konumunda yer alır, ancak ekonomik ve epistemik olarak bağımlı bir konumda kalır²⁴². Türkiye örneğinde, araştırmacılar saha çalışmaları, veri toplama ve analiz süreçlerinde büyük emek harcar, özgün ve yerel bilgiler üretir. Ancak bu verilerin uluslararası görünürlüğü, ticarileştirilmesi ve epistemik kontrolü Küresel Kuzey'deki dizin sağlayıcıları ve yayıncı şirketler tarafından yürütülür²⁴³.

Türkiye akademisyenlerinin topladığı veri ve ürettiği bilgi, küresel veri akışı içinde kritik bir girdiyi temsil eder. Örneğin, sosyoloji, antropoloji veya ekonomi alanındaki saha çalışmalarında toplanan yerel veriler, küresel dizinler aracılığıyla indekslenir ve görünürlüğü belirlenir. Ancak bu süreçte, verinin mülkiyeti ve ekonomik değeri neredeyse tamamen küresel aktörlerin kontrolünde kalır. Akademisyenler sadece görünürlük, kariyer ve akademik prestij kazanmakla ödüllendirilir; üretimin ekonomik faydası çoğunlukla onlara dönmez²⁴⁴.

Küresel Kuzey (Dizinleri, atıf standartlarını ve akademik yayın piyasasını kontrol eden merkezler: ABD US, Birleşik Krallık GB, Hollanda NL, Almanya DE, İsviçre CH, Fransa FR, Kanada CA, İskandinav ülkeleri SE NO DK, (kısmen) Avustralya AU) Bunlar Clarivate, Elsevier, Springer gibi yayın ekosistemlerinin merkezleridir.– Küresel Güney (Dizin sistemine bağımlı akademik üretim yapan ülkeler: Türkiye TR, Brezilya BR, Meksika MX, Hindistan IN, Endonezya ID, Güney Afrika ZA, İran IR, Arjantin AR, Mısır EG, Afrika'nın büyük bölümü. Bu nedenle

²⁴² Altbach & Peterson, 1999.

²⁴³ Wouters, 2014.

²⁴⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

dizin hegemonyası perspektifinde Türkiye kesinlikle kuzey değildir) ayrımı, sadece ekonomik ve epistemik bağımlılığı değil, aynı zamanda bilgi akışının yönünü de belirler. Türkiye'den üretilen veriler, genellikle Kuzey'deki prestijli dergiler ve dizinler aracılığıyla küresel bilgi ağına entegre edilir. Bu, epistemik asimetrinin somut bir göstergesidir: üretim Güney'de yapılırken, kontrol ve görünürlük Kuzey'de yoğunlaşır²⁴⁵. Sosyal bilimlerde yerel araştırmalar, çoğunlukla bu küresel görünürlük kriterlerine uymadığı için marjinalleşir²⁴⁶.

Türkiye'de saha araştırmaları yapan akademisyenler, Küresel Kuzey'in belirlediği atıf, dergi prestiji ve indeks kriterlerine göre çalışma konularını şekillirmek zorunda kalır. Bu durum, epistemik bağımlılığı güçlendirir ve yerel toplumsal sorunların akademik üretimde yeterince temsil edilmemesine yol açar. Örneğin, Türkiye'deki göç, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, mahalle bazlı kültürel araştırmalar gibi konular, küresel atıf standartlarına uymadıkları için görünürlük kazanamaz. Akademisyenler, kariyer ve prestij kaygısıyla, uluslararası atıf potansiyeli yüksek konulara yönelmek zorunda bırakılır.

Küresel bilgi akışının bir diğer boyutu, dijital emek ve veri yönetimidir. Türkiye akademisyenleri, saha çalışmaları ve veri analizleri ile yoğun bir dijital emek üretir. Toplanan veriler, meta veri ile birlikte küresel dizin sağlayıcılarına aktarılır ve burada kontrol edilen algoritmalar tarafından yönetilir. Bu süreçte, üretici akademisyenlerin çalışmaları görünür olsa da ekonomik ve epistemik faydası sınırlıdır. Bilgi, Kuzey merkezli sermaye ağlarında birikmekte ve Güney'deki üreticiler sadece görünürlük ve akademik prestij ile ödüllendirilmektedir²⁴⁷.

Küresel Kuzey–Güney ayrımı, Türkiye akademisyenleri için epistemik bir darboğaz yaratır. Akademik üretim, görünürlük ve atıf kazanma odaklı bir kültüre dönüşür. Yerel sorunlar ve özgün araştırmalar, bu sistemde marjinalleşir; akademisyenler, küresel

²⁴⁵ Hicks, 2015.

²⁴⁶ Altbach & Peterson, 1999.

²⁴⁷ Wouters, 2014.

görünürlük kazanabilecek konuları önceliklendirmek zorunda kalır²⁴⁸. Bu durum, epistemik bağımlılığı kalıcı hâle getirir ve bilgi üretiminde bölgesel çeşitliliği azaltır.

Ayrıca, Küresel Kuzey'in bilgi akışı üzerinde kurduğu kontrol, bilimsel hiyerarşileri de pekiştirir. Prestijli dizinler ve dergiler, hangi çalışmaların görünür olacağını belirlerken, Güney ülkelerindeki akademisyenler üretim sürecinde marjinal konumda kalır. Türkiye'deki sosyal bilimler araştırmaları, bu hiyerarşide alt basamakta yer almakta, veri ve dijital emek üretimi ise üst basamaktaki Kuzey merkezli aktörlere aktarılmaktadır²⁴⁹.

Özetle, Küresel Kuzey–Güney ayrımı ve bilgi akışı Türkiye akademisinde şu sonuçları doğurur:

- Türkiye, üretici konumunda olmasına rağmen ekonomik ve epistemik olarak bağımlıdır.
- Yerel ve özgün araştırmalar, küresel atıf ve indeks kriterlerine uymadığı için marjinalleşir.
- Akademisyenler, görünürlük ve prestij kazanmak amacıyla küresel dizin kriterlerine uymak zorunda bırakılır.
- Veri ve dijital emek, küresel aktörler tarafından kontrol edilir; ekonomik fayda üreticiye geri dönmez.
- Epistemik asimetri, bilgi üretiminde hiyerarşik bir yapı oluşturur ve Güney ülkelerini görünürlük ve dijital emek sağlayıcı konumuna iter.

Bu çerçevede, Türkiye akademisinin Küresel Kuzey–Güney ayrımı içindeki konumu, epistemik bağımlılığın ve bilgi sömürsünün somut bir örneğini teşkil etmektedir. Sosyal bilimler bağlamında yerel veri üretimi, küresel görünürlük ve prestij hedefleriyle şekillenirken, epistemik ve ekonomik kontrol Küresel Kuzey'de yoğunlaşmaktadır²⁵⁰.

²⁴⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁴⁹ Garfield, 2006.

²⁵⁰ Hicks, 2015; Wouters, 2014.

6.2 Veri Mülkiyeti ve Dijital Emek

Günümüz akademik üretiminde veri, artık sadece araştırma materyali değil, aynı zamanda ekonomik ve epistemik bir meta hâline gelmiştir. Türkiye'deki akademisyenler, saha çalışmaları, deneyler, anketler ve diğer veri toplama süreçlerinde yoğun emek harcar; bu süreçler zaman, bilgi ve uzmanlık gerektiren uzun çabalar içerir²⁵¹. Sosyal bilimler, beşeri bilimler ve fen bilimlerinde üretilen bu veri, küresel akademik sistemin işleyişi açısından kritik öneme sahiptir; çünkü veri, uluslararası dizinlerdeki görünürlük, atıf ve prestij ölçütleri için temel girdiyi oluşturur.

Türkiye'deki akademisyenlerin ürettiği veri ve meta veri, küresel dizin sağlayıcılarına, yayıncı şirketlere ve veri broker'lara aktarılır. Bu aktarılan bilgiler, genellikle algoritmik sistemler tarafından işlenir ve küresel bilgi ağında yeniden dağıtılır. Ancak burada ortaya çıkan çarpıcı gerçek, üretici akademisyenlerin bu sürecin ekonomik faydasından pay alamamasıdır. Küresel yayıncılar, bu veriyi doğrudan kullanarak, abonelik ücretleri ve yayın masrafları üzerinden milyarlarca dolarlık gelir elde ederken, veri üreten akademisyenler çoğunlukla sadece görünürlük ve kariyer kazanımları ile ödüllendirilir. Bu durum, akademik emek sömürsünün dijitalleşmiş bir biçimi olarak değerlendirilebilir²⁵².

Veri mülkiyeti açısından Türkiye akademisi, epistemik bağımlılığın da bir göstergesini sergiler. Akademisyenler, topladıkları veriyi küresel dizinlere ve dergilere sunarken, bu verinin mülkiyet hakları büyük ölçüde dizin ve yayın sağlayıcılarının kontrolüne geçer. Örneğin, bir makale veya saha çalışmasında kullanılan veri kümesi, yayıncı tarafından lisanslanabilir ve tekrar kullanımı belirli ücret veya izinlere bağlı hâle gelir. Akademisyenler, veri üzerinde doğrudan ekonomik kontrol sahibi olamaz ve araştırmalarının küresel görünürlüğü üzerinde sınırlı etkiye sahiptir.

Dijital emek boyutu, özellikle veri toplama ve meta veri oluşturma süreçlerinde öne çıkar. Türkiye'de bir araştırmacı, saha

²⁵¹ Wouters, 2014.

²⁵² Wouters, 2014.

çalışması sırasında veri toplamak için günler, haftalar hatta aylar harcar. Bu süreçte elde edilen veriler, çeşitli dijital platformlar aracılığıyla global erişime sunulur. Ancak, akademik emek bu süreçte görünür olsa da ekonomik olarak telafi edilmez; tersine, araştırmacılar makale başına yüksek ücretler ödemek zorunda kalabilir. Küresel yayıncılar, bu ücretler ve veri dağıtımını üzerinden büyük kazançlar elde ederken, veri üreten akademisyenler finansal bir geri dönüş alamaz²⁵³.

Sosyal bilimlerde veri mülkiyeti ve dijital emek, epistemik sömürünün somut bir örneği hâline gelir. Türkiye akademisyenleri, yerel ve özgün veri üretir, ancak bu verinin görünürlüğü ve prestiji küresel standartlarla belirlenir. Küresel dizinler ve dergiler, hangi verilerin görünür olacağını algoritmalarla seçer, yüksek atıf potansiyeline sahip olanları önceliklendirir. Bu sistem, üretici akademisyenleri görünürlük ve prestij elde etmek amacıyla belirli veri türlerine yönlendirir ve yerel, özgün veya bölgesel öneme sahip veri marjinalleşir²⁵⁴.

Türkiye akademisyenlerinin maruz kaldığı bu dijital emek sömürüsü, sadece görünürlük veya akademik prestijle sınırlı değildir. Aynı zamanda akademik özerklik üzerinde de baskı kurar. Araştırmacılar, küresel dizinlerin talep ettiği format, konu ve metodolojiye uygun veri üretmek zorunda bırakılır. Bu, epistemik bağımlılığı derinleştirir ve yerel bilgi üretiminin geri plana itilmesine yol açar. Akademisyenlerin üretim süreci, giderek küresel standartlara adapte edilen bir emek döngüsü hâline gelir²⁵⁵.

Dijital emek ve veri mülkiyetinin bir diğer boyutu, yayın ücretleri ve abonelik sistemleriyle ilişkilidir. Türkiye'de bir araştırmacı, uluslararası dergilerde yayın yapabilmek için makale başına binlerce dolar ödeyebilir; aynı makale veya veri kümesi, dizin sağlayıcıları tarafından milyonlarca dolarlık abonelik ve lisans gelirine dönüştürülür. Bu sistem, epistemik sömürünün ekonomik boyutunu açıkça ortaya koyar: üretici akademisyen emeğinin karşılığını alamazken, küresel

²⁵³ Wouters, 2014.

²⁵⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁵⁵ Hicks, 2015.

Kuzey'deki aktörler hem ekonomik hem de epistemik üstünlük sağlar²⁵⁶.

Sonuç olarak, Veri Mülkiyeti ve Dijital Emek, Türkiye akademisi bağlamında şu sonuçları doğurur:

- Akademisyenler, yoğun dijital ve saha emeği üretir; ancak ekonomik geri dönüş elde edemez.
- Üretilen veri ve meta veri, küresel dizinler ve yayıncılar tarafından kontrol edilir ve ticarileştirilir.
- Küresel standartlara uyum, yerel ve özgün veri üretimini marjinalleştirir.
- Akademik özerklik, görünürlük ve prestij odaklı üretim süreçleriyle sınırlanır.
- Küresel Kuzey'deki aktörler, veri üzerinden hem ekonomik hem epistemik avantaj elde eder.

Türkiye'de sosyal bilimciler ve diğer akademisyenler açısından, veri mülkiyeti ve dijital emek meseleleri, epistemik bağımlılık, ekonomik sömürü ve akademik görünürlük baskısı ile doğrudan bağlantılıdır. Bu durum, Küresel Kuzey–Güney asimetrisinin somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir²⁵⁷.

6.3 Bilgi İthalatı ve Akademik Bağımlılık

Türkiye akademik camiası, özellikle sosyal bilimler alanında, küresel bilgi ekonomisinin merkezi aktörlerinin doğrudan etkisi altında bulunmaktadır. SCI, Web of Science, Scopus ve diğer küresel dizinler, hangi araştırma konularının görünür olacağını, hangi çalışmaların atıf potansiyeli taşıyacağını ve dolayısıyla akademik prestij kazanacağını belirleyerek epistemik standartları dayatmaktadır²⁵⁸. Bu durum, Türkiye gibi bilgi üretici ama ekonomik ve epistemik olarak bağımlı ülkelerde akademik üretimin yönünü büyük ölçüde dış etkilere tabi kılar.

²⁵⁶ Wouters, 2014.

²⁵⁷ Wouters, 2014; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁵⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

Yerel sorunlar ve bölgesel araştırmalar, küresel atıf kriterleri ve indeks algoritmalarına uyum sağlamadıkları için çoğunlukla geri plana itilmiştir. Örneğın, sosyoloji alanında göç, toplumsal cinsiyet eşişsizliğı veya mahalle bazlı toplumsal sorunlar üzerine yapılan çalışmalar, küresel görünürlük kazanma olasılığı düşük olduğundan akademisyenler tarafından göz ardı edilir. Benzer şekilde antropoloji araştırmaları, yerel kültürel çalışmalar veya etnografik saha çalışmaları, küresel dizinlerde yeterince atıf potansiyeline sahip olmadıkları için prestijli yayın kanallarında yer alamaz. Bu durum, epistemik bağımlılığı derinleştirmekte ve bilgi ithalatını artırmaktadır.

Bilgi ithalatının bir diğeri boyutu, Türkiye akademisyenlerinin küresel literatüre olan bağımlılığıdır. Araştırma konularının seçimi, literatür taraması, metodoloji ve veri analizi süreçlerinde, küresel yayıncıların yönlendirmeleri ve dizin kriterleri belirleyici olmaktadır. Akademik üretimde epistemik karar mekanizmaları Küresel Kuzey'in kontrolünde gerçekteleşir; Türkiye akademisyenleri veri üretici konumunda bulunurken, üretim sürecinin epistemik kontrolü ve ekonomik getirisi küresel aktörlerin elindedir²⁵⁹.

Sosyal bilimler örnekleri bu bağımlılığı somutlaştırır. Örneğın, Türkiye'deki göçmen entegrasyonu, etnik azınlıkların sosyoekonomik durumları veya mahalle bazlı kültürel çalışmalar üzerine yapılan saha araştırmaları, küresel atıf standartlarına uymadıkları için görünürlük kazanamaz. Akademisyenler, kariyer ve görünürlük hedefleri doğrultusunda, atıf kazanma olasılığı yüksek konulara yönelmek zorunda kalır. Bu, bilgi üretiminde ithal edilen konuların öne çıkmasına ve yerel sorunların akademik gündemde marjinalleşmesine yol açar²⁶⁰.

Akademik bağımlılık yalnızca araştırma konularının belirlenmesi ile sınırlı değıildir. Türkiye'den toplanan veriler, küresel veri havuzlarına dahil edilir ve dizin sağlayıcıları ile büyük yayıncılar tarafından yönetilir. Akademisyenler saha çalışmaları, anketler, mülakatlar ve veri analizleri ile önemli bir emek harcarken, verilerin ekonomik ve epistemik faydası neredeyse tamamen küresel aktörlerin

²⁵⁹ Wouters, 2014.

²⁶⁰ Hicks, 2015.

kontrolünde kalır. Üstelik, akademisyenler çoğu zaman görünürlük ve kariyer hedefleri ile ödüllendirilir, ancak topladıkları veri ve ürettikleri meta veri karşılığında telif geliri veya ekonomik paylaşım elde edemez²⁶¹.

Bu durum, dijital emek sömürsünün akademik bir örneği olarak değerlendirilebilir. Türkiye akademisyenleri, veri toplama, makale yazma ve meta veri sağlama süreçlerinde yoğun emek harcarken, bu emek küresel sermaye ağlarına aktarılmakta ve çoğu zaman yazarların kendi ülkelerinde bile görünürlük kazanmasını sağlamamaktadır. Böylece bilgi, üretici açısından görünür olsa da ekonomik ve epistemik olarak sömürülmüş olur.

Bilgi ithalatı, aynı zamanda akademik hiyerarşiyi pekiştirir. Küresel dizinler ve prestijli yayıncılar, akademik görünürlüğü ve prestiji belirleyen standartları oluşturur. Türkiye akademisyenleri, bu standartlara uyum sağlamak için yerel önceliklerinden ve özgün araştırmalardan ödün verir. Sonuç olarak, Türkiye'de akademik üretim hiyerarşik bir yapı içinde şekillenir; Küresel Kuzey belirleyici, Türkiye ve diğer Güney ülkeleri veri ve dijital emek sağlayıcı olarak konumlanır²⁶².

Akademik bağımlılık, Türkiye'deki yayın performans kültürü ve teşvik sistemleri ile birleştiğinde daha derin bir etki oluşturur. SCI, Scopus ve Web of Science gibi dizinlerde yayın yapma zorunluluğu, akademisyenleri yalnızca küresel görünürlük kazanabilecek konulara yönlendirir. Bu bağlamda yerel sorunlar ve kültürel özgünlük ikinci plana itilmekte, epistemik bağımlılık güçlenmektedir²⁶³.

Sosyal bilimler açısından bilgi ithalatı, epistemik sömürgeçiliğin görünür bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Türkiye'deki akademisyenler, saha çalışmaları ile zengin veri üretirken, bu veriler küresel yayıncı ve dizinlerin algoritmaları ile yönetilir, dizinler ve prestijli dergiler tarafından kontrol edilir. Bu süreçte, üretici akademisyenlerin emekleri çoğu zaman geri dönüşsüzdür; görünürlük

²⁶¹ Wouters, 2014.

²⁶² Garfield, 2006.

²⁶³ Garfield, 2006.

ve kariyer ödülleri dışında ekonomik veya epistemik paylaşım sağlanmamaktadır.

Özetle, bilgi ithalatı ve akademik bağımlılık Türkiye akademisinde aşağıdaki sonuçları doğurur:

- Yerel araştırmalar ve kültürel özgünlük geri plana itilmekte, küresel dizinlerin belirlediği standartlara uyum öncelikli hâle gelmektedir.
- Akademik üretim, görünürlük ve atıf odaklı şekillendiği için epistemik bağımlılık derinleşmektedir.
- Sosyal bilimlerde saha çalışmaları ve yerel veri toplama emekleri küresel aktörler tarafından sömürülmekte, ekonomik fayda üreticiye dönmemektedir.
- Küresel akademik hiyerarşi güçlenmekte, Güney ülkeleri veri ve dijital emek sağlayıcı konumunda kalmaktadır.
- Akademisyenler, küresel görünürlük ve prestij hedefi ile yerel sorunları ve özgün araştırmaları ikinci plana itmek zorunda bırakılmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'de bilgi ithalatı ve akademik bağımlılık, sadece görünürlük ve prestij odaklı bir akademik kültür yaratmakla kalmaz, aynı zamanda epistemik sömürgeçiliğin sosyal bilimler üzerindeki etkisini somut bir şekilde ortaya koyar.

6.4 Türkiye'nin Veri Ekonomisindeki Konumu

Türkiye, akademik üretim ve veri sağlama açısından giderek artan bir rol üstlenmektedir. Üniversiteler, araştırma merkezleri ve bağımsız akademisyenler, sosyal bilimlerden fen bilimine kadar geniş bir yelpazede veri üretmekte ve analiz etmektedir. Saha çalışmaları, deneyler, anketler ve dijital veri toplama süreçleri, hem akademik bilgi üretimi hem de ulusal politika ve sosyal planlamalar açısından önemli girdiler sunar. Ancak bu üretimin ekonomik karşılığı büyük ölçüde uluslararası düzlemde değerlendirilmez²⁶⁴.

²⁶⁴ Wouters, 2014.

Türkiye akademisyenleri tarafından üretilen veri ve meta veri, çoğunlukla küresel dizinler, yayıncılar ve veri broker'lar aracılığıyla uluslararası erişime açılır. Bu süreç, görünürlük ve prestij açısından akademisyenlere bazı kazanımlar sağlasa da, ekonomik olarak herhangi bir telif veya doğrudan gelir elde edilmeyişi temel bir eşitsizlik kaynağıdır²⁶⁵. Akademisyenler, bu süreçte emeklerinin karşılığını sadece akademik itibar ve kariyer yükselmesi ile alırken, küresel Kuzey'deki yayıncılar ve veri sağlayıcıları, veri ve içerik üzerinden milyarlarca dolarlık gelir üretir²⁶⁶.

Açık erişim ve ulusal dizinler, Türkiye'nin veri ekonomisindeki bu dengesizliği kısmen hafifletmeyi amaçlamaktadır. Örneğin ULAKBİM/TR Dizin, yerel dergileri indeksleyerek görünürlük kazandırmakta ve araştırma çıktılarının ulusal erişimini artırmaktadır²⁶⁷. Bununla birlikte, ulusal dizinlerin sınırlı erişim ağı, finansal kaynak eksiklikleri ve uluslararası atıf ölçütleri ile kıyaslandığında etkisi sınırlıdır. Dolayısıyla, Türkiye'de üretilen veri küresel platformlarda hâlâ Kuzey merkezli algoritmalar ve fon dağılım kriterleri tarafından değer biçilmektedir²⁶⁸.

Türkiye'nin veri ekonomisindeki konumu, akademik üretimdeki görünürlük ile ekonomik fayda arasındaki çarpıcı ayrımı gözler önüne serer. Üretilen bilgi, küresel dizinlerde indekslenip atıf alırken, bu sürecin finansal getirisi uluslararası yayıncıların ve veri sağlayıcıların kontrolünde kalır. Bu durum, epistemik ve ekonomik bağımlılığı derinleştirir; Türkiye akademisyenleri hem veri üretiminde yoğun emek harcar hem de ürettikleri değer küresel ölçekte sömürülür²⁶⁹.

Sosyal bilimler özelinde, Türkiye'nin veri ekonomisindeki konumunu daha çarpıcı kılan bir diğer unsur, yerel ve bölgesel araştırmaların küresel dizinlerde görünürlüğünün sınırlı olmasıdır. Göç, toplumsal cinsiyet, mahalle bazlı sosyolojik çalışmalar gibi yerel konular, uluslararası atıf potansiyeli düşük olduğundan geri planda

²⁶⁵ Hicks, 2015.

²⁶⁶ Altbach & Peterson, 1999.

²⁶⁷ Cronin, 2001.

²⁶⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁶⁹ Wouters, 2014.

kalır. Bu, hem epistemik bağımlılığı artırır hem de yerel veri üretiminin ekonomik ve akademik değerinin düşmesine yol açar²⁷⁰.

Diğer yandan, Türkiye'nin veri ekonomisinde açık erişim girişimleri ve dijital arşivler, epistemik bağımsızlığı ve yerel görünürlüğü destekleyen alternatif yollar sunar. Örneğin, açık erişim dergiler ve ulusal veri portalları, akademisyenlerin ürettiği veri ve makalelerin ücretsiz olarak paylaşılmasını ve erişilmesini sağlar. Bu, küresel Kuzey'in tek taraflı kontrolünü kısmen kırsa da, finansal kazanç ve uluslararası prestij açısından mevcut eşitsizliği tam olarak gidermeye yetmez²⁷¹.

Türkiye'nin veri ekonomisindeki temel eşitsizlik, şu şekilde özetlenebilir:

- Akademisyenler veri üretir ve meta veri sağlar; ancak ekonomik fayda elde edemez. Küresel dizinler ve yayıncılar, veri üzerinden yüksek gelir elde ederken, üretici akademisyenler görünürlük ve prestijle sınırlı ödüllendirilir. Ulusal dizinler ve açık erişim girişimleri, bu eşitsizliği kısmen azaltmaya çalışsa da, temel ekonomik ve epistemik bağımlılık devam eder. Yerel ve bölgesel veri, uluslararası atıf ve indeks kriterlerine uymadığı için marjinalleşir; bu durum epistemik ve ekonomik sömürüyü derinleştirir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin veri ekonomisindeki konumu, üretici rol ile ekonomik ve epistemik bağımlılık arasındaki çelişkinin somut bir göstergesidir. Üretilen bilgi, küresel platformlarda görünürlük kazanırken, ekonomik değerinin çoğu küresel Kuzey'de kalır ve epistemik bağımsızlık sınırlanır. Türkiye akademisyenleri, hem görünürlük elde etmek hem de yerel bilgi üretimini sürdürmek arasında sürekli bir denge kurmak zorundadır²⁷².

²⁷⁰ Altbach & Peterson, 1999.

²⁷¹ Garfield, 2006.

²⁷² Hicks, 2015; Wouters, 2014.

6.5 Epistemik Sömürgecilik ve Bilimsel Hiyerarşiler

Küresel akademik sistem, bilgi üretimi ve dağıtımında sadece niceliksel değil, aynı zamanda epistemik bir hiyerarşi kurmaktadır²⁷³. Bu hiyerarşi, küresel Kuzey ve Güney arasındaki bilgi akışındaki eşitsizlikleri güçlendirir ve özellikle Türkiye gibi ülkelerde epistemik sömürgeciliğin somut göstergelerini ortaya çıkarır. Epistemik sömürgecilik, sadece ekonomik değer aktarımıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda hangi bilgilerin değerli, hangi araştırma konularının prestijli olduğu ve akademik takdirin nasıl belirlendiği üzerinde de etkili olur²⁷⁴.

Türkiye'de akademisyenler, ulusal öncelikleri, kültürel özgünlükleri ve yerel sorunları dikkate alarak veri toplar, analiz eder ve makale üretirler. Ancak bu üretimin uluslararası değerlemesi, SCI, Scopus ve Web of Science gibi küresel dizinlerin algoritmalarına bağlıdır. Bu dizinler, atıf sayısı, dergi prestiji ve uluslararası görünürlük ölçütleriyle bilgiye değer biçer²⁷⁵. Dolayısıyla, Türkiye akademisyenleri tarafından üretilen yerel ve bölgesel bilgi, küresel hiyerarşi içinde düşük değerli kabul edilir; bu durum epistemik bağımlılığı ve bilgi sömürsünü derinleştirir.

6.5.1. Bilgi Hiyerarşisinin İşleyişi

Epistemik hiyerarşi, temel olarak şu mekanizmalar üzerinden işler:

1. Dizinlerin Algoritmik Değerlendirmesi: Küresel dizinler, hangi makalelerin görünür olacağını belirler. Bu süreçte algoritmalar, çoğunlukla İngilizce ve uluslararası literatüre atıf yapan makaleleri önceliklendirir. Yerel ve bölgesel çalışmalar, düşük atıf potansiyeli nedeniyle geri planda kalır²⁷⁶.

2. Atıf ve Prestij Odaklı Sistem: Akademik değer, H-indeksi, dergi etki faktörü ve atıf yoğunluğu gibi göstergelerle ölçülür.

²⁷³ Walter D. Mignolo (2011), *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*. Durham, NC: Duke University Press.

²⁷⁴ Altbach & Peterson, 1999.

²⁷⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁷⁶ Cronin, 2001.

Türkiye’de sosyal bilimler alanındaki araştırmaların çoğu, bu ölçütlerle uyumlu olmadığından epistemik olarak marjinalleşir.

3. Finansal ve Akademik Baskı: Akademisyenler, kariyer yükselme ve fon kazanma için küresel dizinlerde yayın yapmaya zorlanır. Bu durum, yerel öncelikleri ve kültürel özgünlüğü geri plana iter.

Bu mekanizmalar, bilgi üretiminde küresel Kuzey’in epistemik otoritesini pekiştirir ve epistemik sömürgeçiliği sürdürülebilir kılar. Türkiye akademisi, üretici rol oynarken ekonomik ve epistemik olarak bağımlı kalır; görünürlük kazanmak için küresel standartlara uyum sağlamak zorunda bırakılır²⁷⁷.

6.5.2. Sosyal Bilimlerde Epistemik Sömürgeçilik

Sosyal bilimler, epistemik sömürgeçiliğin en belirgin yaşandığı alanlardan biridir. Türkiye’de sosyoloji, antropoloji ve eğitim bilimleri gibi disiplinlerde yapılan araştırmalar, çoğunlukla yerel toplumsal sorunları ve kültürel bağlamları ele alır. Ancak küresel dizinlerin ve yayıncıların kriterleri, bu tür çalışmaların görünürlüğünü ve prestijini sınırlamaktadır²⁷⁸.

Örneğin, Türkiye’de göç çalışmaları, mahalle bazlı etnografik araştırmalar veya yerel eğitim politikaları üzerine yapılan çalışmalar, küresel atıf standartlarıyla uyumlu olmadığından prestij kazanamaz. Akademisyenler, görünürlük elde etmek için daha “küresel” konulara yönelmek zorunda kalır; bu durum yerel bilgi üretiminin geri plana itilmesine ve epistemik bağımlılığın artmasına yol açar.

6.5.3. Akademik Sömürünün Ekonomik Boyutu

Epistemik hiyerarşi, ekonomik sömürü ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye akademisyenleri veri toplar ve makale üretir; ancak bu üretim üzerinden küresel yayıncılar büyük gelir elde eder²⁷⁹. Ödenen yayın ücretleri ve abonelikler, akademisyenler tarafından finanse edilirken, ekonomik kazanç dizin sağlayıcılarında kalır. Bu, dijital emek

²⁷⁷ Wouters, 2014.

²⁷⁸ Altbach& Peterson, 1999.

²⁷⁹ Wouters, 2014.

sömürsünün akademik alandaki bir örneği olarak değerlendirilebilir²⁸⁰.

6.5.4. Kültürel ve Epistemik Bağımlılık

Epistemik hiyerarşi, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel bir bağımlılığı da besler. Akademik üretim, küresel standartlara ve dizin algoritmalarına göre şekillenir; bu durum yerel kültür, dil ve toplumsal önceliklerin akademik görünürlük açısından geri planda kalmasına yol açar²⁸¹. Türkiye'de akademisyenler, yerel bilgi üretimini sürdürürken, aynı zamanda küresel dizinlerin kriterlerine uymak zorunda bırakılır. Bu çelişkili durum, epistemik özerklik ve kültürel bağımsızlık açısından ciddi riskler doğurur²⁸².

6.5.5. Epistemik Hiyerarşinin Sonuçları

1. Yerel Bilginin Marjinalleşmesi: Küresel dizinlerde görünür olmayan çalışmalar, epistemik olarak değersiz kabul edilir.

2. Akademik Baskı ve Stres: Akademisyenler, görünürlük ve atıf kazanmak için yerel ve özgün araştırmalardan ödün verir.

3. Ekonomik Eşitsizlik: Veri ve içerik küresel platformlarda ticarileştirilirken, üretici akademisyenler ekonomik olarak ödüllendirilmez.

4. Kültürel Bağımlılık: Akademik üretim, küresel Kuzey'in standartlarına göre şekillenir, yerel toplumsal ve kültürel öncelikler geri plana itilmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye akademisi, epistemik sömürgecilik ve bilimsel hiyerarşilerle şekillenen küresel bilgi sisteminde üretici ama bağımlı bir rol üstlenmektedir. Küresel dizinler ve yayıncılar, epistemik otorite ve ekonomik kontrolü elinde bulundururken, Türkiye'de üretilen bilgi hem epistemik hem de ekonomik olarak küresel Kuzey'in hizmetine sunulmaktadır²⁸³. Bu durum, yerel bilgi üretimini

²⁸⁰ Hicks, 2015.

²⁸¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁸² Mignolo, 2011

²⁸³ Wouters, 2014; Mignolo, 2011

marjinalleştirmekte, akademik özerkliği sınırlamakta ve epistemik eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM: BİLGİ, SERMAYE VE KÜRESEL DİZİN ENDÜSTRİSİ

7.1 Bilginin Ekonomik Devrimi ve Yayın Endüstrisinin Doğuşu

Yirmi birinci yüzyıl, bilginin ekonomik, stratejik ve epistemik bir meta olarak yükseldiği bir dönem olarak kayda geçmiştir²⁸⁴. Bilgi, yalnızca akademik bir değer olarak değerlendirilmekten çıkarılmış, aynı zamanda küresel rekabet, inovasyon ve ekonomik büyümenin merkezi unsuru hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, akademik yayıncılığı da doğrudan etkilemiş, bilgi üretimi, görünürlük ve ticarileşme ekseninde yeniden organize edilmiştir. Akademik bilgi artık hem epistemik hem de ekonomik olarak sermayeleştirilmiş bir ürün olarak işlem görmekte, küresel bilgi hiyerarşisinin temel bir bileşeni hâline gelmiştir.

Geleneksel yayıncılık, tarihsel olarak akademik bilginin paylaşımı ve yayılımı için bir araç olarak ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda bilimsel dergiler, bilginin epistemik değerini artırmak ve bilim insanları arasında iletişim sağlamak amacıyla kurulmuştur. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu süreç ekonomik bir endüstri hâline gelmiştir²⁸⁵. Yayınevleri, akademik dergileri hem bilimsel görünürlük sağlayan araçlar hem de gelir elde edilen ticari ürünler olarak tanımlanmışlardır. Bu durum, özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanındaki akademik üretimin şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır²⁸⁶.

Bilgi artık yalnızca akademik bir meta değil, aynı zamanda finansal değer taşıyan bir sermaye unsuru olarak görülmektedir. Küresel yayınevleri, makalelerin yayınlanmasından elde edilen gelir, abonelik ücretleri ve atıf verilerinin ticarileştirilmesi üzerinden yüksek kazançlar sağlamaktadır²⁸⁷. Bu dönüşüm, akademik bilgi üretiminin ekonomik devrimini başlatmış, akademik yayın endüstrisinin ortaya çıkışını tetiklemiştir. Akademik verinin niceliksel ölçütler üzerinden

²⁸⁴ Castells, 2010.

²⁸⁵ Garfield, 2006.

²⁸⁶ Hicks, 2015.

²⁸⁷ Hicks, 2015.

değerlendirilmesi, bilimsel prestij, fon dağıtımı ve akademik yükselme süreçleri üzerinde doğrudan ve olumsuz yönde etkili olmuştur.

Bu ekonomik devrim sürecinde akademik yayıncılık, görünürlük ve prestij arayışını öne çıkaran bir meta üretim süreci olarak kurgulanmıştır. Akademisyenler, görünürlük ve atıf kazanmak için küresel dergilerde yayın yapmaya yönlendirilmiş, yerel araştırmalar ve özgün konular genellikle geri plana itilmiştir²⁸⁸. Türkiye gibi Küresel Güney ülkelerinde sosyal bilimciler, yoğun saha çalışmaları ve veri toplama süreçleri yürütse de, ürettikleri bilginin görünürlüğü küresel dizinler ve büyük yayınevleri tarafından belirlenmektedir. Bu durum, epistemik bağımlılık ve dijital emek sömürsünün somut bir örneğini oluşturur²⁸⁹.

Bilginin ekonomik devrimi, aynı zamanda yayıncı kartellerin ortaya çıkmasını ve bilgi akışının merkezileşmesini sağlamıştır. Elsevier, Clarivate ve Springer gibi büyük yayınevleri, akademik içerik üzerinde tekel kurmuş ve hem ekonomik hem de epistemik kontrolü ele almıştır²⁹⁰. Bu karteller, hangi araştırma konularının görünür olacağını, hangi dergilerin prestij kazanacağını ve hangi akademik çalışmaların atıf ağı oluşturacağını belirleyerek bilimsel hiyerarşiyi şekillendirmiştir. Akademisyenler, görünürlük kazanmak ve akademik prestij elde etmek için bu yapıların kurallarına uymak zorunda kalmıştır.

Sosyal bilimlerde ve beşeri bilimlerde, özellikle Türkiye akademisinde, bu yapıların etkisi belirgindir. Araştırmacılar, yerel toplumsal sorunlara odaklanan çalışmalar yaparken, bu çalışmaların küresel atıf standartları ile uyumsuzluğu nedeniyle görünürlük kazanamamaktadır²⁹¹. Bu durum, yerel araştırmaların epistemik marjinalleşmesine ve akademik bağımlılığın derinleşmesine yol açar. Örneğin bir sosyoloji akademisyeni, Türkiye'de göç, mahalle bazlı toplumsal sorunlar veya kültürel değişim üzerine araştırmalar yapsa bile, küresel dizinlerde görünürlük elde edemediği için prestij

²⁸⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁸⁹ Wouters, 2014.

²⁹⁰ Mignolo, 2011

²⁹¹ Altbach & Peterson, 1999.

kazanamaz. Dolayısıyla akademisyenler, küresel dizinlerin öngördüğü atıf potansiyeline sahip konuları seçmeye zorlanır.

Bilgi üretiminin ticarileşmesi, akademisyenlerin emeğinin ekonomik karşılığını alamamasını da beraberinde getirir. Türkiye'de yapılan araştırmaların ve üretilen verilerin büyük kısmı, küresel yayınevleri ve veri tabanları tarafından lisanslanır ve ticarileştirilir. Akademisyenler görünürlük ve kariyer ödülleri elde ederken, ekonomik fayda küresel bilgi kartellerinin elinde kalır²⁹². Bu durum, akademik dijital emek sömürsünün somut bir göstergesidir ve bilgi üretimi ile ekonomik kazanç arasındaki dengesizliği gözler önüne serer.

Akademik yayın endüstrisinin ekonomik devrimi, bilgi üretiminin standartlaştırılmasını da beraberinde getirmiştir. Atıf sayısı, H-indeksi, etki faktörü gibi niceliksel göstergeler, bilimsel prestij ve fon dağıtımının temel ölçütleri hâline gelmiştir²⁹³. Bu sistem, akademik üretimi küresel görünürlük ve ticari değer ölçütlerine tabi kılarken, özgün ve yerel araştırmaların marjinalleşmesine neden olmaktadır. Akademisyenler artık yalnızca bilgi üretmekle kalmaz; görünürlük, atıf potansiyeli ve yayın geliri odaklı bir üretim modeli ile karşı karşıya kalır.

Sonuç olarak, 21. yüzyılda bilgi artık sadece epistemik bir değer değil, ekonomik bir meta ve küresel güç ilişkilerini belirleyen bir araçtır. Akademik yayın endüstrisi, ekonomik devrimin bir ürünü olarak bilgi üretimini hem görünürlük hem de finansal değer açısından yeniden organize etmiştir. Türkiye akademisi ve sosyal bilimciler bu sistemin üretici tarafında yer almakla birlikte, epistemik ve ekonomik olarak bağımlı bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, bilgi üretiminin küresel Kuzey tarafından kontrol edildiği, Güney'deki akademisyenlerin emeğinin görünürlük ve prestij ile ödüllendirildiği ama ekonomik olarak sömürüldüğü bir yapıyı ortaya koymaktadır²⁹⁴.

²⁹² Wouters, 2014.

²⁹³ Bornmann & Daniel, 2008.

²⁹⁴ Hicks, 2015; Wouters, 2014.

7.2 Akademik Veri Tabanları ve Yayınevi Tekelleri

Küresel akademik veri tabanları, yirmi birinci yüzyılda bilginin merkezi olarak toplanması, düzenlenmesi ve dağıtımı açısından kritik bir rol oynamaktadır²⁹⁵. SCI/Web of Science (Clarivate) ve Scopus (Elsevier) gibi platformlar, yalnızca akademik makaleleri indeksleyen araçlar değil, aynı zamanda bilimsel görünürlüğün ve prestijin belirleyicisi olarak hareket eden güçlü aktörlerdir²⁹⁶. Bu veri tabanları, akademik üretimi nicel ölçütlerle değerlendirir; atıf sayıları, dergi etki faktörü ve h-indeksi gibi göstergeler üzerinden hem bireysel akademisyenlerin hem de kurumların konumunu küresel ölçekte belirler²⁹⁷. Ancak bu merkezi yapı, aynı zamanda küresel yayınevi tekellerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Elsevier, Springer, Wiley ve Taylor & Francis gibi büyük uluslararası yayınevleri, akademik içerik üzerinde sıkı bir kontrol mekanizması işletir. Bu tekeller, makale yayınlama süreçlerinden, veri tabanlarına veri sağlama ve erişim ücretleri üzerinden elde edilen ekonomik kazançlara kadar geniş bir alanda hâkimiyet kurmuştur²⁹⁸. Akademik bilgi artık salt bir epistemik meta olmaktan çıkmış, aynı zamanda ticarileştirilen bir sermaye unsuru hâline gelmiştir²⁹⁹.

Bu kontrol, sadece ekonomik bir kazanç yaratmakla kalmaz; aynı zamanda epistemik bir otoriteyi de beraberinde getirir. Yayınevleri, hangi konuların prestijli sayılacağını, hangi araştırmaların görünür olacağını ve dolayısıyla akademik itibar kazanacağını belirleyen normları dayatır. Bu normlar çoğu zaman Yirmi birinci yüzyılın küresel bilgi standartlarına uygunluğu esas alır; sosyal bilimler, bölgesel çalışmalar ve yerel öncelikler, bu çerçevede ikinci plana itilme riski taşır³⁰⁰. Türkiye'deki akademisyenler, özellikle sosyal bilimler alanında çalışıyorsa, bu normlara uyum sağlamak zorundadır; aksi takdirde

²⁹⁵ Castells, 2010.

²⁹⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

²⁹⁷ Bornmann & Daniel, 2008.

²⁹⁸ Wouters, 2014.

²⁹⁹ Hicks, 2015.

³⁰⁰ Altbach & Peterson, 1999.

epistemik marjinalleşme, görünürlük kaybı ve akademik prestijde düşüş ile karşı karşıya kalırlar.

Yayınevi tekellerinin kontrol ettiği bu süreç, akademik üretimi yalnızca görünürlük ve atıf kazanma üzerine kurulu bir rekabet alanına dönüştürmüştür³⁰¹. Akademisyenler, yerel toplumsal sorunları, kültürel özgünlükleri ve bölgesel öncelikleri göz ardı ederek, küresel dizinlerin kriterlerine uygun çalışmalar yapmak zorunda bırakılır. Örneğin bir sosyoloji araştırmacısı, Türkiye'deki mahalle bazlı sosyal sorunları inceleyen özgün bir çalışma yaparken, bu çalışmanın SCI veya Scopus gibi dizinlerde atıf alması çok düşük ihtimaldir; dolayısıyla akademik görünürlüğü kısıtlanır³⁰².

Bu durum, akademik veri tabanlarının işlevini eleştirel bir perspektiften anlamayı gerektirir. Görünürde, bu veri tabanları bilimsel bilginin organize edilmesi, erişilebilirliğin artırılması ve araştırmacılar arası işbirliğinin desteklenmesi için hizmet sunuyor gibi görünse de, perde arkasında epistemik hiyerarşi ve ekonomik sömürü mekanizmalarını da işler. Akademisyenlerin üretmiş olduğu veri ve meta veri, telif ücreti ödenmeden küresel yayınevlerinin kontrolüne geçer; hatta yayın ücreti ödeyen yazarlar bile görünürlüğün, prestijin ve ekonomik faydanın büyük kısmını bu tekellere kaptırır³⁰³.

Küresel akademik veri tabanları ayrıca, yerel dergilerin ve ulusal dizinlerin değerini gölgede bırakacak şekilde yapılandırılmıştır. TR Dizin veya SciELO gibi bölgesel sistemler, epistemik bağımsızlığı korumaya çalışsa da, küresel görünürlük ve fon dağılımındaki asimetric güç ilişkileri nedeniyle sınırlı etkiye sahiptir³⁰⁴. Akademik üretim, görünürlük ve finansal ödüller açısından Kuzey merkezli bir kontrol ağı altında şekillenmektedir.

Bu sistemin sosyal bilimler ve beşeri bilimler üzerindeki etkisi özellikle çarpıcıdır. Yerel sorunları ele alan araştırmalar, küresel dizinlerin nicel kriterleriyle uyum sağlamadığı için düşük görünürlükte

³⁰¹ Hicks, 2015.

³⁰² Cronin, 2001.

³⁰³ Wouters, 2014.

³⁰⁴ Altbach & Peterson, 1999.

kalır; bunun sonucunda epistemik değerleri marjinalleşir ve bilgi üretiminde sömürgeleştirilmiş bir bağımlılık ortaya çıkar³⁰⁵. Akademisyenler, bu koşullar altında, araştırma konularını küresel dizinlerin atıf ve prestij standartlarına göre belirlemek zorunda kalır; aksi takdirde akademik kariyer ve fon erişimi ciddi biçimde kısıtlanır.

Özetle, yirmi birinci yüzyılda akademik veri tabanları ve yayınevi tekelleri, ekonomik ve epistemik güç odaklarını merkezileştirerek, bilginin hem görünürlüğünü hem de ticarileştirilmesini kontrol etmektedir. Türkiye akademisi, üretici konumunda olmasına rağmen, küresel görünürlük ve prestij açısından bağımlı bir pozisyon sergiler. Bu durum, bilgi üretiminde hem ekonomik hem de epistemik sömürünün güncel bir örneğini teşkil eder³⁰⁶.

7.3 Elsevier, Clarivate ve Dijital Bilgi Kartelleri

Yirmi birinci yüzyılda akademik bilgi üretiminin görünürlüğü ve erişimi, belirli dijital kartellerin egemenliğinde şekillenmiştir. Elsevier, Clarivate ve Springer Nature gibi büyük yayınevleri, akademik makalelerin yayınlanmasından veri tabanlarının yönetimine, atıf takibinden erişim ücretlerinin belirlenmesine kadar geniş bir alanı kontrol etmektedir³⁰⁷. Bu durum, akademik bilginin hem ekonomik hem de epistemik boyutlarda merkezi bir denetim mekanizmasına tabi olduğunu göstermektedir.

Elsevier, dünya çapında on binlerce akademik dergiyi yayımlamakta ve bunları Scopus veri tabanı aracılığıyla küresel ölçekte indekslemektedir. Bu platform, sadece akademik görünürlüğü belirlemekle kalmaz, aynı zamanda makalelerin hangi atıf değerlerine sahip olacağını ve hangi araştırma konularının prestijli kabul edileceğini belirleyen algoritmik bir otorite işlevi görür³⁰⁸. Clarivate ise SCI/Web of Science ile benzer bir rol üstlenir; makale ve dergileri

³⁰⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³⁰⁶ Wouters, 2014; Hicks, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³⁰⁷ Wouters, 2014.

³⁰⁸ Hicks, 2015.

indeksleyerek atıf ağlarını düzenler ve bilimsel hiyerarşiyi kurumsallaştırır³⁰⁹.

Bu kartellerin ekonomik boyutu oldukça belirgindir. Akademisyenler, yayın ücreti (Article Processing Charge) ödeyerek makalelerini yayınevlerinde yayınlattırken, aynı kurumlar söz konusu makalelerin meta verilerini, atıf ağlarını ve erişim verilerini kontrol etmeye devam eder. Dolayısıyla küresel Kuzey merkezli yayınevleri, akademik üretimden hem doğrudan gelir elde eder hem de veri tabanlarının sağladığı ekonomik ve epistemik sermaye üzerinden avantaj kazanır³¹⁰. Akademisyenler ve kurumlar, görünürlük için ödeme yapmak zorunda kalırken, elde edilen kazançların büyük kısmı yayınevlerinin kâr hanesine yazılır; yazarlar ise (Türkiye'de Türk Tarih Kurumu dışında) telif geliri elde etmez ve ekonomik olarak bu üretimin karşılığını almaz³¹¹.

Dijital bilgi kartelleri, aynı zamanda epistemik kontrol mekanizmaları işletir. Hangi dergilerin küresel prestij kazanacağı, hangi makalelerin öne çıkacağı, hangi alanların atıf ağı içinde yüksek görünürlük elde edeceği gibi kriterler, yayınevlerinin algoritmaları ve indeksleme politikalarıyla belirlenir. Bu durum, özellikle sosyal bilimler ve bölgesel çalışmalar için ciddi bir görünürlük krizine yol açar. Türkiye akademisyenleri, ulusal öncelikleri veya yerel toplumsal sorunları araştırmak istediklerinde, küresel dizinlerin ve yayınevlerinin belirlediği normlara uymak zorunda bırakılır; aksi hâlde epistemik marjinalleşme ile karşılaşır.

Akademik kartellerin bir başka etkisi, araştırma konularının ticarileştirilmesidir. Prestijli dergiler ve dizinler, yüksek atıf ve görünürlük potansiyeline sahip araştırmaları öne çıkarırken, yerel veya özgün araştırmalar genellikle geri plana itilir. Böylece bilgi üretimi, küresel atıf ve prestij kriterlerine göre yönlendirilir; akademik bağımsızlık ve yerel bilgi üretimi sınırlanır³¹². Türkiye'de sosyoloji,

³⁰⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³¹⁰ Wouters, 2014.

³¹¹ Hicks, 2015.

³¹² Leydesdorff & Bornmann, 2011.

antropoloji ve sosyal politika alanlarında yapılan saha çalışmaları, bu sistem içinde düşük görünürlükte kalma riski taşır.

Yayınevleri ve dijital karteller, akademik üretimi niceliksel ölçütler üzerinden değerlendirirken, araştırma özgünlüğü ve yerel öncelikler göz ardı edilir³¹³. Bu durum, epistemik sömürgeciliğin güncel bir örneğini oluşturur: Türkiye akademisyenleri, üretici konumunda olsalar da, görünürlük ve prestij açısından küresel Kuzey'in kontrolüne bağımlı kalır. Akademik üretim, ekonomik olarak ticarileştirilirken epistemik olarak da merkezi otoritenin kontrolüne tabi hale gelir.

Kartellerin etkisi, yayın performansı kültürü ve akademik teşvik sistemleriyle birleştiğinde daha da güçlenir. Akademisyenler, kariyer yükselmesi, fon kazanımı ve uluslararası görünürlük için küresel dizinlerde yer alan dergilere odaklanmak zorunda kalır. Bu odaklanma, yerel sorunları ele alan araştırmaları geri plana iter ve bilgi üretiminde epistemik eşitsizliği pekiştirir. Örneğin, Türkiye'deki bir sosyal bilim araştırmacısı, göç, mahalle bazlı sosyo-ekonomik eşitsizlik veya yerel politika değerlendirmeleri üzerine çalışmalar yaparken, bu çalışmalar uluslararası atıf ve prestij kriterlerine uygun değilse akademik görünürlük kazanamaz.

Dijital bilgi kartelleri, ayrıca veri paylaşımı ve açık erişim politikaları üzerinde de belirleyici bir rol oynar. Açık erişim için ödenen makale ücretleri, ekonomik sömürüyü pekiştirirken, bilgiye erişimi de belirli ölçüde sınırlı hâle getirir. Bu süreç, küresel akademik bilgi ekonomisinde Kuzey-Güney ayrımını derinleştirir; Güney'deki üreticiler, görünürlük ve akademik kariyer karşılığında önemli ekonomik ve epistemik kayıplar yaşar³¹⁴.

Özetle, Elsevier, Clarivate ve diğer dijital bilgi kartelleri, Yirmi birinci yüzyılda akademik üretim ve görünürlüğü hem ekonomik hem de epistemik boyutta merkezi bir kontrol mekanizması altında toplar. Türkiye akademisi, üretici konumda olmasına rağmen, küresel görünürlük, prestij ve fon dağıtımını açısından bu kartellerin belirlediği

³¹³ Cronin, 2001.

³¹⁴ Wouters, 2014.

kurallara bağımlıdır. Bu durum, akademik bilgi üretiminde hem ekonomik sömürü hem de epistemik bağımlılık olarak güncel bir örnek teşkil eder³¹⁵.

7.4 Bilgi Sermayesinin Finansallaşması

Yirmi birinci yüzyılda bilgi, yalnızca akademik bir değer veya epistemik meta olmaktan çıkarak küresel sermayenin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir³¹⁶. Akademik bilgi, artık finansal bir meta olarak işlem görmekte, yayınevleri ve veri tabanı sağlayıcıları tarafından ekonomik kazanç ve sermaye birikimi amacıyla yönlendirilmektedir. Bu dönüşüm, bilgi üretiminin niceliksel ve görünürlük odaklı biçimde yapılandırılmasına yol açarken, küresel Kuzey merkezli aktörlerin epistemik kontrolünü pekiştirmektedir.

Bilgi sermayesinin finansallaşması, özellikle büyük akademik yayınevleri ve dijital veri kartelleri aracılığıyla gerçekleşir. Elsevier, Clarivate ve Springer Nature gibi kurumlar, akademik makalelerin yayınlanması, meta verilerinin toplanması ve atıf analizlerinin yapılması süreçlerini ekonomik birer meta hâline getirmiştir³¹⁷. Yazarlar, bu süreçte makale işleme ücretleri (Article Processing Charges) ödemek zorunda bırakılırken, elde edilen gelirlerin büyük kısmı yayınevlerinin kâr hanesine yazılır. Akademisyenler ve üniversiteler, görünürlük ve akademik prestij karşılığında bu sistemin parçası haline gelmekle birlikte, doğrudan ekonomik fayda elde edemez³¹⁸.

Finansallaşma süreci, bilgi üretiminin niceliksel ölçütler üzerinden değerlendirilmesini de içerir. Atıf sayısı, etki faktörü ve H-indeksi gibi metrikler, akademik prestij ve fon dağıtımı üzerinde belirleyici rol oynar. Dolayısıyla bilgi, görünürlüğü ve ölçülebilirliği üzerinden finansal değer kazanır; akademisyenler, araştırma konularını bu metriklerle uyumlu olacak şekilde seçmek zorunda kalır³¹⁹. Bu

³¹⁵ Hicks, 2015; Wouters, 2014; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³¹⁶ Castells, 2010.

³¹⁷ Wouters, 2014.

³¹⁸ Hicks, 2015.

³¹⁹ Bornmann & Daniel, 2008.

durum, epistemik bağımsızlığı sınırlandırır ve yerel veya özgün araştırmaları geri plana iter. Türkiye akademisyenleri, örneğin, yerel sosyo-ekonomik sorunları veya kültürel çalışmaları ele alan araştırmalarda, küresel görünürlük kazanamadıkları için prestij ve fon açısından dezavantajlı konuma düşer³²⁰.

Bilgi sermayesinin finansallaşması, ayrıca akademik yayıncılığın ticarileşmesini de beraberinde getirir. Akademik dergiler, artık sadece bilgi paylaşım araçları değil, aynı zamanda yüksek kar marjları sağlayan ekonomik ürünlerdir. Elsevier'in yıllık gelirlerinin milyarlarca dolara ulaştığı ve bunun büyük kısmının akademik makalelerin yayınlanması ve veri tabanlarından elde edildiği bilinmektedir³²¹. Bu ekonomik yapı, bilgi üretiminin sömürülmesini, özellikle Küresel Güney'deki akademisyenler açısından görünür hâle getirir; ürettikleri bilgi, küresel Kuzey'in ekonomik ve epistemik çıkarları doğrultusunda kullanılır.

Finansallaşma, aynı zamanda akademik bilgi piyasasında kartelleşmeyi de güçlendirir. Büyük yayınevleri, indeksleme, atıf analizi ve görünürlük yönetimi süreçlerini kontrol ederek rekabeti sınırlayan bir oligopol oluşturur. Bu yapı, küçük veya ulusal yayınevlerinin küresel görünürlük elde etmesini zorlaştırır ve yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine yol açar³²². Türkiye'de sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında bu durum, yerel dergilerin küresel dizinlerde indekslenmemesi ve akademik görünürlük açısından geri planda kalmasıyla kendini gösterir.

Bilgi sermayesinin finansallaşması, üniversite ve devlet politikalarıyla da pekiştirilir. Akademik teşvikler, fon dağıtımı ve kariyer yükselmesi, küresel görünürlük ve atıf metrikleriyle doğrudan ilişkilidir³²³. Bu politika çerçevesi, Türkiye akademisyenlerini küresel dizinlerde yayın yapmaya ve görünürlük odaklı araştırmalar üretmeye yönlendirir. Sonuç olarak, bilgi üretimi hem ekonomik hem de

³²⁰ Altbach & Peterson, 1999.

³²¹ Wouters, 2014.

³²² Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³²³ Hicks, 2015.

epistemik açıdan küresel Kuzey'in kontrolüne tabi olur ve yerel önceliklerin göz ardı edilmesine yol açar.

Bilgi sermayesinin finansallaşmasının epistemik etkileri de dikkate değerdir. Akademik üretim, görünürlük ve prestij hedefleri doğrultusunda şekillendiğinde, araştırma konuları ve yöntemleri küresel metriklerle uyumlu hale gelir. Türkiye'de saha çalışmaları yapan sosyal bilimciler, yerel toplumsal sorunları ele alan araştırmalarda prestij kazanamazken, küresel atıf potansiyeli olan konulara yönelmek zorunda kalır³²⁴. Bu durum epistemik bağımlılığı artırır ve yerel bilgi üretiminin ticarileştirilmesini sağlar.

Özetle, bilgi sermayesinin finansallaşması, akademik bilgi üretiminin ekonomik ve epistemik boyutlarda kartelleşmesini, niceliksel ölçütler üzerinden değer kazanmasını ve Küresel Güney'deki akademisyenlerin üretici konumda olmasına rağmen ekonomik ve epistemik olarak bağımlı hâle gelmesini içerir. Türkiye akademisi, bu sistem içinde hem üretici hem de görünürlük ve prestij açısından bağımlı bir konumdadır; yerel araştırmalar ve özgün çalışmalar, küresel bilgi piyasasının finansallaşan dinamikleri nedeniyle geri planda kalır³²⁵.

7.5 Türkiye Akademisinin Bu Sistem İçindeki Rolü

Yirmi birinci yüzyılda Türkiye akademisi, küresel bilgi ve yayın endüstrisinin işleyişi içinde hem üretici hem de bağımlı bir konumda bulunmaktadır³²⁶. Türkiye'de akademisyenler, saha çalışmaları, veri toplama, makale üretimi ve meta veri sağlama süreçlerinde büyük bir emek harcarlar; ancak bu üretim, küresel dizinler ve yayınevleri tarafından kontrol edilen bir görünürlük ve ticarileşme mekanizmasına tabi olur³²⁷. Bu durum, Türkiye akademisinin epistemik bağımlılığını güçlendirirken, yerel araştırmaların ve kültürel özgünlüğün marjinalleşmesine yol açmaktadır.

³²⁴ Wouters, 2014.

³²⁵ Hicks, 2015; Wouters, 2014; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³²⁶ Castells, 2010.

³²⁷ Wouters, 2014.

Türkiye akademisinin bu sistem içindeki rolü, özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında daha belirgin hale gelir. Küresel dizinler, atıf sayısı ve etki faktörü gibi niceliksel metrikler üzerinden akademik prestiji belirler³²⁸. Akademisyenler, bu kriterlere uyum sağlamak için araştırma konularını küresel görünürlüğe uygun olarak seçmek zorundadır. Örneğin, Türkiye'de sosyoloji alanında göç, mahalle bazlı toplumsal değişim veya kültürel miras çalışmaları yapan akademisyenler, küresel atıf standartlarına uymadıkları için görünürlük ve prestij kazanmakta zorlanır. Bu bağlamda, Türkiye akademisi üretici olmasına rağmen, görünürlük ve ekonomik değer açısından bağımlı bir konumda bulunur.

Türkiye'deki akademik üretim, küresel bilgi piyasasının finansallaşmış yapısı ile doğrudan ilişkilidir. SCI/Web of Science, Scopus ve diğer küresel dizinler, Türkiye akademisyenlerinin ürettiği makaleleri indeksler; meta veriyi toplar ve görünürlüğü kontrol eder³²⁹. Ancak bu veri ve görünürlük, küresel yayınevlerinin ekonomik kazançları ile ilişkilidir. Akademisyenler, makalelerini yayınlamak için yüksek ücretler öderken, elde edilen gelirlerin büyük kısmı küresel Kuzey'deki yayınevlerinin kâr hanesine geçer³³⁰. Türkiye akademisyenleri, bu sisteme entegre olarak görünürlük ve prestij kazanırken, ekonomik fayda elde edemez; bu da epistemik ve ekonomik bir bağımlılık ilişkisi oluşturur.

Ulusal düzeyde, ULAKBİM ve TR Dizin gibi girişimler, Türkiye akademisinin görünürlüğünü artırmaya çalışsa da, küresel dizinlerin hegemonik yapısına karşı sınırlı etkiye sahiptir³³¹. TR Dizin, özellikle yerel dergilerin indekslenmesi ve Türkçe yayınların görünürlüğünün sağlanması açısından önemli bir araçtır. Ancak bu ulusal platformların uluslararası görünürlüğü sınırlıdır; dolayısıyla Türkiye akademisyenleri, hem küresel dizinlerin kriterlerine uyum sağlamak hem de yerel araştırmalarını desteklemek arasında sıkışır³³².

³²⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³²⁹ Hicks, 2015.

³³⁰ Wouters, 2014.

³³¹ Altbach & Peterson, 1999.

³³² Cronin, 2001.

Akademik teşvik sistemleri de Türkiye akademisinin küresel bilgi endüstrisindeki rolünü pekiştirir. Üniversiteler ve Yükseköğretim Kurulu, akademik yükselme ve fon dağıtımında küresel dizinlerde yayın yapmayı önceliklendiren puan sistemleri uygular. Bu sistem, yerel araştırmaları ve kültürel özgünlüğü geri plana itmekte, akademisyenleri küresel görünürlük odaklı üretime yönlendirmektedir. Dolayısıyla Türkiye akademisi, hem üretici hem de küresel bilgi piyasasının dayattığı performans kültürüne bağımlı bir aktör olarak konumlanır³³³.

Türkiye akademisinin bu sistem içindeki rolü, epistemik hiyerarşilerdeki konumunu da belirler. Küresel Kuzey merkezli dizinler ve yayınevleri, hangi araştırmaların prestijli olduğunu ve hangi çalışmaların görünür olacağını belirler³³⁴. Türkiye akademisyenleri, yerel sorunları ele alan çalışmalarını küresel standartlara göre biçimlendirmek zorunda kalır; aksi takdirde epistemik değeri düşük ve görünürlüğü sınırlı olarak değerlendirilir. Bu durum, Türkiye'nin akademik bağımsızlığını sınırlayan ve epistemik sömürüyü derinleştiren bir yapı yaratır³³⁵.

Bilgi sermayesinin finansallaşması bağlamında, Türkiye akademisyenleri, ürettikleri bilgi ile küresel yayınevlerine ve dizin sağlayıcılarına ekonomik değer kazandırır, ancak doğrudan finansal kazanç elde edemez³³⁶. Örneğin, bir akademisyen, saha çalışmaları yapar, verileri toplar, makalesini hazırlar ve dizin sağlayıcılarına sunar; makale yayımlandığında ise yayınevi yüksek kazanç sağlar, akademisyen ise yalnızca görünürlük ve prestij elde eder. Bu durum, bilgi üretiminin sömürülmesinin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Türkiye akademisinin rolü, aynı zamanda bilgi ithalatı ve epistemik bağımlılık açısından da kritik bir öneme sahiptir. Küresel dizinlerin ve yayınevlerinin belirlediği araştırma temaları ve

³³³ Hicks, 2015.

³³⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³³⁵ Wouters, 2014.

³³⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

öncelikleri, Türkiye'deki akademik üretimi şekillendirir³³⁷. Akademisyenler, küresel görünürlük kazanmak için belirli konulara yönelir, yerel sorunlar ve özgün araştırmalar ise geri planda kalır. Bu yapı, Türkiye'nin epistemik bağımlılığını güçlendirirken, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine yol açar.

Türkiye akademisi bu sistem içinde hem üretici hem de bağımlı bir aktör olarak konumlanmaktadır. Akademisyenler, saha çalışmaları ve veri üretimi ile küresel bilgi endüstrisine katkıda bulunurken, ekonomik kazanç elde edemez ve epistemik bağımlılıkla karşı karşıya kalır. Yerel araştırmaların geri plana itilmesi, Türkçe yayınların marjinalleşmesi ve ulusal dizinlerin sınırlı etkinliği, Türkiye akademisinin küresel bilgi piyasasında görünürlük ve prestij odaklı bir aktör olarak şekillendiğini göstermektedir.

³³⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: AÇIK ERİŞİM VE ALTERNATİF DİZİNLER

8.1 Açık Erişimin Tanımı ve Tarihçesi

Yirmi birinci yüzyıl, bilginin yalnızca akademik bir değer olmanın ötesinde, ekonomik, stratejik ve epistemik bir meta hâline geldiği bir dönemdir³³⁸. Bu dönemde bilgi, küresel rekabet, inovasyon ve ekonomik büyümenin temel unsuru olarak görülmüş; akademik yayıncılık da bu dönüşümden doğrudan etkilenmiştir. Akademik yayıncılık, araştırmanın paylaşılması ve görünürlüğü için araç olmanın ötesine geçerek ticarileşmiş, bilgi üretimi ve dağıtımı ekonomik ve politik bir güç odağı hâline gelmiştir³³⁹.

Açık erişim kavramı, bu bağlamda ortaya çıkmış ve akademik bilginin ücretsiz ve sınırsız olarak paylaşılabilir olmasını hedeflemiştir³⁴⁰. Geleneksel akademik yayıncılıkta, araştırmacılar makalelerini yayınevlerine sunar ve hak sahipliği yayınevinde kalır. Bu nedenle, akademisyenler hem veri toplama ve analiz için büyük emek harcar hem de çalışmalarının ekonomik getirisi üzerinde kontrol sahibi olamazlar³⁴¹. Bu durum, özellikle sosyal bilimlerde ve beşeri bilimlerde epistemik eşitsizlikleri derinleştirmiş, Küresel Güney'deki araştırmacıları ekonomik ve epistemik olarak bağımlı hâle getirmiştir³⁴².

Açık erişim hareketi, bilginin kamusal bir meta olarak görülmesi gerektiği temel fikrine dayanır³⁴³. Bu yaklaşım, bilimsel bilginin yalnızca ekonomik bir ürün değil, aynı zamanda toplumun ortak malı olduğunu vurgular. 1990'lı yılların sonlarından itibaren arXiv, PubMed Central ve benzeri öncü açık erişim platformları ortaya çıkmış ve araştırmacılara çalışmalarını telif ücreti ödemedi paylaşma olanağı

³³⁸ Castells, 2010.

³³⁹ Garfield, 2006.

³⁴⁰ Peter Suber (2012), Creating an Intellectual Commons through Open Access.

³⁴¹ Stevan Harnad (2001), The Self-Archiving Initiative. *Nature*, 4106832, 1024–1025.

³⁴² Wouters, 2014.

³⁴³ John Willinsky (2006), *The Access Principle: The Case for Open Access to Research and Scholarship*. Cambridge, MA: MIT Press.

sunmuştur. Bu platformlar, küresel bilgi akışında şeffaflığı artırmış, özellikle Küresel Güney ülkelerindeki akademisyenlerin görünürlüğünü kısmen artırmıştır.

Açık erişim modelleri temel olarak ikiye ayrılır: Altın Yol (Gold OA) ve Yeşil Yol (Green OA)³⁴⁴. Altın Yol'da makaleler yayınevi tarafından doğrudan açık erişimli yayımlanır ve genellikle yazar ödemesi (Article Processing Charge, APC) söz konusudur. Bu yöntem, özellikle sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenler için mali bir engel oluşturabilir ve bu da yeni bir eşitsizlik boyutu yaratır. Yeşil Yol'da ise araştırmacılar makalelerini kurumlarının veya disiplinlerinin açık erişim arşivlerinde paylaşır; bu yöntem çoğu zaman ücretsizdir. Bu model, akademik bilginin görünürlüğünü artırırken, ekonomik bağımlılığı azaltan bir alternatif sunar.

Açık erişim yalnızca ekonomik bir sorunu çözmekle kalmaz; epistemik eşitsizlikleri de ele alır. Küresel Kuzey ülkeleri, yüksek fon ve küresel dizinlerdeki görünürlük avantajına sahipken, Türkiye gibi ülkeler ve diğer Güney ülkeleri, hem görünürlük hem de ekonomik kazanç açısından bağımlı konumda kalır³⁴⁵. Açık erişim, bu dengesizliği kısmen azaltma potansiyeline sahiptir, çünkü yerel araştırmaların ve sosyal bilimler çalışmalarının görünürlüğünü artırabilir³⁴⁶.

Açık erişim ayrıca bilgi dağıtımının demokratikleşmesini sağlar. Akademisyenler ve öğrenciler, lisans veya abonelik ücreti ödmeden araştırma materyallerine ulaşabilir; bu da epistemik adaleti kısmen güçlendirir³⁴⁷. Ancak burada kritik bir nokta vardır: Altın Yol modellerinde yayınevleri hâlen makale işleme ücretleri (APC) üzerinden gelir elde eder, dolayısıyla ekonomik eşitsizlik tamamen ortadan kalkmaz.

³⁴⁴ Suber, 2012.

³⁴⁵ Leslie Chan, Barbara Kirsop and Subbiah Arunachalam (2005), Open Access Archiving: the fast track to building research capacity in developing countries, Science and Development Network.

³⁴⁶ Suber, 2012.; Willinsky, 2006.

³⁴⁷ Hamad, 2001.

Tarihsel olarak bakıldığında, açık erişim hareketi, küresel akademik yayıncılıkta yayınevi tekellerine karşı ortaya çıkan bir karşı güçtür. Yayınevlerinin bilgi üzerinde tekelci kontrolüne karşı, akademisyenler ve kurumlar dijital arşivler ve açık erişim dergileri aracılığıyla alternatif yollar geliştirmiştir. Ancak sosyal bilimlerde açık erişimin benimsenmesi hâlen sınırlıdır; bunun nedeni hem fon eksikliği hem de prestij sistemlerinin küresel dizinler ve atıf metrikleri üzerine kurulmuş olmasıdır³⁴⁸.

Özetle, açık erişim:

Akademik bilginin ücretsiz ve sınırsız erişimini sağlar,

Dijital çağda epistemik eşitsizlikleri azaltmayı hedefler,

Fakat küresel yayınevi tekelliliğine karşı tam bağımsızlık sunamaz,

Yeni bir ekonomik ve epistemik denge arayışı ortaya koyar.

8.2 Türkiye Akademisinin Küresel Veri Ağı İçindeki Konumu

Türkiye akademisi, yirmi birinci yüzyılda küresel bilgi ekonomisine dahil olma sürecinde hem üretici hem de bağımlı bir konum sergilemektedir³⁴⁹. Özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında yapılan saha çalışmaları, veri toplama ve analiz süreçleri, Türkiye'deki araştırmacılar tarafından büyük bir emekle yürütülmektedir. Ancak toplanan bu veriler ve üretilen bilgi, uluslararası görünürlük, atıf ve prestij açısından çoğunlukla küresel dizinlerin ve yayınevlerinin belirlediği kriterlere tabi tutulmaktadır³⁵⁰.

Bu durum, Türkiye akademisinin epistemik bağımlılığını güçlendiren ve bilgi üretiminin ticarileşmesine zemin hazırlayan bir yapı oluşturmaktadır. Akademisyenler, yerel ve bölgesel öncelikleri ikinci plana atmak zorunda kalmakta ve araştırmalarını küresel dizinlerde görünür olacak şekilde yeniden şekillendirmektedir. Örneğin, sosyoloji alanında Türkiye'deki göç, toplumsal cinsiyet

³⁴⁸ Chan, 2004

³⁴⁹ Castells, 2010.

³⁵⁰ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

eşitsizliği veya mahalle bazlı toplumsal araştırmalar, uluslararası atıf potansiyeli düşük olduğundan akademik prestij kazanamamaktadır. Bu bağlamda yerel bilgi üretimi epistemik marjinalleşmeye uğramaktadır.

Türkiye akademisinin küresel veri ağındaki rolü, üretici konumuyla çelişen bir bağımlılığı da ortaya koymaktadır. Araştırmacılar veri toplar, makale yazar ve meta veri sağlar; ancak bu süreçlerin ekonomik getirisi doğrudan kendilerine ulaşmaz. Yayın ücretleri, açık erişim ücreti ve indeksleme maliyetleri aracılığıyla büyük yayınevleri ve veri sağlayıcılar yüksek kazanç elde ederken, Türkiye'deki akademisyenler görünürlük ve akademik kariyer karşılığında ödüllendirilir³⁵¹. Bu durum dijital emek sömürsünün tipik bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Küresel Kuzey'in belirlediği algoritmik kriterler, Türkiye akademisyenlerinin araştırma konularını şekillendirmekte ve yerel önceliklerin geri plana itilmesine neden olmaktadır. Bu, bilgi ithalatını ve epistemik bağımlılığı artıran bir mekanizma olarak işlev görür. Akademisyenler, uluslararası dizinlerde atıf kazanabilecek konulara yönelmek zorunda kalır; yerel toplumsal sorunları ele alan çalışmalar çoğunlukla göz ardı edilir³⁵². Böylece Türkiye, üretici olduğu halde küresel bilgi ağında hem ekonomik hem epistemik açıdan bağımlı bir konumda kalır.

Türkiye akademisinin bu konumu, aynı zamanda devlet ve üniversite politikalarıyla da ilişkilidir. Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler, akademik yükselme, fon dağıtım ve teşviklerde küresel dizinleri ve bibliyometrik göstergeleri referans almaktadır (Hicks, 2015). Bu durum, akademisyenleri küresel ölçütlerle uyum sağlamaya yönlendirirken, yerel araştırmaların prestij ve fon açısından dezavantajlı hâle gelmesine neden olur. Dolayısıyla Türkiye akademisi, görünürlük ve fon kazanımı odaklı üretim ile yerel bilgi üretimi arasında sürekli bir gerilim yaşamaktadır.

Akademik görünürlük açısından, Türkiye'de sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında ulusal dergilerin çoğu küresel dizinlerde

³⁵¹ Wouters, 2014.

³⁵² Leydesdorff & Bornmann, 2011.

indekslenmediği için marjinalleşmektedir. Bu durum, araştırmacıları İngilizce yayın yapmaya ve uluslararası dergilerde yer almaya zorlamaktadır³⁵³. Yerel dilde yapılan araştırmaların atıf kazanamaması, epistemik bağımlılığı ve bilgi asimetrisini derinleştirmektedir. Akademisyenler, küresel dizinlerde görünür olmak için yerel sorunlardan ve özgün konulardan ödün vermek durumunda kalır.

Türkiye akademisinin küresel veri ağı içindeki konumu ayrıca finansal ve stratejik boyutlarla da ilişkilidir. Küresel yayınevleri, indeksleme ve veri toplama süreçlerinden elde ettikleri bilgileri ekonomik bir meta hâline getirmiştir. Türkiye'de üretilen veriler ve meta veri, bu yayınevleri aracılığıyla lisanslanır ve satılır; ancak orijinal veri sağlayıcısı olan akademisyene ekonomik bir geri dönüş sağlanmaz³⁵⁴. Bu durum, akademik üretimin finansallaştırılması ve bilgi sermayesinin küresel Kuzey lehine biriktirilmesi süreçlerini görünür kılar.

Ayrıca Türkiye akademisyenleri, küresel dizinlerde görünür olabilmek için disiplinlerarası çalışmalardan ziyade atıf potansiyeli yüksek ve küresel ölçütlerle uyumlu konuları tercih etmektedir. Bu eğilim, epistemik çeşitliliğin azalmasına ve yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesine neden olur.³⁵⁵ Dolayısıyla Türkiye akademisi, üretici olduğu halde küresel bilgi ekonomisinin belirlediği hiyerarşik yapının alt basamaklarında konumlanmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye akademisinin küresel veri ağı içindeki üretici fakat bağımlı konumunu ortaya koyar. Türkiye, araştırma ve veri üretiminde aktif olmasına rağmen, epistemik ve ekonomik kazanç açısından bağımlı bir rol üstlenir. Küresel dizinler, yayınevleri ve algoritmik kriterler, yerel bilgi üretimini marjinalleştirir ve akademik üretimin ticarileşmesine aracılık eder. Bu durum, Türkiye akademisinin hem epistemik hem de ekonomik açıdan bağımlılık ilişkilerini derinleştirir ve bilgi sömürsünün tipik bir örneğini sergiler³⁵⁶.

³⁵³ Altbach & Peterson, 1999.

³⁵⁴ Wouters, 2014.

³⁵⁵ Hicks, 2015.

³⁵⁶ Castells, 2010; Leydesdorff & Bornmann, 2011; Wouters, 2014; Hicks, 2015.

8.3 Türkiye ve Açık Erişim Politikaları

Yirmi birinci yüzyılda bilginin küresel dolaşımı, ekonomik ve epistemik gücün en önemli göstergelerinden biri hâline gelmiştir. Türkiye, bu dönüşüm sürecinde bilgi üretimi açısından aktif bir aktör olsa da, bilginin erişimi, paylaşımı ve ticarileştirilmesi konularında hâlâ yapısal eşitsizliklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle açık erişim (open access, OA) politikaları, Türkiye'nin akademik bağımsızlığı, bilgiye eşit erişim ve uluslararası görünürlük açısından kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye'de açık erişim politikaları, devlet destekli bilgi altyapısı ve ulusal dizin sistemleri etrafında şekillenmiştir. ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) tarafından geliştirilen TR Dizin, DergiPark, TÜBİTAK Açık Arşiv ve üniversite temelli açık erişim sistemleri, bilgiye erişimi demokratikleştirmeyi amaçlar. Ancak bu çabalar, küresel OA standartlarıyla entegrasyon, finansal sürdürülebilirlik ve epistemik görünürlük açısından ciddi sınırlılıklar taşımaktadır.

8.3.1. TR Dizin ve ULAKBİM'in Açık Erişimle İlişkisi

TR Dizin, Türkiye'deki akademik dergilerin indekslenmesini ve açık erişim ilkesine uygun biçimde görünür kılınmasını hedefleyen en önemli ulusal platformdur³⁵⁷. 1990'ların sonlarından itibaren geliştirilen bu sistem, yalnızca bibliyografik veri sağlamaz; aynı zamanda ulusal bilgi üretiminin arşivlenmesi, kalite kontrolü ve standartlaştırılması görevini de üstlenir.

Ancak TR Dizin'in açık erişimle ilişkisi, küresel OA hareketinin felsefesiyle tam olarak örtüşmemektedir. Açık erişim, yalnızca içeriklerin ücretsiz erişimi değil; aynı zamanda bilginin yeniden kullanımına, paylaşımına ve açık veri politikalarına da dayanır³⁵⁸. TR Dizin bu konuda sınırlı kalmakta, genellikle dergi makalelerini PDF formatında sunmakla yetinmektedir. Veri madenciliği, yeniden

³⁵⁷ <https://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/acik-arsiv-kullanim-kilavuzu.pdf>

³⁵⁸ Suber, 2012.

kullanım izinleri veya açık lisanslama (Creative Commons) gibi unsurlar yeterince kurumsallaşmamıştır.

Ayrıca TR Dizin'in değerlendirme kriterleri, uluslararası dizinlerle benzer bir biçimde dergi düzenliliği, hakemlik süreçleri ve bibliyografik kaliteye odaklanır. Bu durum, açık erişimi desteklemekle birlikte, yerel dillerdeki üretimlerin uluslararası görünürlük kazanmasını tam olarak sağlayamaz³⁵⁹. Örneğin Türkçe yayın yapan sosyal bilim dergileri, TR Dizin'de görünür olsalar bile küresel OA veri tabanlarına (DOAJ, OpenAIRE vb.) yeterince entegre değildir. Bu da Türkiye'nin bilgi üretimini küresel dolaşımında marjinal bir konuma iter.

8.3.2. Ulusal Açık Erişim Girişimleri: TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv ve DergiPark

Türkiye'de açık erişim politikalarının en kurumsallaşmış örneği TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv sistemidir. 2019 yılında yayımlanan "Açık Bilim Politikası" belgesiyle birlikte, TÜBİTAK tarafından fonlanan tüm araştırmalarda açık erişim zorunluluğu getirilmiştir. Bu politika, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin "OpenAIRE" modeliyle uyumlu bir açık bilim ekosistemi kurma yönündeki ilk ciddi adımıdır.

Açık arşiv sistemi, araştırmacıların projelerden elde ettikleri makaleleri, veri setlerini ve raporları merkezi bir havuzda depolamalarına olanak tanır. Ancak uygulamada çeşitli sorunlar mevcuttur:

- Birçok araştırmacı, telif hakları ve dergi sözleşmeleri nedeniyle verilerini arşive yüklemekte tereddüt etmektedir.
- Üniversiteler arasında teknik standart farklılıkları ve veri paylaşım politikalarında tutarsızlık vardır.
- Açık erişim bilinci, özellikle sosyal bilimlerde yeterince yaygın değildir.

DergiPark, Türkiye'de açık erişim dergiciliğinin en geniş kapsamlı platformu olarak öne çıkar. Yaklaşık 2000 dergiye ev sahipliği yapan bu sistem, akademik yayıncılığın dijitalleşmesini

³⁵⁹ Altbach& Peterson, 1999.

hızlandırmış, hakemlik süreçlerini şeffaflaştırmış ve yayın maliyetlerini azaltmıştır. Bununla birlikte DergiPark'ın küresel OA standartlarına entegrasyonu sınırlıdır. DOI (Digital Object Identifier) altyapısı ve uluslararası indeks bağlantıları yeterince yaygınlaşmadığı için, bu platformda yayımlanan çalışmalar küresel veri akışında görünürlük kazanmakta zorlanır.

Buna rağmen DergiPark, Türkiye'de bilimsel bilginin demokratikleşmesi yönünde en güçlü araçlardan biridir. Özellikle küçük üniversitelerin veya düşük bütçeli dergilerin açık erişim ortamında var olabilmesini sağlamış, yayıncılıkta fırsat eşitliği yaratmıştır. Ancak bu eşitlik, ekonomik değer üretimi bakımından küresel sistem tarafından tanınmamaktadır. Türkiye bilgi üretir, fakat bu üretim küresel dizinler ve yayıncılar tarafından ekonomik sermayeye dönüştürülür-bu da epistemik sömürgeçiliğin dijital bir biçimini ortaya çıkarır³⁶⁰.

8.3.3. Akademisyenlerin Açık Erişim Sistemlerinden Faydalanması ve Sınırlılıklar

Açık erişim politikaları, Türkiye'de akademisyenlerin bilgiye erişimini kolaylaştırmakta; özellikle düşük bütçeli üniversitelerde kaynaklara erişimde önemli bir denge unsuru oluşturmaktadır. Ancak OA altyapısının kullanım oranı hâlâ düşüktür. 2023 itibarıyla ULAKBİM verilerine göre, Türkiye'deki üniversitelerin yalnızca %48'inde aktif kurumsal açık arşiv bulunmaktadır.

Bu sınırlılığın birkaç nedeni vardır:

1. Teşvik sistemlerinin yetersizliği: Açık erişim platformlarına katkı sağlamak, akademik puan veya teşvik açısından ödüllendirilmemektedir.

2. Dil ve görünürlük sorunu: Türkçe makaleler, küresel OA platformlarında yeterince indekslenmediği için, araştırmacılar İngilizce üretimi tercih etmektedir.

³⁶⁰ Wouters, 2014.

3. Yayınevlerinin kısıtlayıcı politikaları: Bazı dergiler, makalelerin açık erişim arşivlerine yüklenmesini telif gerekçesiyle sınırlandırmaktadır.

Sonuç olarak, açık erişim Türkiye’de demokratik bilgi paylaşımı açısından ilerleme sağlamış olsa da, epistemik eşitliği tam olarak tesis edememiştir. Açık erişim modelleri çoğunlukla “yapısal bağımlılığın” dijital biçimlerini yeniden üretmektedir. Akademisyenler bilgi üretir, yükler, paylaşır; ancak bu bilgi, küresel veri tabanlarında yeniden işlenerek ekonomik kazanç hâline gelir.

8.3.4. Küresel Açık Erişim Platformlarıyla Entegrasyon Sorunları ve Epistemik Eşitsizlik

Türkiye’nin açık erişim politikaları, küresel OA ağlarıyla teknik ve epistemik düzeyde tam entegrasyona ulaşamamıştır. OpenAIRE, DOAJ ve ROAR gibi uluslararası açık arşiv sistemleriyle veri paylaşımı sınırlıdır. Bunun temel nedenleri şunlardır:

- Ulusal veri standartlarının (metadata, lisans, DOI vb.) uluslararası sistemlerle tam uyumlu olmaması,
- Türkçe içeriklerin küresel platformlarda indekslenmemesi,
- Finansal ve kurumsal kaynak yetersizliği,
- Akademisyenlerin açık veri ve lisanslama konusundaki farkındalık eksikliği.

Bu durum, Türkiye’nin bilgi üretimini küresel ölçekte görünür kılma kapasitesini azaltmakta ve epistemik hiyerarşinin sürmesine neden olmaktadır. Küresel OA politikaları genellikle “bilgi paylaşımı” söylemiyle meşrulaştırılsa da, veri akışının yönü hâlâ asimetriktir. Türkiye gibi ülkeler bilgi üretir, ancak bu bilginin ticarileşme ve atıf potansiyeli küresel Kuzey merkezli platformların kontrolündedir³⁶¹.

Bu bağlamda, açık erişim yalnızca bir erişim meselesi değil, aynı zamanda veri mülkiyeti, bilgi adaleti ve epistemik egemenlik

³⁶¹ Wouters, 2014.

meselesidir. Türkiye'nin bu sistem içindeki konumu, bilgi üretimi açısından aktif; fakat bilgi yönetimi açısından pasiftir.

8.3.5. Sonuç: Türkiye'nin Açık Erişim Paradigması ve Epistemik Gelecek

Türkiye'nin açık erişim politikaları, ulusal bilgi altyapısını güçlendirme ve yerel üretimi görünür kılma açısından önemli adımlar atmıştır. Ancak mevcut sistem, küresel bilgi ekonomisinin yapısal eşitsizliklerini dönüştürecek düzeye ulaşamamıştır. Açık erişim, Türkiye için yalnızca bir teknik politika değil, aynı zamanda bir epistemik bağımsızlık stratejisi olmalıdır.

Bu strateji:

- TR Dizin'in küresel OA ağlarıyla veri uyumunu artırmayı,
- Türkçe yayınlar için uluslararası görünürlük modelleri geliştirmeyi,
- Açık lisanslama (Creative Commons) ve veri madenciliği politikalarını teşvik etmeyi,
- Akademisyenlere OA katkısı için teşvik mekanizmaları kurmayı,
- Üniversiteler arası veri paylaşım altyapısını standartlaştırmayı gerektirir.

Ancak bunlar yalnızca teknik düzenlemeler değil, aynı zamanda epistemik bir yönelim değişikliğidir. Türkiye, bilgi üretiminde küresel sistemin pasif bir “veri sağlayıcısı” olmaktan çıkıp, bilginin mülkiyeti, paylaşımı ve anlamlandırılması süreçlerinde özne konumuna yükselmek zorundadır. Açık erişim politikaları, bu dönüşümün en önemli basamağı olabilir-eğer eşitlikçi, katılımcı ve yerel epistemolojilere saygılı bir yönelimle uygulanırsa.

8.4. Küresel Güney Perspektifi

8.4.1. Bilgi Üretiminde Tarihsel Asimetri

Yirmi birinci yüzyılın dijital bilgi düzeni, görünürde “küresel erişim” ve “açık paylaşım” ilkeleri üzerine kurulmuş gibi görünse de,

epistemik üretim ilişkileri hâlâ tarihsel eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Bilginin dolaşımı, üretimi ve ölçülmesi süreçlerinde Küresel Kuzey, teknolojik altyapı, sermaye ve ölçüm mekanizmalarını elinde bulundururken; Küresel Güney, bu sistemin veri sağlayıcısı ve görünürlük arayışındaki aktörü konumundadır. Açık erişim (Open Access, OA) hareketi, bu eşitsizliği azaltma iddiasıyla doğmuş olsa da, pratikte çoğu zaman Kuzey'in standartlarını Güney'e dayatan yeni bir bilgi sömürgeçiliği biçimine dönüşmüştür³⁶².

Küresel Güney'in ülkeleri, özellikle Latin Amerika, Afrika ve Asya, uzun süre akademik bilgi ekonomisinin çevresinde konumlanmıştır. Avrupa-merkezci bilim paradigması, sadece bilginin nasıl üretileceğini değil, hangi bilgi biçimlerinin “bilimsel” olarak kabul edileceğini de belirlemiştir³⁶³. Bu bağlamda Güney'deki araştırmacılar, yerel toplumsal, kültürel veya ekonomik sorunlara ilişkin bilgi üretirken, görünürlük kazanabilmek için çoğu kez Kuzey'in terminolojisine, yayın normlarına ve diline uymak zorunda kalmıştır³⁶⁴.

Bu yapısal asimetri, açık erişim ve dijitalleşme süreçlerinde dahi devam etmektedir. OA platformları, bilgiye “herkesin eşit erişimini” amaçlasa da, bu sistemlerin merkezî sunucuları, finans kaynakları ve atıf mekanizmaları büyük ölçüde Kuzey'de konumlanmıştır. Sonuçta, Güney'de üretilen bilgi, çoğu zaman Kuzey'in veri tabanlarına entegre olurken telif veya kontrol hakkı devredilmekte, böylece dijital sömürgecilik yeni bir boyut kazanmaktadır³⁶⁵.

8.4.2. Latin Amerika: Bilgi Özerkliği ve Bölgesel Direniş

Küresel Güney içinde Latin Amerika, bilgi sömürüsüne karşı en erken ve en sistemli tepkiyi veren bölge olmuştur. 1990'ların sonlarından itibaren Brezilya, Meksika, Şili ve Arjantin gibi ülkelerde, SciELO (Scientific Electronic Library Online) ve RedALyC (Red de Revistas Científicas de América Latina y el Caribe) gibi bölgesel açık

³⁶² Boaventura de Sousa Santos (2014). *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.

³⁶³ Raewyn Connell (2007), *Southern THEORY The global dynamics of knowledge in social science*, London.

³⁶⁴ Altbach & Peterson, 1999.

³⁶⁵ Chan, 2019.

erişim platformları kurulmuştur. Bu girişimler, yerel akademik üretimi Kuzey'in endekslerine bağımlı olmaksızın görünür kılmak amacı taşımaktadır³⁶⁶.

SciELO modeli, açık erişimi sadece ücretsiz erişim anlamında değil, aynı zamanda bilgi özerkliği (knowledge sovereignty) ilkesinin bir aracı olarak yorumlamıştır. Bu yaklaşımda bilgi, kamusal bir değer olarak görülür ve özel yayınevlerinin ticarileştirme süreçlerinden korunur. Latin Amerika ülkelerinde, kamu fonlarıyla desteklenen OA sistemleri sayesinde, araştırmacılar makalelerini ücretsiz olarak yayımlayabilir, okuyucular ise serbestçe erişebilir.

Bu model, aynı zamanda dilsel ve kültürel çeşitliliği koruma misyonu taşır. İngilizce dışındaki dillerde yayın yapma hakkı, epistemik adaletin bir parçası olarak savunulur. Bu, Anglo-merkezci akademik ölçütlere karşı bir direnç biçimi oluşturur³⁶⁷. Ancak Latin Amerika'nın bu başarıları, küresel atıf sistemlerinde hâlâ tam karşılık bulamamaktadır. Web of Science ve Scopus gibi veri tabanları, çoğunlukla bölgesel dergileri yeterince indekslemediği için, bu yayınların uluslararası görünürlüğü sınırlı kalmaktadır³⁶⁸.

Sonuç olarak, Latin Amerika'nın OA deneyimi, küresel bilgi ekonomisine alternatif bir model sunar: bilgiye kamusal sahiplik, açık altyapı ve çok dilli yayıncılık. Ancak, görünürlük hâlâ Kuzey'in onayına bağlı kaldığı sürece, epistemik bağımsızlık tam anlamıyla sağlanamamaktadır.

8.4.3. Afrika: Altyapı ve Fon Yetersizliği Arasında

Afrika kıtası, açık erişim politikaları açısından büyük potansiyellere sahip olsa da, altyapı eksiklikleri, fon yetersizliği ve

³⁶⁶ Abel L. Packer, (2009), Canadian Journal of Higher Education Revue canadienne d'enseignement supérieur, Volume 39, No. 3, pp. 111-126.

³⁶⁷ Henri Vessuri, Jean-Claude Guédon, Antonio M. Cetto (2013), Excellence or Quality? Impact of the Current Competition Regime on Science and Scientific Publishing in Latin America and Its Implications for Development. *Current Sociology*, pp. 615-6, 647-665.

³⁶⁸ Federico Beigel, Oscar Gallardo (2021), Productividad, bibliodiversidad y bilingüismo en un corpus completo de producciones científicas. *Revista Iberoamericana de Ciencia, Tecnología y Sociedad —CTS*, 1646, 41-71.

dijital bölünme nedeniyle bu potansiyeli tam olarak kullanamamaktadır. 2000'lerin başında kurulan African Journals Online (AJOL), Afrika merkezli dergilerin dijital ortamda yayımlanmasını ve küresel erişimini kolaylaştırmak için önemli bir adım olmuştur. Ancak AJOL gibi platformlar, çoğu zaman sürdürülebilir finansman desteğinden yoksun kalmış ve Kuzey'den gelen hibelerle ayakta durmuştur.

Bu durum, Afrika akademiasının bilgi üretiminde “teknolojik bağımlılık” sorununu gündeme getirmiştir. Birçok Afrika üniversitesi, veri depolama altyapısına, açık erişim arşivlerine ve bilgi yönetim sistemlerine yatırım yapacak kaynak bulamamaktadır³⁶⁹. Dolayısıyla, OA hareketi kıtada bir eşitlik aracı olmaktan ziyade, altyapısal eşitsizliklerin görünür hâle geldiği bir alana dönüşmüştür.

Ayrıca, Afrika'daki araştırmacıların büyük kısmı, uluslararası görünürlük için makalelerini Elsevier, Springer veya Taylor & Francis gibi yayınevlerinde yayımlamayı tercih etmektedir. Bu durum, OA'nin ekonomik modelini yeniden Kuzey merkezli hâle getirir: Afrika araştırmacıları makale işlem ücretlerini (APC) ödemekte zorlanırken, yayınevleri bu süreçten yüksek gelir elde eder³⁷⁰.

Sonuçta Afrika örneği, dijital sömürgeçiliğin altyapısal biçimini temsil eder. Bilginin üretimi yerelde gerçekleşir; fakat depolanması, dizinlenmesi ve ekonomik değere dönüştürülmesi Kuzey'in kontrolündedir. Bu, “açıklık” söylemiyle meşrulaştırılmış yeni bir bağımlılık biçimidir.

³⁶⁹ Dennis N. Ocholla (2011), An informetric study of research productivity and visibility in sub-Saharan Africa. *African Journal of Library Archives and Information Science*, pp. 211, 1–15.

³⁷⁰ Tessa H. M. Nkoudou (2020), Epistemic Alienation in African Scholarly Communications: Open Access as a Pharmakon. In M. P. Eve & J. Gray Eds. *Reassembling Scholarly Communications: Histories, Infrastructures, and Global Politics of Open Access*, pp. 25–40.

8.4.4. Asya: Hibrit Modeller ve Devlet Destekli OA Stratejileri

Asya, açık erişim politikaları bakımından hibrit bir görünüm sergilemektedir. Bazı ülkeler, küresel bilgi sistemine eklenmek yerine kendi veri tabanlarını geliştirmiş; bazıları ise Kuzey'in standartlarını içselleştirerek görünürlük kazanmayı hedeflemiştir.

Çin, bu bağlamda dikkat çekici bir örnektir. 1998'de kurulan China National Knowledge Infrastructure (CNKI), dünyanın en büyük akademik veri platformlarından biri hâline gelmiştir. CNKI, Çin'deki tüm akademik dergileri, tezleri ve konferans bildirilerini dijitalleştirerek merkezi bir erişim sistemi sunar. Ancak bu model, OA ilkeleriyle tam uyumlu değildir; zira CNKI verileri erişim ücreti karşılığında sunar. Yine de Çin, bilgi üretimi ve kontrolü konusunda küresel bir özerklik projesi geliştirmiştir.

Hindistan ise OA hareketinin erken savunucularındandır. 2004'te yayınlanan Bangalore Declaration on Open Access sonrasında Hindistan, kamu fonlu araştırmaların açık erişimle paylaşılmasını teşvik etmiştir³⁷¹. Ancak Hindistan'daki OA dergilerinin bir kısmı, kalite kontrolü ve sürdürülebilir finansman açısından sorunlar yaşamaktadır.

Güney Kore ve Japonya, daha kurumsal modeller benimsemiştir: üniversiteler kendi açık erişim arşivlerini kurmuş, hükümetler OA politikalarını araştırma fonlama koşullarına entegre etmiştir. Buna rağmen, Scopus ve Web of Science indekslerine dâhil olma baskısı, bölgesel yayıncılığın özerkliğini sınırlamaktadır.

Asya örneği, ekonomik kalkınma ile epistemik bağımsızlık arasında bir denge arayışı olarak okunabilir. Güney'in bu güçlü ekonomileri bile, görünürlük için hâlâ Kuzey'in standartlarını yeniden üretmektedir.

³⁷¹ Suber, 2012.

8.4.5. Epistemik Adaletsizlik ve Görünürlük Tuzağı

Küresel Güney'in OA sistemleri, bilginin erişilebilirliğini artırmış olsa da, epistemik adaletsizlik sorununu ortadan kaldırmamıştır. “Görünürlük”, çoğu zaman “meşruiyet” ile eş tutulmakta; dolayısıyla atıf indekslerinde yer almayan bilgi biçimleri değersizleştirilmektedir³⁷².

Bu durum, bilginin kimin için ve kim tarafından üretildiği sorusunu yeniden gündeme getirir. OA sistemleri teknik olarak eşit erişim sunsa bile, altyapısal ve epistemik koşullar eşit değildir. Güney'in bilgi üreticileri, görünürlük kazanmak için Kuzey'in dillerini, kavramlarını ve yayın formatlarını benimsemek zorunda kalır. Bu, açık erişimin “epistemik homojenleşme”ye dönüşmesi riskini taşır³⁷³.

Küresel bilgi sistemlerinde, metrik temelli ölçüm kültürü de bu eşitsizliği derinleştirir. Atıf sayıları, etki faktörü ve H-endeksi gibi göstergeler, Anglo-Amerikan yayıncılık ağlarının epistemik üstünlüğünü yeniden üretir³⁷⁴. Böylece, Küresel Güney araştırmacıları “ölçülebilir” bilgi üretimiyle sınırlı kalır; yerel bilgi biçimleri ve toplumsal etkiler göz ardı edilir.

Epistemik adaletsizlik yalnızca bilgiye erişim değil, bilginin tanınması ve değer görmesi meselesidir. Açık erişim, görünürlük sağlanmasına rağmen, tanınma (recognition) sürecini eşitleyememektedir.

8.4.6. Alternatif Bilgi Ekosistemi ve Türkiye'nin Rolü

Küresel Güney'in deneyimleri, bilgi bağımsızlığı için bölgesel dayanışma ve kamusal altyapı inşasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Latin Amerika'daki SciELO–RedALyC modeli,

³⁷² Miranda Fricker (2007), *Epistemic Justice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford University Press.

³⁷³ Diego Albornoz, Alexandra Okune, Lorna Chan (2020), *Can Open Scholarly Practices Redress Epistemic Injustice?* In M. P. Eve & J. Gray Eds. *Reassembling Scholarly Communications: Histories, Infrastructures, and Global Politics of Open Access* pp. 65–79.

³⁷⁴ Mario Biagioli, Alexandra Lippman (2020), **Gaming the Metrics** Misconduct and Manipulation in Academic Research, Massachusetts Institute of Technology.

Afrika'daki AJOL, Asya'daki CNKI gibi platformlar, yerel düzeyde bilgi özerkliği sağlamanın mümkün olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak bu sistemlerin etkili olabilmesi için federatif bir OA ağının kurulması gerekir; yani Güney'in kendi dizin sistemleri birbiriyle etkileşimli hâle gelmelidir.

Türkiye bu denklemde özel bir konuma sahiptir. Ne tamamen Kuzey'in merkezindedir ne de Güney'in çevresinde. TR Dizin ve TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv gibi girişimler, ulusal düzeyde bilgi kontrolünü güçlendirme yönünde adımlar atmıştır. Ancak Türkiye'nin de OA politikalarını Latin Amerika'daki kamusal modellerle birleştirip "Güney-Güney bilgi işbirliği" yaklaşımını benimsemesi, epistemik bağımsızlık açısından kritik önemdedir.

Uzun vadede, küresel bilgi ekonomisinde adil bir konum elde etmek için yalnızca açık erişim yeterli değildir. Gerekli olan, bilgiye sahiplik, veri mülkiyeti ve epistemik çoğulculuğu garanti eden bir altyapı vizyonudur.

Sonuç olarak Küresel Güney'in açık erişim deneyimi, bilginin demokratikleşmesi sürecinin aynı zamanda sömürge sonrası bir mücadele alanı olduğunu göstermektedir. Latin Amerika'nın kamuya dayalı modelleri, Afrika'nın altyapı arayışları ve Asya'nın hibrit sistemleri, tek bir sonuca işaret eder: bilgiye erişim eşitliği, bilgi üretiminde adalet olmadan sağlanamaz.

OA, ancak Güney'in kendi epistemik geleneklerini, yerel dillerini ve toplumsal önceliklerini koruyabildiği ölçüde gerçekten "açık" olabilir. Aksi takdirde, açıklık yalnızca yeni bir küresel görünürlük rejiminin parçası hâline gelir. Türkiye'nin ve benzeri ülkelerin önünde duran temel görev, açık erişimi yalnızca teknik bir politika olarak değil, bilgi egemenliği stratejisinin parçası olarak kurgulamaktır.

8.5. Eleştirel Değerlendirme

Açık erişim (Open Access – OA) hareketi, 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında akademik bilginin demokratikleşmesini sağlamak amacıyla doğmuştur. Hareketin temel bildirgeleri, bilginin ücretsiz ve herkes tarafından erişilebilir olması, akademik üretimin kamusal

faydaya dönüştürülmesi ve paylaşılan bilginin sınırlandırılmaması üzerine kuruludur³⁷⁵. OA'nin ideali, özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanlarında, bilgiye erişimde eşitliği sağlamaktır; böylece hem küresel hem de yerel düzeyde araştırmacılar kendi çalışmalarlarıyla katkı sunabilir, bilgi üretimi topluluk temelli ve şeffaf hâle gelebilirdi (Willinsky, 2006).

Ancak pratikte OA hareketinin uygulanması, başlangıçta öngörülenden farklı bir gelişim göstermiştir. Özellikle küresel akademik yayın endüstrisinin yapısı, OA platformlarını ve girişimlerini de kendi ekonomik ve epistemik çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir. Açık erişim platformları, görünürde ücretsiz olsa da, çoğu zaman araştırmacıların yayın ücreti (Article Processing Charge – APC) ödemesine dayanan bir finansman modeli üzerinden işletilmektedir³⁷⁶. Bu durum, özellikle Türkiye gibi Küresel Güney ülkelerindeki akademisyenler için ekonomik bir yük oluşturmakta ve küresel görünürlük kazanma hedefiyle yerel araştırmaların geri planda kalmasına yol açmaktadır.

OA hareketinin bir diğer çelişkisi, “bilgiye erişim özgürlüğü” ile “veri mülkiyeti” arasındaki farkta ortaya çıkar. Akademisyenler tarafından üretilen veri ve makaleler, OA platformlarına yüklenirken, bu platformlar veriyi kendi kurumsal ve ticari amaçları için kullanabilmektedir. Özellikle büyük yayıncı şirketler, OA ile elde edilen meta veriyi lisanslayarak, bilgi ticarileşmesini sürdürürken yazarlar herhangi bir ekonomik geri dönüş alamamaktadır³⁷⁷. Bu bağlamda, açık erişim hareketi, başlangıçtaki kamusal fayda misyonundan saparak, küresel bilgi endüstrisinin yeni bir katmanı hâline gelmiştir.

Türkiye özelinde, OA hareketi hem fırsatlar hem de sınırlılıklar sunmaktadır. Ulusal dizinler ve açık arşiv girişimleri, yerel araştırmaların görünürlüğünü artırmaya çalışsa da, küresel ölçüm ve indeksleme sistemleri hâlâ Anglo-Amerikan merkezli kriterlere dayanmaktadır. Bu durum, Türkiye akademisyenlerini hem görünürlük

³⁷⁵ Suber, 2012.

³⁷⁶ Wouters, 2014.

³⁷⁷ Wouters, 2014.

kazanmak için İngilizce ve uluslararası standartlara uyum sağlamaya zorlamakta hem de yerel bilgi üretiminin epistemik değerini sınırlamaktadır.

Sonuç olarak, OA hareketinin başlangıç idealleri ile güncel pratiği arasındaki fark, epistemik eşitsizlik ve veri sömürsü boyutlarını görünür kılmaktadır. Bilgiye ücretsiz erişim sağlanıyor gibi görünse de, veri mülkiyeti ve akademik emek hâlâ küresel Kuzey merkezli şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Bu giriş bölümünde, OA hareketinin hem potansiyelini hem de sınırlılıklarını ortaya koyarak, sonraki alt başlıklarda detaylı olarak Türkiye ve Küresel Güney perspektifiyle tartışacağız.

8.5.1. Açık Erişimin Sınırları ve Yeni Sömürü Biçimleri

Açık erişim (Open Access – OA) hareketi, akademik bilginin herkes tarafından ücretsiz erişilebilir olmasını savunarak, başlangıçta bilgiye demokratik erişimi ve küresel eşitliği hedeflemiştir³⁷⁸. Ancak, uygulamada ortaya çıkan OA sistemleri, özellikle ekonomik ve epistemik boyutlarda yeni sömürü biçimlerini yaratmıştır. Bunların başında Article Processing Charge (APC) sistemi gelir; araştırmacılar, makalelerini OA dergilerinde yayınlamak için binlerce dolara varan ücretler ödemek zorunda bırakılmaktadır³⁷⁹. Bu durum, özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında faaliyet gösteren Türkiye ve diğer Küresel Güney akademisyenleri için ciddi ekonomik engeller oluşturur³⁸⁰.

OA sistemleri genellikle küresel Kuzey merkezlidir; büyük yaynevleri ve OA platformları ABD ve Avrupa merkezli şirketler tarafından yönetilir. Elsevier, Springer ve Wiley gibi şirketler, OA dergilerinin hem yayıncıları hem de veri sahibi konumundadır ve bu durum epistemik otoriteyi merkezileştirir³⁸¹. Dolayısıyla, Küresel Güney'de üretilen akademik bilgi, görünürlük ve etki açısından

³⁷⁸ Suber, 2012.

³⁷⁹ Wouters, 2014.

³⁸⁰ Altbach & Peterson, 1999.

³⁸¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

Kuzey'in belirlediği kriterlere tabidir; yerel öncelikler ve araştırma konuları genellikle ikinci plana atılır.

OA'nin iki temel modeli, "Altın" ve "Yeşil" OA olarak sınıflandırılır. Altın OA, makalenin yayınlandığı anda ücretsiz erişime açıldığı modeldir; bunun karşılığında genellikle APC ödenir.³⁸² Yeşil OA ise, yazarların makalelerini kurumsal veya disiplinler arşivlerde self-archiving yoluyla erişime açmasını öngörür, ancak çoğu zaman embargolar veya lisans sınırlamaları vardır³⁸³. Her iki model de epistemik eşitsizlikleri tam olarak ortadan kaldırmaz. Altın OA, yüksek maliyetler nedeniyle düşük gelirli ülkelerdeki akademisyenler için erişilebilir değildir. Yeşil OA ise, küresel görünürlük ve atıf potansiyeli açısından sınırlıdır; çünkü indeksleme ve uluslararası ölçüm sistemleri, kurumsal arşivlerde yer alan makaleleri her zaman eşit düzeyde tanımaz³⁸⁴.

Veri analitiği ve performans ölçütleri, OA sistemlerinde önemli bir rol oynar. Makalelerin görünürlüğü, atıf sayısı ve H-indeksi gibi niceliksel göstergeler üzerinden değerlendirilmesi, epistemik baskıyı artırır³⁸⁵. Akademisyenler, araştırma konularını ve yayın stratejilerini yalnızca bilimsel katkı değil, aynı zamanda atıf ve görünürlük potansiyeline göre belirlemek zorunda kalır. Bu süreç, özellikle sosyal bilimlerde yerel veya bölgesel araştırmaların marjinalleşmesine yol açar. Örneğin, Türkiye'de sosyoloji veya antropoloji alanında yapılan saha çalışmaları, uluslararası atıf kazanma potansiyeli düşük olduğunda akademik prestij ve fon açısından dezavantajlı hâle gelir.

Açık erişim dergileri, görünürde bilginin demokratik paylaşımını sağlasa da, dijital emek sömürsünü derinleştirir. Akademisyenler, saha çalışması, veri analizi ve makale yazımı gibi emek yoğun süreçleri üstlenir; ancak OA platformları, bu emeği hem görünürlük hem de veri ekonomisi bağlamında kendi yararına kullanır³⁸⁶. Özellikle Elsevier'in Mendeley, SSRN ve Pure gibi platformları, OA ekosisteminde yer alan

³⁸² Suber, 2012.

³⁸³ Willinsky, 2006.

³⁸⁴ Hicks, 2015.

³⁸⁵ Bornmann & Daniel, 2008.

³⁸⁶ Wouters, 2014.

verileri toplar, analiz eder ve ticarileştirir; bu süreçte yazarların doğrudan ekonomik faydası yoktur. Böylece bilgi üretiminin kamusal faydası, dijital kapitalin ve küresel bilgi tekellerinin sermaye birikimi için bir araç hâline gelmiştir.

Sonuç olarak, OA hareketinin sınırlılıkları ve yeni sömürü biçimleri şunlardır:

- APC ve yüksek yayın ücretleri, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde ekonomik engeller yaratmaktadır.
- Küresel Kuzey merkezli yapı, epistemik otoriteyi merkezleştirerek yerel araştırmaların görünürlüğünü sınırlamaktadır.
- Altın ve Yeşil OA modelleri, maliyet ve görünürlük açısından eşitsizlikleri sürdürüyor.
- Veri analitiği ve atıf odaklı performans ölçütleri, akademik üretimde baskıyı artırmakta ve yerel/bölgesel araştırmaları marjinalleştirmektedir.
- Dijital emek sömürüsü, akademik bilgi üretiminin kamusal faydadan ziyade ticari kazanç aracına dönüştürülmesini sağlamaktadır.

8.5.2. Yerel Bilgi Üretiminin Marjinalleşmesi

Açık erişim (OA) ve küresel dizin sistemleri, bilgiye erişimde eşitlik sağlama vaadiyle ortaya çıkmış olsalar da, pratikte yerel ve bölgesel bilgi üretimini marjinalleştirme eğilimi göstermektedir³⁸⁷. Küresel Kuzey'in OA standartları, makale formatı, dil, atıf yoğunluğu ve dergi prestiji gibi kriterler üzerinden belirlenmektedir. Bu kriterler, İngilizce diline ve uluslararası ölçüm sistemlerine öncelik verir; dolayısıyla yerel bağlama, kültürel özgünlüklere ve bölgesel sorunlara odaklanan araştırmalar geri planda kalır.

Türkiye, Latin Amerika ve Afrika gibi Küresel Güney ülkelerinde üretilen sosyal bilimler çalışmaları, genellikle küresel

³⁸⁷ Suber, 2012.

dizinlerin atıf ve indeksleme kriterleriyle uyumlu değildir³⁸⁸. Örneğin, Türkiye'de bir sosyoloji araştırması mahalle düzeyinde toplumsal sorunları incelerken, Latin Amerika'da eğitim veya sağlık alanında yerel politika değerlendirmeleri yapılırken, Afrika'da toplumsal cinsiyet çalışmalarına odaklanan makaleler, küresel dizinler tarafından sınırlı bir görünürlük kazanır. Bu durum, yerel araştırmaların epistemik değerinin düşmesine ve küresel bilgi hiyerarşisinde marjinalleşmesine yol açar.

Dilsel hegemonya, yerel bilginin marjinalleşmesinde merkezi bir rol oynar. İngilizce, OA dergilerinde ve küresel dizinlerde baskın dil olarak kabul edilir; Türkçe, İspanyolca veya diğer bölgesel dillerde üretilen akademik çalışmalar ise düşük görünürlük ve atıf oranına sahiptir³⁸⁹. Akademisyenler, görünürlük kazanmak ve kariyer ilerlemesi sağlamak için İngilizce yayın yapmaya zorlanmaktadır. Bu durum, yerel dildeki akademik üretimin hem nicel hem de nitel açıdan geri planda kalmasına yol açar.

Ulusal dizinler, bu marjinalleşmeyi kısmen önlemeye çalışır. Türkiye'de TR Dizin, Latin Amerika'da SciELO, Afrika'da AJOL gibi girişimler, yerel akademik üretimi görünür kılmayı hedefler³⁹⁰. Ancak bu dizinlerin uluslararası sistemle entegrasyonu, çoğu zaman küresel ölçütler ve meta veri standartları doğrultusunda şekillendiği için, yerel bilginin özerkliği sınırlıdır. TR Dizin örneğinde, ulusal dergiler küresel dizinlerle uyumlu olmak zorunda bırakılmakta; bu süreç, yayın içeriklerinin ve araştırma önceliklerinin yerel bağlamdan kopmasına neden olmaktadır³⁹¹.

Ayrıca, Küresel Güney ülkelerindeki akademisyenler, OA ve dizin sistemlerinin dayattığı ölçütlere uyum sağlamak için ek ekonomik ve epistemik maliyetlerle karşı karşıya kalır³⁹². APC ücretleri, dil editörlüğü maliyetleri ve uluslararası dergilere gönderim süreçleri, özellikle sosyal bilimlerde çalışan araştırmacılar için ciddi engeller

³⁸⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

³⁸⁹ Wouters, 2014.

³⁹⁰ Altbach & Peterson, 1999.

³⁹¹ Cronin, 2001.

³⁹² Hicks, 2015.

oluşturur. Böylece, küresel görünürlük ve atıf kazanma potansiyeli olan araştırmalar, sınırlı kaynaklarla üretilebilen yerel çalışmaların önüne geçer.

Yerel ve bölgesel bilgi üretiminin marjinalleşmesi, sadece görünürlük ve prestij sorununa yol açmaz; aynı zamanda epistemik adaletsizliği derinleştirir. Küresel bilgi hiyerarşisinde, Küresel Kuzey akademisyenleri hem ekonomik hem epistemik avantajlara sahiptir; Güney'deki üreticiler ise görünürlük, atıf ve fon açısından bağımlı pozisyonlara itilir. Bu durum, bilginin küresel dolaşımında tek merkezli bir kontrol mekanizmasının oluşmasına ve yerel toplumsal sorunların akademik temsilinin geri planda kalmasına neden olur.

Özetle, yerel bilgi üretiminin marjinalleşmesi aşağıdaki unsurlardan kaynaklanır:

Küresel Kuzey'in OA ve dizin standartlarının baskınlığı, İngilizce odaklı değerlendirme ve prestij kriterleri.

- Türkiye, Latin Amerika ve Afrika örneklerinde görülen, yerel sorunlara odaklanan araştırmaların görünürlük ve atıf bakımından dezavantajlı hâli.
- TR Dizin ve diğer ulusal dizinlerin, küresel ölçütlerle uyumlu olma zorunluluğu, yerel epistemik özerkliği sınırlaması.
- APC ve uluslararası yayın maliyetleri gibi ekonomik engeller.
- Epistemik bağımlılık ve bilgi hiyerarşisinde marjinalleşme, yerel toplumsal sorunların akademik görünürlüğünü sınırlaması.

Bu başlık, OA ve dizin sistemlerinin yerel ve bölgesel bilgi üretimi üzerindeki sınırlamalarını, dilsel hegemonya ve küresel görünürlük odaklı baskıları ortaya koymakta ve Türkiye ile diğer Küresel Güney ülkelerinin epistemik eşitsizlikler bağlamında nasıl dezavantajlı konumlandığını göstermektedir³⁹³.

³⁹³ Altbach & Salmi, 2011; Leydesdorff & Bornmann, 2011; Wouters, 2014.

8.5.3. Açık Erişim Politikalarının Küresel Bilgi Endüstrisiyle Uyumlaşması

Açık erişim (OA) hareketi, başlangıçta bilginin demokratikleşmesini ve kamusal faydayı önceliklendiren bir misyonla ortaya çıkmıştı³⁹⁴. Ancak, küresel akademik yayın endüstrisinin ekonomik ve epistemik dinamikleri, OA'nin özgürleştirici potansiyelini sınırlayarak, onu mevcut kapitalist ve tekelleşmiş yapıların içine entegre etmiştir³⁹⁵. Elsevier, Springer Nature ve Wiley gibi büyük yayınevleri, OA'yi kendi iş modellerine uyarlayarak akademik bilgi piyasasının sınırlarını yeniden tanımlamıştır. Bu şirketler, OA dergilerini ve platformlarını hem görünürlük hem de gelir elde etme aracı olarak kullanmaktadır; örneğin Elsevier'in SSRN, Mendeley ve Pure gibi platformları, bilgi paylaşımını kontrol eden ve veri analitiği sağlayan dijital araçlar olarak işlev görmektedir³⁹⁶.

“Plan S” ve benzeri fon politikaları, OA'nin küreselleşmesini teşvik ederken, aynı zamanda akademik üretimi piyasa mantığıyla şekillendiren bir mekanizma hâline gelmiştir³⁹⁷. Plan S, fon sağlayan kurumların, yalnızca belirli OA dergilerinde ve platformlarda yayımlanmış çalışmalarını desteklemesi gibi kriterler getirmiştir. Bu durum, araştırmacıları küresel yayıncılık endüstrisinin belirlediği sınırlar içinde üretim yapmaya zorlamakta; yerel dillerde veya bağımsız platformlarda üretilen bilgi, görünürlük ve fon açısından dezavantajlı duruma düşmektedir³⁹⁸. Böylece OA, başlangıçtaki kamusal misyonundan uzaklaşarak, dijital kapitalizmin ve veri sermayesinin bir parçası hâline gelmiştir.

Dijital kapitalizm, OA'nin epistemik çerçevesini dönüştürmüştür. Akademik üretim artık yalnızca bilgi paylaşımı değil, aynı zamanda ölçülebilir veri, atf analitiği ve görünürlük temelli bir

³⁹⁴ Suber, 2012.

³⁹⁵ Wouters, 2014.

³⁹⁶ Hicks, 2015.

³⁹⁷ Stephen Pinfield (2015), "Making Open Access work", *Online Information Review*, Vol. 39 Iss 5 pp.

604 – 636.

³⁹⁸ Suber, 2012.

meta olarak değerlendirilmektedir³⁹⁹. Akademik makaleler, meta veriler, atıf sayıları ve erişim istatistikleri, küresel yayınevleri ve dizin sağlayıcıları tarafından ticari bir değer olarak kullanılır. Türkiye ve diğer Küresel Güney ülkelerindeki akademisyenler, bu veri üretim sürecinde aktif rol oynarken, ekonomik bir geri dönüş elde edemez; görünürlük ve kariyer ödülleri dışında finansal kazanım sağlanmaz⁴⁰⁰.

Bu süreç, OA'nin özgürleştirici potansiyelini sınırlamakta ve epistemik adaletsizliği derinleştirmektedir. Küresel Kuzey merkezli politikalar, fon dağılımı, dergi seçimi ve atıf metrikleri üzerinden Güney ülkelerinin araştırma önceliklerini yönlendirir. Türkiye akademisyenleri, ulusal önceliklerden ödün vererek uluslararası görünürlük elde etmek zorunda kalır; bu durum, yerel araştırmaların marjinalleşmesine ve epistemik bağımlılığın güçlenmesine neden olur⁴⁰¹.

Eleştirel bir bilgi politikası perspektifinden, OA'nin küresel bilgi endüstrisiyle uyumlu hale gelmesinin bazı olumsuz sonuçları şunlardır:

- Yerel dillerde üretilen akademik içerik, küresel atıf ve görünürlük sistemlerinin dışında kalır.
- Alternatif OA platformları, yayınevleri tarafından satın alınarak veya standartlaştırılarak bağımsızlıklarını kaybeder.
- Akademik veri üretimi ve meta veri sağlama, ekonomik kazanç elde eden kurumlar için bir sermaye kaynağı hâline gelir; üretici akademisyenler ise sadece görünürlük ve kariyer ödülleri ile yetinmek zorunda kalır.
- Küresel fon politikaları, ulusal ve bölgesel araştırma önceliklerini gölgede bırakır.

Türkiye ve Küresel Güney açısından çözüm önerileri, OA'nin başlangıç ideallerine geri dönmesini ve yerel bilgi üretimini desteklemesini içerir (Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018):

³⁹⁹ Castells, 2010.

⁴⁰⁰ Wouters, 2014.

⁴⁰¹ Altbach & Salmi, 2011; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

1. Veri sahipliği ve meta verinin geri dönüşü: Akademisyenlerin ürettiği veri ve meta veri üzerinde kontrol ve ekonomik fayda elde etmeleri.

2. Yerel dil ve kültürel bağlamın korunması: Ulusal dizinler ve OA platformları aracılığıyla yerel araştırmaların görünürlüğünün artırılması.

3. Topluluk temelli değerlendirme modelleri: Atıf ve prestij odaklı ölçütler yerine, toplumsal fayda ve yerel bağlama göre değerlendirme.

4. Çok merkezli epistemik düzen: Küresel bilgi üretimi tek merkezli kontrol yerine, farklı bölgelerin eşit temsiline sağlayacak yapılarla organize edilmeli.

Sonuç olarak, OA politikalarının küresel bilgi endüstrisiyle uyumlu hâle gelmesi, başlangıçta öngörülen eşitlikçi ve kamusal erişim ideallerinden sapmış olsa da, eleştirel bilgi politikası önerileriyle bu sürecin epistemik adaleti yeniden sağlama potansiyeli vardır⁴⁰². Türkiye ve diğer Küresel Güney ülkeleri için bu, sadece görünürlük değil, aynı zamanda bilgi egemenliği ve yerel araştırmaların değerini koruma mücadelesidir.

8.5.4. Eleştirel Bir Çerçeve: Epistemik Adalet ve Bilgi Egemenliği

Açık erişim (OA) hareketi, bilgiye eşit erişim, kamusal fayda ve akademik görünürlüğün demokratikleşmesi hedefiyle ortaya çıkmış olsa da, uygulamada küresel bilgi endüstrisinin ekonomik ve epistemik mantığına entegre edilmiştir⁴⁰³. Bu durum, özellikle Türkiye ve Küresel Güney ülkeleri açısından epistemik adaletsizlik ve bilgi egemenliği sorunlarını derinleştirmiştir. Bu bağlamda eleştirel bir çerçeve, OA'nin sadece teknik bir araç değil, aynı zamanda politik ve etik bir mesele olduğunu ortaya koyar.

8.5.4.1. Epistemik Adalet Kavramı

⁴⁰² Suber, 2012; Wouters, 2014.

⁴⁰³ Suber, 2012.

Miranda Fricker'ın (2007) tanımladığı “epistemik adalet” kavramı, bilgi üretiminde ve paylaşımında eşitlik ve tarafsızlığı temel alır. Epistemik adalet, yalnızca erişim hakkı değil, aynı zamanda üretici akademisyenlerin bilgi süreçlerine etkin katılımını ve katkılarının tanınmasını içerir. Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde, akademisyenler saha çalışmaları, veri toplama ve analiz süreçlerinde önemli emek harcamaktadır; ancak bu emek, küresel dizinler ve yayınevleri tarafından yeterince tanınmaz ve ekonomik olarak karşılık bulmaz (Wouters, 2014).

8.5.4.2. Bilgi Egemenliği ve Küresel Dizinler

Boaventura de Sousa Santos (2018) tarafından tanımlanan “bilgi egemenliği” kavramı, hangi bilgilerin değerli sayıldığı, hangi araştırmaların görünür hâle getirildiği ve hangi akademik standartların dayatıldığıyla ilgilidir. Küresel Kuzey merkezli dizinler ve OA platformları, bu egemenliği sürdürerek epistemik hiyerarşileri pekiştirir. Türkiye’de akademisyenler, ulusal önceliklerden ödün vererek küresel dizinlerin kriterlerine uyum sağlamak zorunda kalır; bu durum yerel araştırmaların ve Türkçe yayınların görünürliğini azaltır.

8.5.4.3. Veri Sahipliği ve Ekonomik Dönüşüm

OA politikalarının kamusal idealleri ile gerçeklik arasındaki boşluk, veri mülkiyeti üzerinden görünür hâle gelir. Akademisyenler, ürettikleri veri ve meta veriyi dizin sağlayıcılarına sunar; fakat ekonomik fayda, veri analitiği ve erişim ücretlerinden doğrudan kazanç sağlayan küresel yayınevlerine akar⁴⁰⁴. Bu durum, epistemik sömürüyü dijital emek boyutuyla pekiştirir: görünürlük ve akademik kariyer ödülleri dışında, bilgi üretimi maddi bir geri dönüş sağlamaz⁴⁰⁵

8.5.4.4. Yerel Dillerin ve Epistemolojilerin Değer Kaybı

Küresel OA ve dizin politikaları, İngilizce dilinin hâkimiyetini yeniden üretir ve yerel epistemolojilerin değerini düşürür⁴⁰⁶. Türkiye örneğinde TR Dizin, ulusal araştırmaları görünür hâle getirmeyi

⁴⁰⁴ Hicks, 2015.

⁴⁰⁵ Wouters, 2014.

⁴⁰⁶ de Sousa Santos, 2018.

amaçlasa da, uluslararası sistemle entegrasyon baskısı nedeniyle yerel bilgi üretiminin özgünlüğü sınırlanır. Benzer durum Latin Amerika ve Afrika örneklerinde de gözlemlenmektedir: yerel dillerde üretilen çalışmalar, uluslararası görünürlük ve atıf kriterleri nedeniyle geri planda kalmaktadır (Altbach, 1999).

8.5.4.5. Topluluk Temelli Alternatif Modeller

Epistemik adaleti sağlamak için önerilen çözümler arasında topluluk temelli OA modelleri ve yerel kontrol mekanizmaları öne çıkar. Bu modeller, akademisyenlerin ve yerel toplulukların veri ve yayın süreçlerine aktif katılımını sağlar; atıf ve prestij ölçütlerinden bağımsız olarak, toplumsal fayda ve yerel bağlama göre değerlendirme yapılmasına imkân tanır⁴⁰⁷. Örneğin, Latin Amerika'da RedALyC ve SciELO gibi platformlar, bölgesel bilgi üretimini görünür kılmayı amaçlamakta ve Küresel Kuzey'in ekonomik ve epistemik baskılarına karşı bir denge unsuru oluşturabilmektedir.

8.5.4.6. Küresel Güney Perspektifi ve Türkiye Örneği

Türkiye akademisi, hem OA hareketinden hem de uluslararası dizinlerden fayda sağlarken, aynı zamanda epistemik bağımlılık ve görünürlük baskısı ile karşı karşıyadır. Ulusal OA girişimleri (örn. TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv) kısmen bu dengeyi sağlayabilir; fakat fon, erişim ve uluslararası entegrasyon eksiklikleri, temel eşitsizlikleri ortadan kaldırmaz. Bu bağlamda Türkiye ve diğer Güney ülkeleri için kritik olan, OA politikalarının sadece görünürlük değil, aynı zamanda yerel bilgi üretimi ve epistemik özerklik boyutunu dikkate alacak şekilde tasarlanmasıdır.

8.5.4.7. Politika Önerileri ve Epistemik Denge

1. Veri sahipliği ve geri dönüş: Akademisyenlerin ürettiği verinin ekonomik ve epistemik karşılığını almasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır.

⁴⁰⁷ Fricker, 2007.

2. Yerel dil ve kültürel bağlamın korunması: Ulusal dizinler ve OA platformları, yerel dillerdeki akademik çalışmaları desteklemeli, dilsel hegemonya kırılmalıdır.

3. Topluluk temelli değerlendirme: Atıf ve görünürlük odaklı ölçütler yerine topluluk temelli, yerel bağlamı dikkate alan değerlendirme modelleri uygulanmalıdır.

4. Çok merkezli bilgi politikaları: Küresel bilgi üretimi tek merkezli kontrol yerine, farklı bölgelerin eşit temsiline olanak tanıyan çok merkezli yapılar kurulmalıdır.

Eleştirel bir çerçevede OA, başlangıçta öngörülen eşitlikçi ve kamusal ideallerden sapmış olsa da, doğru politikalar ve yerel girişimler ile epistemik adalet sağlama potansiyeline sahiptir. Türkiye ve diğer Küresel Güney ülkeleri için bu, sadece akademik görünürlük değil, bilgi egemenliği, yerel araştırmaların korunması ve epistemik özerklik mücadelesi anlamına gelir. OA'nin gerçek anlamda eşitlikçi bir araç olabilmesi için, veri mülkiyeti, yerel dil, topluluk temelli değerlendirme ve çok merkezli epistemik düzen unsurları zorunlu kılınmalıdır⁴⁰⁸.

Sonuç olarak Açık Erişim (OA) hareketi, başlangıçta bilginin demokratikleşmesi, eşit erişim ve kamusal fayda idealleriyle ortaya çıkmıştır⁴⁰⁹. Ancak pratikte OA, küresel bilgi endüstrisinin yapısal mantığına entegre olmuş, ekonomik ve epistemik bağımlılıkları azaltmak yerine bazı durumlarda pekiştirmiştir⁴¹⁰. Altın ve Yeşil OA modelleri, görünürlük, atıf ve küresel dizin ölçütleri üzerinden işlediği için, yerel bilgi üretimi ve Türkçe yayınlar marjinalleşmiş; epistemik hiyerarşi sürdürülmüştür⁴¹¹.

Bu bağlamda, OA'nin ideolojik dönüşümü, bilgiye eşit erişim sağlama misyonundan, dijital ve veri ekonomisi ile uyumlu kurumsal bir yapıya kaymıştır. Türkiye ve Küresel Güney açısından bu durum, yerel araştırmaların görünürlüğünü sınırlamış ve epistemik bağımlılığı derinleştirmiştir.

⁴⁰⁸ Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018; Suber, 2012.

⁴⁰⁹ Suber, 2012.

⁴¹⁰ Wouters, 2014.

⁴¹¹ Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018.

Dolayısıyla bilgi adaletini sağlamak için alternatif modeller geliştirilmelidir. Bu modeller, veri sahipliğini üreticiye iade eden, yerel dil ve kültürel epistemolojiyi koruyan, topluluk temelli değerlendirme sistemlerini içermelidir. Açık erişim, yalnızca küresel standartlara hizmet eden bir araç olmaktan çıkarılmalı, çok merkezli ve eşitlikçi bir epistemik düzenin parçası hâline getirilmelidir⁴¹².

8.6 Strateji Önerileri ve Yol Haritası

Türkiye ve Küresel Güney ülkeleri, açık erişim (OA) ve akademik dizinler aracılığıyla yürütülen bilgi üretiminde küresel bağımlılığı ve epistemik sömürüyü azaltmak için stratejik bir yaklaşım geliştirmelidir⁴¹³. Mevcut sistemlerde akademisyenler, veri toplama, makale üretimi ve meta veri sağlama süreçlerinde yoğun emek harcarken, ekonomik ve epistemik getiriler büyük ölçüde küresel Kuzey merkezli yayınevleri ve veri kartellerine aktarılmaktadır⁴¹⁴. Bu yapısal eşitsizlik, yerel araştırmaların görünürlüğüne kısıtlamakta ve epistemik bağımlılığı derinleştirmektedir⁴¹⁵.

Birincil strateji, ulusal OA güçlendirilmesi olmalıdır. Türkiye özelinde, ULAKBİM ve TR Dizin'in kapsamı artırılarak yerel dergilerin ve akademik üretimin küresel dizinlerle daha uyumlu hâle getirilmesi sağlanabilir. Bu bağlamda, açık erişim platformları, yalnızca küresel ölçütleri referans almamalı; yerel dilde yayınlar, bölgesel araştırmalar ve toplumsal öncelikler de görünürlük kazanacak şekilde desteklenmelidir. Ulusal OA girişimleri, yerel bilgi üretiminin epistemik marjinalleşmesini önleyebilir ve Türkiye'nin epistemik bağımsızlığını güçlendirebilir⁴¹⁶.

İkinci strateji, yerel dil ve kültürel epistemolojiyi destekleyen mekanizmalardır. İngilizce hegemonyası, küresel görünürlüğü artırırken yerel bilgi ve kültürel perspektifleri geri plana itmektedir⁴¹⁷. Türkiye'deki akademik üretimde Türkçe yayınlar desteklenmeli ve

⁴¹² de Sousa Santos, 2018.

⁴¹³ Suber, 2012; Wouters, 2014.

⁴¹⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁴¹⁵ de Sousa Santos, 2018.

⁴¹⁶ Hicks, 2015.

⁴¹⁷ Fricker, 2007.

ulusal dizinler aracılığıyla uluslararası görünürlük elde etmeleri için uygun standartlar geliştirilmelidir. Ayrıca, diğer Küresel Güney ülkeleri ile işbirliği yapılarak çok merkezli bir epistemik ağ oluşturulabilir ve yerel epistemolojiler küresel bilgi üretimine entegre edilebilir.⁴¹⁸

Üçüncü strateji, dijital altyapı ve veri yönetimi kapasitesinin artırılmasıdır. Açık erişim, sadece yayın erişimini değil, veri paylaşımını, meta veri yönetimini ve atıf ağlarının şeffaflığını da kapsar⁴¹⁹. Türkiye ve benzeri ülkeler, veri depolama, arşivleme ve açık erişim teknolojilerini güçlendirerek, kendi akademik üretimlerini küresel platformlardan bağımsız olarak kontrol edebilmelidir. Bu, dijital emek sömürsünü azaltacak ve veri mülkiyetinin üretici akademisyene iade edilmesini sağlayacaktır.

Dördüncü strateji, bağımsız ve topluluk temelli OA platformlarının kullanımınıdır. Küresel yayınevleri ve veri kartelleri, OA pazarına da hâkimdir ve epistemik otoriteyi sürdürmektedir. Bu nedenle Türkiye ve Güney ülkeleri, kendi platformlarını geliştirerek akademik üretimi ticarileştirmeyen ve topluluk odaklı bir yapı kurmalıdır. Örneğin, arXiv, OpenAIR ve benzeri bağımsız OA girişimleri, yerel ve bölgesel araştırmaları görünür kılmak için bir model sunmaktadır⁴²⁰.

Beşinci strateji, akademik işbirlikleri ve çok merkezli ağların güçlendirilmesidir. Üniversiteler, araştırma merkezleri ve topluluklar arası işbirliği, yalnızca küresel dizin kriterlerine göre değil, yerel öncelik ve epistemik çeşitlilik gözetilerek yürütülmelidir⁴²¹. Ortak değerlendirme mekanizmaları, veri paylaşımı protokolleri ve açık değerlendirme süreçleri, epistemik adaleti güçlendirecek ve görünürlüğü demokratikleştirecektir⁴²².

Altıncı strateji, şeffaf ve katılımcı OA modellerinin benimsenmesidir. Mevcut sistemlerde APC (Article Processing Charge) ve ücretli OA dergiler, sosyal bilimler ve beşeri bilimler

⁴¹⁸ de Sousa Santos, 2018.

⁴¹⁹ Wouters, 2014.

⁴²⁰ Suber, 2012.

⁴²¹ Hicks, 2015.

⁴²² de Sousa Santos, 2018.

alanındaki araştırmacılar için ekonomik engeller yaratmaktadır⁴²³. Şeffaf ücretlendirme, topluluk finansmanı ve açık değerlendirme süreçleri, epistemik eşitsizlikleri azaltabilir ve Türkiye gibi ülkelerde akademik üretimi sömürden koruyabilir.

Son olarak, bilgi üretiminin ekonomik ve epistemik değerinin yeniden dağıtılması gereklidir. Türkiye ve Güney ülkeleri, akademik üretim ve veri sağlama süreçlerinde ekonomik faydanın üretici akademisyene dönmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturmalıdır. Bu, hem epistemik bağımsızlığı güçlendirecek hem de küresel bilgi endüstrisinin sömürsüne karşı direnç sağlayacaktır⁴²⁴.

Özetle, Türkiye ve Küresel Güney için yol haritası:

Ulusal OA platformlarının güçlendirilmesi ve uluslararası entegrasyonun adil biçimde sağlanması Yerel dil ve kültürel epistemolojiyi görünür kılacak politikalar

Dijital altyapı ve veri yönetim kapasitesinin artırılması

Bağımsız, topluluk temelli OA girişimlerinin desteklenmesi

Çok merkezli akademik ağlar ve işbirliklerinin kurulması

Şeffaf, katılımcı ve ekonomik açıdan adil OA modellerinin uygulanması

Akademik üretimin ekonomik ve epistemik değerinin üreticiye iade edilmesi

Bu stratejiler, açık erişimin ideallerini yeniden tesis etmeye, epistemik adaleti sağlamaya ve Türkiye ile Küresel Güney'de bilgi üretiminin sömürsünü azaltmaya hizmet edecektir.

⁴²³ Wouters, 2014.

⁴²⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011; Fricker, 2007.

DOKUZUNCU BÖLÜM: DAYANIŞMACI BİLİM AĞLARI VE BİLGİNİN YENİDEN KAMUSALLAŞMASI

Bu bölüm, küresel bilgi endüstrisinin sömürücü yapısına karşı geliştirilen kolektif, dayanışmacı ve açık bilim ağlarını inceler. Türkiye ve Küresel Güney örnekleri üzerinden, bilginin yeniden kamusallaşması ve epistemik adaletin sağlanması için pratik modeller sunar.

9.1 Kolektif Bilgi Üretimi Modelleri

Küresel bilgi üretiminde geleneksel olarak bireysel araştırmacılar ön planda olmuş, akademik prestij ve görünürlük çoğunlukla tekil makaleler ve yazarlar üzerinden değerlendirilmiştir (Benkler, 2006)⁴²⁵. Ancak son yıllarda, özellikle açık erişim ve dijital altyapının gelişimiyle birlikte kolektif bilgi üretimi modelleri önem kazanmıştır. Kolektif üretim modelleri, bilginin yalnızca tek bir kişinin katkısıyla değil, araştırma grupları, topluluklar ve ağlar aracılığıyla üretildiği bir anlayışı temel alır. Bu yaklaşım, epistemik eşitsizlikleri azaltmak ve bilgiye erişimde demokratikleşmeyi sağlamak açısından kritik bir araç olarak görülmektedir⁴²⁶.

Kolektif bilgi üretimi modelleri, öncelikle veri toplama ve analiz süreçlerinde işbirliğine dayalı mekanizmaları içerir. Örneğin, sosyal bilimlerde saha çalışmaları genellikle büyük veri setlerinin oluşturulmasını gerektirir; bu veri setleri, yalnızca tek bir araştırmacının değil, birden fazla akademisyenin, araştırma görevlisinin ve bazen sivil toplum kuruluşlarının katkısıyla oluşturulur. Türkiye'de akademisyenler, özellikle saha araştırmalarında topluluk temelli veri toplama yöntemlerini benimseyerek kolektif üretime katkı sağlarlar. Ancak, bu emek çoğu zaman küresel dizinler ve yayınevleri tarafından tek tek makalelere dönüştürülür ve ekonomik olarak ticarileştirilir; bu durum epistemik kazancın adaletsiz dağılımına yol açar⁴²⁷.

⁴²⁵ Yochai Benkler (2006), *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven: Yale University Press.

⁴²⁶ Wouters, 2014.

⁴²⁷ Altbach & Peterson, 1999.

Dijital işbirliği araçları, kolektif üretimi hem hızlandırmak hem de görünür kılmak için kullanılır. Open Science Framework, GitHub ve GitLab gibi platformlar, araştırma verisinin paylaşılmasını, ortak yazım süreçlerini ve analizlerin şeffaf bir şekilde yürütülmesini sağlar⁴²⁸. Türkiye'deki akademisyenler de bu araçları giderek daha fazla kullanmakta, ulusal OA girişimleriyle entegre olmaya çalışmaktadır. Ancak bu entegrasyon çoğu zaman küresel OA standartlarının baskısı altında gerçekleşir; örneğin veri biçimlendirme, meta veri etiketleme ve atıf ölçütleri küresel dizinler tarafından belirlenir⁴²⁹.

Kolektif bilgi üretimi sadece veri ve makale paylaşımı ile sınırlı değildir. Aynı zamanda epistemik sorumluluğu da içerir. Araştırma grupları, veri doğrulama, metodolojik şeffaflık ve etik standartları kolektif bir şekilde sağlamalıdır. Bu, özellikle sosyal bilimlerde yerel toplulukların ve araştırma konularının etik bir biçimde temsil edilmesini garanti eder⁴³⁰. Türkiye'de bu tür topluluk temelli modeller, yerel sorunların küresel akademik görünürlük baskısına rağmen korunmasını sağlar; örneğin, mahalle bazlı göç çalışmaları veya bölgesel kültürel analizler kolektif katkılarla üretilir ve epistemik olarak görünür kılınabilir.

Bununla birlikte kolektif üretim modelleri bazı zorluklar içerir. Türkiye'deki akademik işbirliklerinde, fon eksiklikleri, dijital altyapı yetersizlikleri ve dilsel engeller, kolektif üretimin etkisini sınırlamaktadır. Ayrıca, küresel OA platformları ve dizinler, kolektif üretimi bireysel makale ve atıf odaklı ölçütlerle değerlendirir; bu durum, yerel katkıların görünürlüğünü azaltır ve epistemik marjinalleşmeye yol açar⁴³¹.

Özetle, kolektif bilgi üretimi modelleri, bilginin yeniden kamusallaştırılması ve epistemik adaletin sağlanması için kritik bir araçtır. Türkiye'deki araştırmacılar, topluluk temelli veri toplama, dijital işbirliği ve etik sorumluluk mekanizmaları ile bu modeli uygulamaya çalışmaktadır. Ancak küresel dizinler ve yayınevi

⁴²⁸ Borgman, 2015.

⁴²⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁴³⁰ Fricker, 2007.

⁴³¹ de Sousa Santos, 2018.

tekellerinin baskısı, kolektif üretimin ekonomik ve epistemik getirilerini sınırlamakta, yerel bilgi üretiminin küresel görünürlüğünü hâlâ kısıtlamaktadır⁴³².

9.2 Açık Erişim Platformları ve Akademik Ortaklıklar

Açık erişim (OA) platformları, akademik bilginin demokratikleşmesi ve kolektif bilgi üretimi açısından kritik öneme sahiptir. arXiv, OpenAIRE, Zenodo gibi platformlar, araştırma çıktılarının ücretsiz ve geniş erişilebilir şekilde paylaşılmasını sağlar⁴³³. Bu platformlar yalnızca makaleleri değil, aynı zamanda veri setlerini, yazılım kodlarını ve meta verileri de depolayarak kolektif üretimin görünürlüğünü artırır. Özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimlerde, açık erişim platformları, yerel araştırmaların küresel görünürlük kazanmasına olanak tanır.

Türkiye’de ve diğer Küresel Güney ülkelerinde üniversiteler, bu platformlara giderek daha fazla entegre olmaktadır. Örneğin TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv ve OpenAIRE’in Türkiye’deki üniversitelerle yaptığı işbirlikleri, akademisyenlerin makalelerini ve veri setlerini OA olarak paylaşmalarını kolaylaştırır⁴³⁴. Bu entegrasyon, yerel araştırmaların küresel erişim kazanmasını sağlamakla birlikte, platformların meta veri standartları ve uluslararası dizinlerle uyum zorunluluğu nedeniyle bazı epistemik kısıtlamaları beraberinde getirir. Türkiye’de akademisyenler, makalelerini OA platformlarına yüklerken veri biçimlendirme, dil kullanımı ve meta veri etiketleme gibi küresel standartlara uymak durumundadır. Bu durum, bazı yerel ve özgün araştırmaların görünürlüğünü sınırlayabilir ve epistemik marjinalleşmeyi tetikleyebilir⁴³⁵.

Açık erişim platformlarının bir diğer önemli katkısı, akademik ortaklıkların kurulmasını kolaylaştırmasıdır. Araştırmacılar, farklı üniversitelerden ve disiplinlerden kolektif projeler yürütebilir, veri

⁴³² Benkler, 2006; Wouters, 2014; Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018.

⁴³³ Suber, 2012.

⁴³⁴ Altbach & Peterson, 1999.

⁴³⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

paylaşımı ve analiz süreçlerinde işbirliği yapabilirler⁴³⁶. Türkiye'de sosyal bilimler araştırmaları, örneğin göç, toplumsal cinsiyet veya mahalle bazlı sosyoekonomik çalışmalar, OA platformları aracılığıyla ulusal ve uluslararası ortaklarla eş zamanlı olarak yürütülebilir. Bu mekanizmalar, sadece bilginin görünürlüğünü artırmakla kalmaz, aynı zamanda epistemik adaletin sağlanmasına ve yerel toplulukların araştırma süreçlerine katılımına da hizmet eder⁴³⁷.

Açık erişim platformları ayrıca açık peer review ve topluluk değerlendirme mekanizmalarını destekler. Bu yöntemler, tekil hakem değerlendirmesine dayalı geleneksel modeli genişleterek, kolektif kalite kontrolü sağlar⁴³⁸. Türkiye'deki akademisyenler, OA platformlarının sunduğu açık değerlendirme süreçleri sayesinde araştırma çıktılarını daha şeffaf ve topluluk odaklı biçimde sunabilirler. Bununla birlikte, açık peer review sistemleri henüz tüm disiplinlerde yaygınlaşmamış ve yerel dilde değerlendirme kapasitesi sınırlı olduğundan, epistemik eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldırmamaktadır.

Sonuç olarak, açık erişim platformları ve akademik ortaklıklar, Türkiye ve Küresel Güney'deki araştırmacılar için kolektif bilgi üretimini ve epistemik görünürlüğü artıran önemli araçlardır. Ancak bu platformlar, küresel dizin ve OA standartlarıyla uyumlu hale getirilmediği sürece, yerel bilgi üretiminin sınırlı görünürlüğü ve epistemik bağımlılık sorununu tam olarak çözemez⁴³⁹.

9.3 Bilgi Ortaklıkları: Yerelden Küresele

Bilgi üretimi, artık tekil akademisyenler veya kurumlarla sınırlı kalmayıp, yerelden küresele uzanan çok merkezli ortaklıklarla yürütülmektedir. Yerel araştırma grupları, üniversiteler ve bağımsız araştırma merkezleri, küresel ağlarla bağlantı kurarak bilgi üretiminin ölçeğini ve etkisini artırmaktadır⁴⁴⁰. Türkiye'deki üniversiteler ve

⁴³⁶ Borgman, 2015.

⁴³⁷ Fricker, 2007.

⁴³⁸ Wouters, 2014.

⁴³⁹ Suber, 2012; Altbach & Salmi, 2011; Leydesdorff & Bornmann, 2011; Borgman, 2015; Fricker, 2007; Wouters, 2014.

⁴⁴⁰ Borgman, 2015.

araştırma merkezleri, bu tür bilgi ortaklıkları sayesinde, yerel verilerini ve araştırma çıktılarını küresel düzeyde görünür kılma imkânı bulmaktadır. Ancak bu süreç, epistemik eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldırmamaktadır; küresel görünürlük hâlâ Kuzey merkezli dizinlerin ve yayıncıların belirlediği ölçütlere bağlıdır⁴⁴¹.

Yerelden küresele bilgi ortaklıklarının önemli bir boyutu, veri paylaşımı ve kolektif analiz süreçleridir. Türkiye’de saha araştırmaları ve sosyal bilimler projeleri, yerel toplulukların katılımıyla gerçekleştirilen veri toplama faaliyetleri ile başlar. Bu veriler, ulusal açık erişim platformları ve uluslararası OA ağları aracılığıyla paylaşılır. Böylece yerel bilgi, küresel işbirliklerine temel oluşturur ve araştırma çıktıları hem yerel hem küresel bağlamda değerlendirilebilir⁴⁴².

Küresel işbirliklerinin bir başka boyutu da metodolojik ve epistemik bilgi transferidir. Türkiye’deki araştırmacılar, uluslararası ortaklıklar sayesinde gelişmiş veri analiz yöntemlerini, araştırma tasarımlarını ve standart meta veri uygulamalarını öğrenir. Bu süreç, akademik kapasitenin artmasını sağlar, ancak aynı zamanda küresel normlara uyum baskısı yaratır. Yerel önceliklerin ve özgün araştırma konularının bu baskı altında geri planda kalması, epistemik bağımlılığın devam etmesine neden olur⁴⁴³.

Yerelden küresele bilgi ortaklıklarının bir diğer kritik bileşeni, disiplinlerarası işbirliklerdir. Türkiye’de sosyal bilimler ve beşeri bilimlerde yürütülen projeler, tarih, sosyoloji, antropoloji ve ekonomi gibi farklı disiplinlerden araştırmacıların ortak çalışmalarıyla zenginleşir. Bu disiplinlerarası yaklaşım, yerel sorunların daha kapsamlı ve bütüncül bir şekilde ele alınmasını sağlar. Aynı zamanda, ortak üretim süreçleri, akademik kaynakların daha etkili kullanılmasını ve bilgi üretiminin toplumsal faydaya yönelmesini mümkün kılar⁴⁴⁴.

Yerelden küresele bilgi ortaklıkları, yalnızca akademik kurumlar arasında değil, yerel topluluklar ve sivil toplum örgütleriyle de

⁴⁴¹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁴⁴² Suber, 2012.

⁴⁴³ Altbach & Peterson, 1999.

⁴⁴⁴ Borgman, 2015; Fricker, 2007.

kurulabilir. Türkiye'de özellikle sosyal politika, kentsel planlama ve göç çalışmaları alanında yürütülen projelerde, saha katılımcıları veri üretim sürecine dahil edilir. Bu katılım, araştırmanın toplumsal meşruiyetini artırırken, epistemik adaletin sağlanmasına da katkıda bulunur⁴⁴⁵.

Ancak bilgi ortaklıkları tamamen eşit koşullarda gerçekleşmez. Küresel Kuzey merkezli fonlar, yayıncılar ve dizinler, hangi araştırmaların finansman alacağını, hangi sonuçların görünür olacağını belirler. Türkiye ve diğer Güney ülkelerindeki araştırmacılar, bu yapı içinde genellikle veri üretici ve görünürlüğü sınırlı aktör konumunda kalır. Bu durum, epistemik sömürgeçiliğin modern bir biçimi olarak değerlendirilebilir ve kolektif üretimin hâlâ güç asimetrisini yansıttığını gösterir⁴⁴⁶.

Sonuç olarak, yerelden küresele bilgi ortaklıkları Türkiye ve Güney ülkeleri için epistemik görünürlük ve akademik kapasite açısından fırsatlar sunmakla birlikte, küresel bilgi endüstrisinin belirlediği normlar ve standartlar nedeniyle sınırlı bir özgürlük alanına sahiptir. Bu ortaklıklar, bilgi üretimini kamusallaştırma ve dayanışmacı bir bilim kültürü oluşturma potansiyeline sahip olsa da, epistemik adaletin tam anlamıyla sağlanabilmesi için küresel sömürü ilişkilerinin yeniden düşünülmesi gerekmektedir⁴⁴⁷.

9.4 Dayanışmacı Bilim Ağları: Kolektif Bilgi Üretiminin Olanakları

Dayanışmacı bilim ağları, bilgi üretiminde geleneksel hiyerarşik yapıların yerini kolektif, yatay ve şeffaf işbirliği modellerine bırakmayı hedefler⁴⁴⁸. Bu ağlar, akademisyenlerin, araştırma merkezlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek ortak veri üretimi, paylaşımı ve analiz süreçlerini yürütmesini sağlar. Türkiye ve diğer Küresel Güney ülkeleri için dayanışmacı bilim ağları, epistemik

⁴⁴⁵ de Sousa Santos, 2018.

⁴⁴⁶ Wouters, 2014.

⁴⁴⁷ Suber, 2012; Borgman, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011; de Sousa Santos, 2018; Wouters, 2014.

⁴⁴⁸ Borgman, 2015.

bağımlılığı azaltma ve yerel bilginin küresel görünürlüğünü artırma potansiyeli sunar⁴⁴⁹.

Bu ağların temel özelliği, merkezi bir otoriteye veya tek bir yayıncıya bağımlı olmadan bilgi üretmeyi mümkün kılmasıdır. Açık erişim platformları, kolektif veri tabanları ve dijital işbirliği araçları sayesinde, araştırmacılar küresel görünürlüğü sağlamak için küresel Kuzey merkezli dizinlere bağımlı kalmadan çalışmalarını paylaşabilir (Suber, 2012). Örneğin, Zenodo veya OpenAIRE gibi platformlar, Türkiye'deki üniversiteler ve araştırma merkezleri için yerel veri setlerini küresel ağlara entegre etme imkânı sunar. Bu süreç, yerel araştırmaların görünürlüğünü artırırken, epistemik adaleti teşvik eder.

Dayanışmacı bilim ağları, aynı zamanda disiplinlerarası ve transdisipliner işbirliklerini destekler. Türkiye'de sosyal bilimler alanında yürütülen projelerde, tarih, sosyoloji, antropoloji ve çevre çalışmaları gibi farklı disiplinlerden araştırmacılar ortak çalışma platformlarında buluşur. Bu yaklaşım, yerel ve bölgesel sorunların daha bütüncül bir perspektifle ele alınmasını sağlar ve bilgi üretiminin toplumsal faydaya yönelmesine katkıda bulunur⁴⁵⁰.

Bir diğer kritik boyut, açık peer review ve topluluk temelli değerlendirme mekanizmalarının uygulanmasıdır. Dayanışmacı ağlarda, araştırma çıktıları yalnızca akademik dergilerin seçici editoryal süreçlerine tabi değildir; bunun yerine, topluluk üyeleri tarafından şeffaf ve katılımcı değerlendirme süreçleri yürütülür. Bu yöntem, epistemik adaletin sağlanmasına, yerel perspektiflerin dikkate alınmasına ve bilimsel eleştirinin demokratikleşmesine olanak tanır⁴⁵¹.

Türkiye ve Küresel Güney bağlamında dayanışmacı bilim ağlarının bir avantajı da dijital altyapının ortak kullanımınıdır. Büyük veri analizi, coğrafi bilgi sistemleri (GIS), açık kaynak yazılımlar ve bulut tabanlı veri paylaşım platformları, maliyet ve teknik engelleri azaltarak araştırmacıların eşit katılımını destekler. Böylece veri üretimi ve analiz

⁴⁴⁹ de Sousa Santos, 2018.

⁴⁵⁰ Borgman, 2015; Fricker, 2007.

⁴⁵¹ de Sousa Santos, 2018.

süreçleri, küresel sermaye merkezlerinin kontrolünden bağımsız hâle gelir⁴⁵².

Ancak dayanışmacı bilim ağları tamamen risksiz değildir. Küresel güç asimetrisi, fon dağıtımı ve yayın prestiji hâlâ Kuzey merkezli aktörler tarafından belirlenmektedir. Türkiye ve Güney ülkelerindeki araştırmacılar, bu ağlar üzerinden görünürlük ve fon elde etme çabalarında hâlâ sınırlamalarla karşılaşabilir. Bu nedenle dayanışmacı ağların sürdürülebilirliği, yerel politikaların ve ulusal açık erişim stratejilerinin güçlendirilmesi ile mümkün olacaktır⁴⁵³.

Sonuç olarak, dayanışmacı bilim ağları, kolektif bilgi üretiminin olanaklarını genişleterek Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde epistemik bağımsızlığı desteklemekte, yerel ve bölgesel bilgiyi küresel ölçekte görünür kılmaktadır. Bu ağlar, bilgi üretiminin ticarileşmesine ve küresel sömürüye karşı bir alternatif sunarken, şeffaf, katılımcı ve çok merkezli bir epistemik düzenin temelinin atmaktadır⁴⁵⁴.

⁴⁵² Borgman, 2015; Suber, 2012.

⁴⁵³ Wouters, 2014.

⁴⁵⁴ Borgman, 2015; de Sousa Santos, 2018; Suber, 2012; Wouters, 2014.

ONUNCU BÖLÜM: BİLGİNİN GELECEĞİ VE AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

Bilgi, yirminci yüzyılın sonlarından itibaren yalnızca akademik bir araç değil, aynı zamanda ekonomik ve stratejik bir meta hâline gelmiştir⁴⁵⁵. Dijitalleşme ve küresel ağların yaygınlaşması, bilginin üretim, dağıtım ve erişim süreçlerinde yeni fırsatlar yaratmış olsa da, bu süreç aynı zamanda ciddi kısıtlar ve bağımlılıklar üretmiştir. Açık erişim (OA) hareketi, bilginin kamusallaştırılması ve demokratikleşmesi amacıyla ortaya çıkmış olsa da, günümüzde OA'nin uygulanması ve küresel bilgi endüstrisine entegrasyonu, epistemik eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldırmamaktadır⁴⁵⁶.

Bölüm 10, Türkiye ve Küresel Güney bağlamında bilginin dijital kısıtları, akademik özgürlük sorunları ve açık erişim politikalarının potansiyelini ele alarak, bilginin gelecekte nasıl daha özgür ve dayanışmacı bir biçimde üretilebileceğini tartışacaktır.

10.1 Bilginin Dijital Kısıtları ve Özgürlük Sorunu

Dijitalleşme, bilgiye erişim ve paylaşım olanaklarını artırmış olsa da, aynı zamanda yeni kontrol ve kısıtlama mekanizmalarını da beraberinde getirmiştir⁴⁵⁷. Türkiye'de ve diğer Güney ülkelerinde akademisyenler, saha çalışmaları ve veri üretimi gerçekleştirirken, elde ettikleri veriler büyük ölçüde küresel platformlar ve yayınevlerinin kontrolüne tabi olmaktadır. Bu durum, dijital emek sömürsünün ve epistemik bağımlılığın yeni bir biçimi olarak değerlendirilir⁴⁵⁸.

Bilginin dijital kısıtları, sadece erişim engelleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda veri mülkiyeti, meta veri yönetimi ve algoritmik sıralamalar üzerinden de özgürlüğü kısıtlar. Küresel yayıncılar ve dizinler, akademik üretimin görünürlüğünü ve değerini belirleyen

⁴⁵⁵ Castells, 2010.

⁴⁵⁶ Suber, 2012; de Sousa Santos, 2018.

⁴⁵⁷ Borgman, 2015.

⁴⁵⁸ Wouters, 2014.

merkezi aktörler hâline gelmiş, Türkiye'de üretilen bilgi, görünürlük ve ekonomik geri dönüş açısından sınırlı bir konumda kalmıştır⁴⁵⁹.

Dijital kısıtların diğer bir boyutu, yayın ücretleri ve APC (Article Processing Charge) sistemi üzerinden gerçekleşir. Akademisyenler, özellikle sosyal bilimler alanında, açık erişim dergilerinde yayın yapabilmek için yüksek ücretler ödemek zorunda kalırken, bu süreçte elde ettikleri bilgi ve veri küresel sermaye aktörlerinin kontrolünde ekonomik değer kazanır, ancak kendilerine telif veya ek fayda dönmez⁴⁶⁰.

10.2 Açık Erişim ve Yeni Epistemik Kamusalılık

Açık erişim (Open Access, OA) hareketi, bilginin kamusallaştırılması ve akademik üretimin demokratikleştirilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır⁴⁶¹. İlk dönem bildirgeleri ve manifestolar, akademik bilginin yalnızca akademisyenler veya abonelik ücreti ödeyen kurumlarla sınırlı kalmamasını hedeflemiş, bilgiye erişimi küresel ölçekte eşitlemeye odaklanmıştır⁴⁶². Ancak uygulamada OA, özellikle küresel Kuzey merkezli platformlar ve yayınevleri aracılığıyla yürütüldüğünde, epistemik eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldıramamıştır.⁴⁶³

OA'nın temel mantığı, bilgiye ücretsiz ve açık erişim sağlamak olsa da, bu yaklaşımın ekonomik ve yapısal sınırları vardır. Türkiye ve diğer Güney ülkelerinde akademisyenler, OA dergilerinde yayın yaparken yüksek APC (Article Processing Charge) ücretleri ile karşılaşmakta, bu da erişim özgürlüğü ile veri mülkiyeti arasındaki gerilimi artırmaktadır⁴⁶⁴. Özellikle sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında, araştırmacılar hem görünürlük kazanmak hem de fon ve akademik yükselme için küresel dizinlere entegre olmak zorunda

⁴⁵⁹ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁴⁶⁰ Wouters, 2014; Altbach & Salmi, 2011

⁴⁶¹ Suber, 2012.

⁴⁶² Willinsky, 2006.

⁴⁶³ de Sousa Santos, 2018.

⁴⁶⁴ Wouters, 2014.

kalmaktadır. Bu durum, OA'nin demokratik hedeflerini sınırlamakta ve epistemik bağımlılığı pekiştirmektedir⁴⁶⁵.

Yeni epistemik kamusalılık, yalnızca erişim özgürlüğü ile sınırlı kalmayıp, akademik işbirliği ve kolektif değerlendirme süreçlerini de kapsar. Açık peer review, topluluk temelli değerlendirme ve veri paylaşımı mekanizmaları, bilginin merkezi aktörler tarafından değil, akademik topluluk tarafından yönetilmesini öngörür⁴⁶⁶. Bu mekanizmalar, Türkiye ve Küresel Güney için potansiyel olarak bağımsız ve özerk bilgi üretim alanları yaratabilir. Ancak mevcut OA platformlarının çoğu, dijital altyapı eksiklikleri ve uluslararası görünürlük baskısı nedeniyle bu potansiyeli sınırlı ölçüde gerçekleştirebilmektedir⁴⁶⁷.

Bir diğer kritik boyut, OA'nin küresel bilgi endüstrisi ile entegrasyonu ile ilgilidir. Elsevier, Springer Nature ve Wiley gibi yayınevleri, açık erişim platformlarını satın alarak veya kontrol ederek OA'yi kendi pazarlarına entegre etmişlerdir. Örneğin Elsevier'in SSRN, Mendeley ve Pure platformları, hem dijital veri toplama hem de akademik görünürlük kontrolü açısından merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu durum, OA'nin kamusal bir misyon yerine kurumsal yönetim ve kapitalist çıkarlar çerçevesinde şekillenmesine yol açmıştır⁴⁶⁸.

Türkiye bağlamında, TR Dizin ve ULAKBİM'in açık arşiv girişimleri, yerel bilgi üretimini destekleme ve epistemik bağımsızlığı güçlendirme potansiyeline sahiptir. TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv gibi platformlar, araştırmacıların makalelerini ücretsiz erişime açmalarına ve ulusal görünürlüğü artırmalarına olanak sağlar. Ancak bu sistemler, küresel OA platformları ile tam entegre olmadığından, uluslararası atıf ve görünürlük açısından sınırlı kalmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'de OA, kısmen epistemik kamusalılığı güçlendirse de,

⁴⁶⁵ Altbach & Peterson, 1999.

⁴⁶⁶ Kathleen Fitzpatrick (2011), *Planned Obsolescence: Publishing, Technology, and the Future of the Academy*. New York: New York University Press.

⁴⁶⁷ Leslie Chan, Darius Cuplinskas, Michael B. Eisen, Fred Friend, Yana Genova, Jean-Claude Guédon, Melissa Hagemann, Stevan Harnad, Rick Johnson, Manfredi La Manna (2011), Prologue: The Budapest Open Access Initiative After 10. Years.

⁴⁶⁸ Suber, 2012; Wouters, 2014.

küresel bilgi endüstrisi üzerindeki bağımlılığı tamamen ortadan kaldırmamaktadır⁴⁶⁹.

Özetle, yeni epistemik kamusal kavramı, bilginin kolektif, şeffaf ve demokratik üretimi ile ilgilidir. Türkiye ve Küresel Güney'de OA uygulamaları, ekonomik, dilsel ve yapısal engeller nedeniyle bu potansiyeli sınırlı ölçüde gerçekleştirebilmektedir. Bu durum, OA'nin bir kurtuluş değil, mevcut sömürü ve bağımlılık ilişkilerini hafifletmeye çalışan bir geçiş aşaması olduğunu göstermektedir⁴⁷⁰.

10.3 Akademik Özgürlük ve Platform Kapitalizmi

Akademik özgürlük, araştırma konularını seçme, sonuçları yayımlama ve bilimsel tartışmalara katılma yetkisini kapsayan temel bir ilkedir. Ancak 21. yüzyılda dijitalleşen bilgi ortamı, bu özgürlüğü hem yeni fırsatlar hem de yeni kısıtlar ile karşı karşıya bırakmaktadır. Platform kapitalizmi, akademik üretimin büyük teknoloji şirketleri ve yayınevi kartelleri tarafından şekillendirilmesini ifade eder ve bu durum akademisyenlerin bağımsızlıklarını sınırlayabilmektedir⁴⁷¹.

Elsevier, Springer Nature, Wiley gibi yayınevleri, akademik içerik, veri ve atıf ağlarını dijital platformlar üzerinden kontrol eder. Bu platformlar, makale yayınlama, veri analitiği ve görünürlük yönetimi gibi süreçleri merkezileştirerek ekonomik kazanç sağlarken, akademisyenler üzerinde epistemik baskı oluşturur⁴⁷². Akademisyenler, hangi konuların prestijli olduğu, hangi dergilerde yayın yapacakları ve hangi metodolojileri kullanacakları konusunda dolaylı olarak bu platformların belirlediği kurallara tabi hale gelir⁴⁷³.

Platform kapitalizmi, akademik özgürlüğü üç temel yolla etkiler. Birincisi, konu ve metodoloji seçimini dolaylı olarak sınırlandırır; atıf ve görünürlük odaklı bir üretim kültürü, özgün yerel araştırmaları geri plana iter. İkincisi, finansal erişim engelleri yaratır; yüksek APC ücretleri ve abonelikler, araştırmacıların bağımsız yayın yapmasını

⁴⁶⁹ Chan et al., 2011

⁴⁷⁰ de Sousa Santos, 2018.

⁴⁷¹ Srnicek, N. 2017. *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

⁴⁷² Wouters, 2014.

⁴⁷³ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

zorlaştırır ve ekonomik eşitsizlikleri pekiştirir. Üçüncüsü, veri kontrolü ve meta-analiz süreçlerini merkezileştirir; akademisyenler, kendi ürettikleri veriyi platformlar üzerinden sunmak zorunda kalır, ancak bu verilerden doğrudan ekonomik fayda sağlayamaz⁴⁷⁴.

Türkiye örneğinde, akademik özgürlük platform kapitalizmi ile karşı karşıyadır. Akademisyenler, TR Dizin veya ULAKBİM gibi ulusal girişimlerde yer alsalar da, küresel görünürlük, fon dağıtımı ve akademik prestij çoğunlukla uluslararası platformlar üzerinden belirlenmektedir⁴⁷⁵. Bu durum, yerel araştırmaların epistemik değerini azaltırken, akademisyenleri küresel Kuzey'in belirlediği konulara ve metodolojilere bağımlı kılar.

Öte yandan, platform kapitalizmi bazı avantajlar da sunar. Dijital dağıtım ve açık erişim mekanizmaları, akademik işbirliğini kolaylaştırır, uluslararası görünürlüğü artırır ve kolektif bilgi üretimi için fırsatlar yaratır⁴⁷⁶. Ancak bu avantajlar, bağımsız ve yerel önceliklere dayalı araştırma stratejilerini tamamen güvence altına almaz. Akademik özgürlük, platformların ekonomik ve epistemik kontrolüne karşı kolektif stratejiler geliştirmeyi gerektirir⁴⁷⁷.

Sonuç olarak, platform kapitalizmi akademik özgürlüğü hem kısıtlayan hem de belirli alanlarda kolaylaştıran karmaşık bir yapıdır. Türkiye ve diğer Küresel Güney ülkeleri için kritik olan, bu dijital bağımlılığı azaltacak ve yerel araştırma önceliklerini koruyacak stratejilerin geliştirilmesidir. Açık erişim ağları, bağımsız veri platformları ve topluluk temelli peer review sistemleri, akademik özgürlüğü güçlendirecek alternatif mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır⁴⁷⁸.

⁴⁷⁴ Wouters, 2014.

⁴⁷⁵ Hicks, 2015.

⁴⁷⁶ Suber, 2012.

⁴⁷⁷ Srnicek, 2017

⁴⁷⁸ Fitzpatrick, 2011; Chan et al., 2011

10.4 Bilgi Ekonomisinde Etik, Erişim ve Dayanışma

Bilgi ekonomisi, bilginin üretim, dağıtım ve kullanım süreçlerini ekonomik bir meta olarak değerlendiren bir sistemdir⁴⁷⁹. Akademik bilgi bu sistemde hem görünürlük hem de ekonomik değer açısından ölçülür; ancak bu süreç, etik sorumluluklar ve erişim adaleti açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Özellikle Küresel Güney ülkelerinde, akademisyenler hem bilgi üretiminde aktif rol oynarken hem de bu bilgiden ekonomik kazanç elde etme şansına sahip değildir⁴⁸⁰.

Etik boyut, bilgi paylaşımının adil, kapsayıcı ve şeffaf biçimde yapılmasını içerir. Açık erişim hareketi, başlangıçta bilginin demokratikleşmesini ve kamusal faydayı hedeflemiştir⁴⁸¹. Ancak bugün, platform kapitalizmi ve büyük yayınevlerinin pazar hâkimiyeti, etik erişim ilkelerini sınırlandırmaktadır. Örneğin, APC ücretleri, sosyal bilimler ve beşeri bilimlerde çalışan araştırmacılar için ekonomik engel oluşturmakta ve küresel bilgiye eşit erişimi engellemektedir. Bu durum, etik olarak problemlili bir erişim adaletsizliği yaratmaktadır.

Dayanışma ilkesi, bilgi ekonomisinde etik yaklaşımı güçlendiren bir mekanizmadır. Kolektif bilgi üretimi ve paylaşımına dayalı akademik ağlar, yerel ve küresel ölçekte epistemik eşitsizlikleri azaltabilir. ArXiv, Zenodo ve OpenAIRE gibi platformlar, üniversiteler ve araştırma merkezleri arasında şeffaf veri paylaşımını teşvik eder⁴⁸². Bu dayanışmacı modeller, sadece erişim sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yerel araştırmaların görünürlüğünü ve epistemik değerini artırır.

Erişim boyutu, bilgi ekonomisinde kritik bir unsurdur. Bilginin sadece ekonomik değer üzerinden değerlendirilmesi, epistemik adaletsizliği derinleştirir ve Küresel Kuzey'in bilgi hegemonyasını pekiştirir⁴⁸³. Türkiye örneğinde, TR Dizin ve ULAKBİM gibi ulusal girişimler, erişimi kısmen iyileştirirken, küresel görünürlük ve fon dağıtımını açısından hâlâ merkezi Kuzey kontrolündedir⁴⁸⁴. Dolayısıyla

⁴⁷⁹ Castells, 2010.

⁴⁸⁰ Wouters, 2014.

⁴⁸¹ Suber, 2012.

⁴⁸² Chan et al., 2011

⁴⁸³ de Sousa Santos, 2018.

⁴⁸⁴ Hicks, 2015.

ulusal erişim girişimleri, etik ve epistemik açıdan tamamlayıcı fakat yeterli değildir.

Bilgi ekonomisinde etik yaklaşımın diğer bir boyutu, veri sahipliği ve telif haklarıdır. Akademisyenler tarafından üretilen veriler, platformlar ve yayınevleri aracılığıyla ekonomik sermayeye dönüştürülürken, üreticiler herhangi bir telif geliri elde edemez⁴⁸⁵. Bu durum, dijital emek sömürüsü olarak da yorumlanabilir ve etik açıdan ciddi bir sorun teşkil eder.

Son olarak, dayanışma ve etik erişim modelleri, bilgi ekonomisinin tekelleşmesine ve küresel adaletsizliklere karşı alternatif yaratır. Kolektif veri yönetimi, açık peer review sistemleri, yerel dil desteği ve topluluk temelli değerlendirme mekanizmaları, hem etik hem de erişim açısından daha adil bir akademik ortam oluşturabilir⁴⁸⁶. Bu yaklaşımlar, Küresel Güney'in epistemik özerkliğini güçlendirebilir ve bilgi ekonomisinde etik bir denge kurabilir.

10.5 Sonuç: Bilginin Özgürleşme Olasılığı

Bilgi, tarih boyunca iktidar ilişkileri, ekonomik çıkarlar ve toplumsal yapı tarafından şekillendirilmiş bir kaynak olmuştur. 21. yüzyılda bilgi, artık sadece akademik bir meta değil, aynı zamanda ekonomik, stratejik ve epistemik bir sermaye unsuru hâline gelmiştir. Küresel bilgi endüstrisi, dijital platformlar ve yayınevi tekelleri aracılığıyla, bilgi üretiminden dağıtımına kadar tüm süreci kontrol etmektedir. Bu yapı, özellikle Küresel Güney ve Türkiye gibi ülkelerde epistemik bağımlılığı derinleştirerek, bilgi üretiminin özgürleşmesini sınırlamaktadır⁴⁸⁷.

Açık erişim hareketi (OA), bilginin demokratikleşmesi ve kamusal fayda yaratması amacıyla ortaya çıkmış olsa da, günümüzde OA politikaları ve platformları çoğunlukla küresel bilgi endüstrisinin pazar mantığıyla uyumlu çalışmaktadır. APC ücretleri, dijital veri analitiği ve görünürlük odaklı metrikler, epistemik eşitsizlikleri sürdürüyor; yerel dilde ve bölgesel araştırmaların görünürlüğü hâlâ

⁴⁸⁵ Wouters, 2014.

⁴⁸⁶ Fricker, 2007; Fitzpatrick, 2011

⁴⁸⁷ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

sınırlı kalmaktadır (Altbach, 1999). Bu durum, OA'nin kurtuluş vaatlerinin pratikte tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir.

Ancak bilginin özgürleşme olasılığı tamamen yok değildir. Kolektif bilgi üretimi, açık peer review sistemleri, yerel dil desteği ve topluluk temelli değerlendirme modelleri, epistemik adaletin güçlendirilmesine katkı sağlayabilir⁴⁸⁸. Türkiye ve Küresel Güney için geliştirilecek bağımsız dijital altyapılar ve dayanışmacı bilim ağları, bilgi üretimini hem kamusal hem de şeffaf bir şekilde yeniden organize edebilir. Bu tür modeller, bilgi üretiminde sadece görünürlük ve atıf odaklı değil, aynı zamanda yerel toplumsal faydayı ve kültürel öncelikleri de gözeter⁴⁸⁹.

Bilginin özgürleşmesinin temel koşullarından biri, veri sahipliği ve telif haklarının üreticilere adil şekilde geri dönmesidir⁴⁹⁰. Açık erişim ve bağımsız platformlar, akademisyenlerin ürettikleri verinin sadece görünürlüğünü sağlamakla kalmayıp, ekonomik ve epistemik olarak da değer kazanmalarına imkân tanıyabilir. Bu yaklaşım, dijital emek sömürsünü azaltırken, epistemik özerkliği güçlendirir ve küresel bilgi endüstrisinin tekelleşmesine karşı denge oluşturur.

Sonuç olarak, bilgi ekonomisi ve akademik üretim süreçleri, mevcut yapılarıyla tamamen özgürleşmiş değildir. Ancak etik, dayanışmacı ve katılımcı modellerin geliştirilmesi, epistemik adaletin sağlanması ve yerel araştırmaların görünürlüğünün artırılması ile bilginin özgürleşme olasılığı güçlenmektedir. Bu, sadece Türkiye akademisi değil, Küresel Güney için de kritik bir stratejik ve epistemik hedef olmalıdır. Bilginin özgürleşmesi, çok merkezli, adil ve kamusal bir akademik ekosistemin inşa edilmesi ile mümkün olabilir⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Fricker, 2007; Fitzpatrick, 2011

⁴⁸⁹ de Sousa Santos, 2018.

⁴⁹⁰ Wouters, 2014.

⁴⁹¹ Chan et al., 2011 Hicks, 2015.

ON BİRİNCİ BÖLÜM: DİZİN HEGEMONYASINDAN BİLGİ ADALETİNE

11.1 Küresel Veri Sömürgeçiliğinin Anatomisi

Küresel akademik bilgi endüstrisi, verinin üretildiği yer ile ekonomik değerinin elde edildiği yer arasındaki uçurumu derinleştirir⁴⁹². Küresel Kuzey'deki yayınevleri ve veri sağlayıcıları, Güney ülkelerindeki akademisyenlerin topladığı veri ve ürettiği bilgiyi meta hâline getirerek ticarileştirir. Türkiye'de araştırmacılar saha çalışmaları, veri toplama ve analiz süreçlerinde yoğun emek harcarken, elde edilen akademik veriler uluslararası görünürlük ve ekonomik kazanç açısından genellikle Kuzey merkezli şirketlerin kontrolünde kalır⁴⁹³. Bu durum, epistemik bağımlılık ve bilgi sömürsünün yapısal bir biçimidir.

11.2 Türkiye Akademisinin Epistemik Krizi

Türkiye akademisi, küresel görünürlük ve atıf odaklı bir performans kültürüne tabi olmuştur. Üniversiteler ve devlet teşvikleri, akademik kariyer yükselmesini ve fon dağılımını küresel dizinler ve atıf metrikleri ile ilişkilendirir⁴⁹⁴. Bu sistem, yerel araştırmaların marjinalleşmesine, Türkçe yayınların değerinin düşmesine ve sosyal bilimlerde epistemik baskının artmasına yol açmıştır⁴⁹⁵. Akademisyenler, görünürlük ve atıf potansiyeline göre konu seçmek zorunda kalırken, yerel toplumsal sorunların çalışılması geri plana itilmekte ve epistemik özerklik zayıflamaktadır.

11.3 Alternatif Ağlar ve Bilgi Adaleti

Dayanışmacı bilim ağları ve açık erişim platformları, epistemik eşitsizlikleri azaltma potansiyeli taşır⁴⁹⁶. Kolektif bilgi üretimi, açık peer review mekanizmaları ve topluluk temelli değerlendirme modelleri, bilgi üretimini yalnızca küresel metriklere göre değil, yerel

⁴⁹² Wouters, 2014.

⁴⁹³ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁴⁹⁴ Hicks, 2015.

⁴⁹⁵ Wouters, 2014.

⁴⁹⁶ Suber, 2012; Fitzpatrick, 2011

ve toplumsal faydayı gözeterek yönlendirebilir. Türkiye ve diğer Güney ülkeleri için ulusal açık erişim inisiyatiflerinin güçlendirilmesi, dijital altyapının geliştirilmesi ve yerel dilde yayınların desteklenmesi, bilgi adaletini sağlamada kritik öneme sahiptir⁴⁹⁷.

11.4 Yeni Bilim Etiği ve Dayanımcı Bilim

Geleneksel akademik üretim, rekabet, görünürlük ve ekonomik değer odaklı bir sistem üzerine kuruludur (Bornmann & Daniel, 2008). Bunun yerine, etik, şeffaf ve dayanımcı bilim anlayışı, bilgi üretiminin kamusal, kolektif ve adil olmasını amaçlar. Akademisyenler arası işbirliği, yerel ve bölgesel verilerin görünürlüğünün artırılması ve epistemik egemenliğin paylaşılması, yeni bilim etiğinin temel ilkelerini oluşturur⁴⁹⁸. Bu yaklaşım, hem akademik özgürlüğü güçlendirir hem de dijital bilgi ekonomisinde sömürü risklerini azaltır.

11.5 Son Söz: Bilginin Özgürleşmesi İçin

Bilgi, günümüzde ekonomik ve epistemik bir meta olarak ele alınırken, Küresel Kuzey merkezli sömürü yapıları epistemik eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Türkiye ve Küresel Güney için çözüm, sadece açık erişim ve alternatif dizinler kurmak değil, aynı zamanda kolektif, şeffaf ve katılımcı bilgi üretimi modelleri geliştirmektir. Bilginin özgürleşmesi, yerel önceliklerin görünürlük kazanması, veri sahipliğinin adil paylaşımı ve çok merkezli epistemik düzenin inşa edilmesi ile mümkün olabilir⁴⁹⁹. Bu süreç, sadece akademik üretim için değil, toplumsal fayda, kültürel bilgi ve etik sorumluluk açısından da kritik öneme sahiptir.

⁴⁹⁷ de Sousa Santos, 2018.

⁴⁹⁸ Chan et al., 2011

⁴⁹⁹ Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018.

ON İKİNCİ BÖLÜM: KÜRESEL DİZİN SÖMÜRGEÇİLİĞİ KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN STRATEJİSİ VE YEREL DİZİN GELİŞTİRME OLANAKLARI

12.1 Türkiye'nin Mevcut Pozisyonu ve Uluslararası Bağımlılık

Türkiye akademisi, son yirmi yılda küresel dizinler ve uluslararası atıf sistemleri ekseninde şekillenen bir görünürlük ve performans kültürüne tabi olmuştur. SCI/Web of Science, Scopus ve diğer büyük dizinler, sadece akademik üretimi indekslemekle kalmaz, aynı zamanda hangi araştırmaların prestij kazanacağını ve hangi konuların küresel görünürlük elde edeceğini belirler⁵⁰⁰. Bu durum, Türkiye'deki akademisyenler ve kurumlar için görünürlük ve atıf odaklı performans baskısını derinleştirir.

Küresel dizinler, epistemik standartları ve atıf ölçütlerini belirlerken, Türkiye akademisinin yerel araştırma önceliklerini çoğunlukla göz ardı eder. Akademisyenler, uluslararası görünürlük kazanmak için İngilizce yayın üretmek, yüksek atıf potansiyeli olan konuları seçmek ve küresel dergilerde yer almak zorundadır. Bu süreç, yerel toplumsal sorunları ele alan çalışmaların marjinalleşmesine, Türkçe yayınların değer kaybetmesine ve epistemik bağımlılığın derinleşmesine yol açar⁵⁰¹.

Ekonomik boyutta da bağımlılık devam etmektedir. Küresel dizinler ve yayınevleri, Türkiye'de üretilen veriyi telif ödemesi yapmadan kullanırken, akademisyenler yayın ücretleri (APC) aracılığıyla bu şirketlere ekonomik katkı sağlar⁵⁰². Bu durum, hem ekonomik hem de epistemik bağımlılığı pekiştirir; Türkiye akademisi üretici konumda olsa da kontrol ve değer yaratma gücü küresel Kuzey'in elindedir.

⁵⁰⁰ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁵⁰¹ Wouters, 2014.

⁵⁰² Hicks, 2015.

Sonuç olarak, Türkiye'nin mevcut pozisyonu, görünürlük, fon ve prestij alanlarında sınırlı bir özerklik ile karakterize edilmektedir. Uluslararası bağımlılık, akademik üretimin yönünü, yerel araştırmaların önemini ve epistemik özerkliği belirleyen temel faktörlerden biridir. Bu çerçevede, Türkiye'nin bilim politikaları, küresel dizinlerin dayattığı kriterlerle uyumlu hâle gelmiş, yerel bilgi üretiminin değeri ve görünürlüğü ise geri planda kalmıştır⁵⁰³.

12.2 Türkiye'nin Kendi Dizin Sistemlerini Geliştirme Stratejisi

Türkiye'nin küresel dizin bağımlılığını azaltma ve epistemik özerkliğini güçlendirme yolunda en kritik araç, ulusal ve bölgesel dizin sistemlerinin geliştirilmesidir. Bu çerçevede, ULAKBİM/TR Dizin gibi ulusal platformlar hem Türkiye akademisinin görünürlüğünü artırmak hem de yerel araştırmaları desteklemek amacıyla kurulmuştur. Ancak bu sistemler, küresel standartlar ve veri formatları ile uyumlu olmaya zorlandığı için tam bağımsızlık sağlayamamaktadır⁵⁰⁴.

Türkiye'nin dizin geliştirme stratejisi üç temel boyutta ele alınabilir: veri altyapısı, ulusal politikalar ve akademik katılım.

1. Veri altyapısı: Ulusal dizinlerin sürdürülebilirliği, kaliteli meta veri toplama ve indeksleme altyapısına bağlıdır. TR Dizin, dergilerin DOI kayıtlarını, atıf ilişkilerini ve makale meta verilerini toplamakta, ancak veri standardizasyonu ve otomasyon düzeyi, küresel dizinler kadar gelişmiş değildir⁵⁰⁵. Bu nedenle, Türkiye akademisyenlerinin üretimi hâlâ kısmen küresel dizinlere bağımlı olarak değerlendirilir. Altyapının güçlendirilmesi, veri toplama sürecinde şeffaflık ve açık erişim standartlarının benimsenmesini gerektirir⁵⁰⁶.

2. Ulusal politikalar: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK), ulusal dizinleri güçlendirmek için finansal ve hukuki destek sağlamalıdır. Bu destekler; açık erişim politikalarının teşviki, yerel dergilerin ulusal

⁵⁰³ Hicks, 2015.

⁵⁰⁴ Cronin, 2001.

⁵⁰⁵ Hicks, 2015.

⁵⁰⁶ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

dizinlerde önceliklendirilmesi, Türkçe yayınların görünürlüğünün artırılması ve akademik teşvik sistemlerinde ulusal kriterlerin dikkate alınması şeklinde olabilir. Ulusal politikaların, küresel dizinlerin ölçütleriyle tam uyumlu olmaktan ziyade bağımsızlık ve yerel öncelikleri gözetmesi kritik önemdedir.

3. Akademik katılım ve işbirliği: Ulusal dizinlerin başarısı, akademisyenlerin aktif katılımına bağlıdır. Yayınlar, veri setleri ve meta verilerin düzenli olarak dizinlere sunulması gerekir. Bu süreçte, açık erişim ve kolektif paylaşım mekanizmaları öne çıkar; üniversiteler arası işbirliği ve disiplinlerarası ağlar, yerel bilgi üretiminin görünürlüğünü artırabilir. Ayrıca, Türkiye'nin diğer Güney ülkeleri ile bölgesel işbirlikleri, ulusal dizinleri daha güçlü ve uluslararası tanınırlığı olan platformlara dönüştürebilir.

Stratejik hedefler ve uzun vadeli plan:

- Ulusal dizinlerin kapsamının genişletilmesi ve tüm Türkçe ve İngilizce akademik yayınları kapsayacak şekilde yapılandırılması.
- Dijital altyapının modernizasyonu, otomatik atıf analizleri ve meta veri doğrulama sistemlerinin geliştirilmesi.
- Akademik teşviklerde ulusal dizin ve açık erişim yayınlarının değerinin artırılması.
- Ulusal dizinlerin, küresel dizinlerle veri paylaşımında bağımsız pozisyonunu koruyarak epistemik özerkliği pekiştirmesi.

Bu stratejiler hayata geçirildiğinde, Türkiye akademisi hem yerel bilgi üretiminin görünürlüğünü ve değerini artıracak hem de küresel bilgi endüstrisinin dayattığı bağımlılık ve sömürü risklerini azaltacaktır⁵⁰⁷. Böylece ulusal dizinler, Türkiye'nin epistemik egemenliğini güçlendiren ve küresel bilgi ağında daha adil bir konum sağlamasına olanak veren temel araçlar hâline gelir.

⁵⁰⁷ Hicks, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

12.3 Türkiye'nin Küresel Bağlantıları ve Dizin Alternatifleri

Türkiye akademisinin küresel bilgi ağı ile etkileşimi, görünürlük, prestij ve fon kazanımı açısından hayati bir öneme sahiptir. Uluslararası dizinler (SCI/Web of Science, Scopus, Google Scholar) Türkiye akademisyenlerinin yayınlarını indeksleyerek küresel görünürlüğü belirler; bu dizinler, aynı zamanda fon dağıtımı ve akademik kariyer yükselmelerinde referans olarak kullanılmaktadır⁵⁰⁸. Bu durum, Türkiye'nin akademik üretim sürecini küresel ölçütlere bağımlı hâle getirir ve epistemik özerkliği sınırlayan bir bağımlılık ağı oluşturur.⁵⁰⁹

Ancak, Türkiye'nin bu bağımlılığı azaltmak ve epistemik özerkliği güçlendirmek amacıyla bazı alternatif dizinler ve açık erişim platformları ile bağlantılar kurması mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. OpenAIRE: Avrupa Birliği destekli bu açık erişim ağı, Türkiye'deki üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin araştırmalarını Avrupa fonlarına uygun şekilde paylaşmalarına olanak tanır⁵¹⁰. OpenAIRE, Türkiye'deki kurumları OA platformları ile entegre ederek veri paylaşımı, açık peer review ve kolektif değerlendirme mekanizmalarını destekler. Ancak platformun Kuzey merkezli yönetimi, Türkiye'nin epistemik bağımsızlığını tamamen garanti etmez.

2. SciELO ve RedALyC: Latin Amerika ve Portekizce konuşulan ülkeler odaklı bu dizinler, Türkiye gibi Güney ülkelerine örnek teşkil eder. Bu dizinler, yerel dillerdeki akademik üretimi görünür kılarken, küresel atıf sistemleriyle sınırlı bir entegrasyon sunar. Türkiye, benzer bir model ile TR Dizin üzerinden bölgesel işbirlikleri geliştirebilir.

3. Zenodo ve arXiv: Bilimsel makale ve veri paylaşımı için açık erişim sunan bu platformlar, disiplinlerarası işbirlikleri ve ön baskı (preprint) sistemlerini destekler⁵¹¹. Türkiye'deki araştırmacılar,

⁵⁰⁸ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁵⁰⁹ Hicks, 2015.

⁵¹⁰ Suber, 2012.

⁵¹¹ Suber, 2012.

özellikle STEM alanında, bu platformları kullanarak küresel görünürlük sağlayabilir, ancak sosyal bilimlerde İngilizce yayın baskısı ve atıf odaklı kültür, görünürlüğü hâlâ sınırlayabilir.

4. TR Dizin'in uluslararası entegrasyonu: Türkiye'nin ulusal dizini, küresel görünürlük kazanmak için Crossref ve OpenCitations gibi veri paylaşım sistemleriyle bağlantı kurabilir. Bu sayede, Türkçe yayınların atıf ağlarına dahil edilmesi ve uluslararası ölçütlerde görünürlük kazanması mümkün olur. Ancak bu entegrasyon, yerel bağımsızlığı tamamen ortadan kaldırmamalı; tersine, ulusal öncelikler ve epistemik özerklik korunmalıdır.

Stratejik öneriler:

- Türkiye akademisi, açık erişim ve alternatif dizin platformlarını etkin şekilde kullanarak hem yerel hem de küresel görünürlüğünü artırabilir.
- Bölgesel işbirlikleri, örneğin Latin Amerika ve Güney Afrika dizinleri ile ortak projeler, epistemik bağımlılığı azaltabilir.
- Ulusal dizin ve OA platformlarının kullanımına teşvik mekanizmaları eklenmeli; akademik kariyer ve fon dağıtım sistemlerinde bu platformlar değer kazanmalıdır.
- Açık peer review ve topluluk temelli değerlendirme modelleri benimsenerek, Türkiye'de kolektif bilgi üretimi desteklenebilir⁵¹².

Bu yaklaşımlar, Türkiye'nin küresel bilgi endüstrisi içindeki bağımlılığını azaltırken, ulusal ve yerel bilgi üretiminin değerini artırır. Türkiye, alternatif dizinleri ve OA platformlarını stratejik olarak kullanarak epistemik özerklik kazanabilir ve küresel bilgi ağında daha adil bir konum elde edebilir⁵¹³.

⁵¹² Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018.

⁵¹³ Hicks, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

12.4 Türkiye'nin Geleceğe Dönük Dizin ve Veri Politikaları

Türkiye akademisi, küresel bilgi endüstrisine bağımlılığı azaltmak ve epistemik özerkliği güçlendirmek için uzun vadeli stratejiler geliştirmek durumundadır. Bu bağlamda, ulusal ve bölgesel dizin sistemleri, açık erişim (OA) politikaları ve dijital altyapı planlaması kritik öneme sahiptir.

Ulusal Dizinlerin Güçlendirilmesi TR Dizin, Türkiye akademisinin görünürlüğü artırır merkezi bir rol oynar. Geleceğe dönük politika, TR Dizin'in kapsamını genişleterek hem sosyal bilimler hem de STEM alanlarında daha fazla yerel yayın ve veri setini indekslemesini sağlamalıdır. Ulusal dizinlerin güçlendirilmesi, Türkiye'nin kendi epistemik standartlarını oluşturmasına ve küresel ölçütlere bağımlılığı azaltmasına katkı sağlar. Bunun yanı sıra, TR Dizin'in uluslararası OA sistemleriyle entegre edilmesi, Türkçe yayınların uluslararası atıf ağlarına dahil edilmesini mümkün kılar.

Açık Erişim Politikalarının Yaygınlaştırılması Türkiye'de açık erişim politikaları, akademik bilginin demokratikleşmesi için bir fırsat sunar. TÜBİTAK ULAKBİM Açık Arşiv ve OpenAIRE gibi platformlar, araştırmacıların çalışmalarını ücretsiz olarak paylaşmasını sağlar⁵¹⁴. Geleceğe dönük strateji, OA politikalarının yalnızca görünürlük aracı olmaktan çıkıp, veri sahipliği ve yerel dil desteğini de içermesini gerektirir. Böylece, Türkiye'de üretilen bilgi, küresel bilgi endüstrisi tarafından sömürülmeden kamusal faydaya dönüştürülebilir.

Bölgesel ve Küresel İşbirlikleri Türkiye, Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkeleriyle bilgi paylaşımında dayanışmacı ağlar kurabilir. RedALyC ve SciELO gibi platformlarla işbirliği, ortak veri standartları ve açık erişim protokollerinin geliştirilmesini sağlar. Bu tür işbirlikleri, epistemik bağımlılığı azaltırken yerel araştırmaların küresel görünürlüğü de artırır⁵¹⁵.

⁵¹⁴ Suber, 2012.

⁵¹⁵ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

Dijital Altyapı ve Fonlama Ulusal OA ve dizin politikalarının sürdürülebilirliği, güçlü dijital altyapı ve yeterli fonlamaya bağlıdır. Türkiye, yüksek hızlı veri depolama, arşivleme ve erişim teknolojilerini geliştirerek araştırma çıktılarının güvenli ve uzun vadeli kullanılabilirliğini sağlayabilir. Ayrıca, devlet ve üniversite fonları, açık erişim ve ulusal dizin kullanımını teşvik edecek şekilde yeniden yapılandırılmalıdır⁵¹⁶.

Epistemik Özerklik ve Yerel Araştırma Desteği Türkiye'nin geleceğe dönük politika hedeflerinden biri, yerel araştırmaların ve Türkçe yayınların değerini korumaktır. Ulusal ölçütler, küresel atıf baskısına alternatif olarak oluşturulmalı, akademik kariyer ve fon dağıtımı bu yerel önceliklere göre şekillendirilmelidir. Böylece, Türkiye akademisi epistemik özerkliğini korurken küresel görünürlüğü de sürdürebilir⁵¹⁷.

Stratejik Özet ve Yol Haritası

1. TR Dizin kapsamının genişletilmesi ve uluslararası OA entegrasyonu sağlanmalı.
2. Açık erişim politikaları, veri sahipliği, yerel dil ve topluluk temelli değerlendirme mekanizmalarını içermeli.
3. Bölgesel işbirlikleri ve dayanışmacı ağlar oluşturulmalı.
4. Dijital altyapı ve fonlama mekanizmaları güçlendirilmeli.
5. Akademik kariyer ve fon dağıtım sistemleri, yerel araştırmaları ve epistemik özerkliği destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılmalı.

Bu stratejiler, Türkiye'nin küresel dizin hegemonyasına bağımlılığını azaltarak epistemik adalet ve bilgi özgürlüğünü güçlendirecek, aynı zamanda akademik üretimin kamusallığını koruyacak bir yol haritası sunar⁵¹⁸.

⁵¹⁶ Hicks, 2015.

⁵¹⁷ Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018.

⁵¹⁸ Hicks, 2015; Leydesdorff & Bornmann, 2011; Suber, 2012.

12.5 Türkiye'nin Kendi Dizin Sistemini Kurma Olanakları

Türkiye, küresel dizinlere olan bağımlılığını azaltmak ve epistemik özerkliğini güçlendirmek amacıyla kendi ulusal dizin sistemini geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu sistem, yalnızca akademik görünürlüğü artırmakla kalmayacak, aynı zamanda yerel bilgi üretimini destekleyen bir araç işlevi görecektir.

Kapsam ve Amaç Yeni bir ulusal dizin sistemi, tüm akademik disiplinleri kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır. Sosyal bilimler ve beşeri bilimler başta olmak üzere, yerel veri setleri, Türkçe yayınlar ve bölgesel araştırmalar da indekslenmelidir. Böylece, Türkiye akademisi hem küresel görünürlüğü artırabilir hem de kendi epistemik önceliklerini koruyabilir.

Uluslararası Entegrasyon ve Standartlar Ulusal dizin, yalnızca Türkiye içindeki görünürlüğü sağlamamalıdır; aynı zamanda küresel açık erişim ve dizin platformları ile entegrasyon olanağı sunmalıdır. OpenAIRE, DOAJ ve RedALyC gibi platformlarla veri paylaşımı ve meta veri standardizasyonu sağlanarak Türkçe yayınların uluslararası atıf ağlarına dahil edilmesi mümkün olur⁵¹⁹. Bu sayede ulusal dizin, hem bağımsız hem de küresel ölçekte etkin bir araç hâline gelir.

Dijital Altyapı ve Açık Erişim Modelleri Ulusal dizin sistemi, güçlü dijital altyapıya dayandırılmalıdır. Bulut tabanlı arşivleme, uzun süreli veri saklama, DOI atama ve açık erişim desteği sağlanmalıdır. Açık erişim politikaları, yalnızca erişim kolaylığı sunmakla kalmayıp, veri sahipliği ve şeffaflık ilkelerini de içermelidir⁵²⁰. Bu, akademisyenlerin kendi üretimlerinin kontrolünü korumasına ve küresel veri sömürüne karşı korunmasına yardımcı olur.

Yerel Dil ve Epistemik Özerklik Yeni dizin sistemi, yerel dildeki yayınları ve bölgesel epistemolojiyi desteklemelidir. Türkçe yayınlar, yalnızca indekslenmekle kalmayıp, atıf ve prestij ölçütlerine uygun

⁵¹⁹ Suber, 2012; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

⁵²⁰ Hicks, 2015.

olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, epistemik bağımlılığı azaltır ve yerel araştırmaların değerini artırır⁵²¹.

Finansman ve Sürdürülebilirlik Dizin sisteminin sürdürülebilirliği için devlet fonları, üniversite katkıları ve ulusal araştırma bütçeleri önemlidir. Ayrıca, sistemin bağımsızlığını koruması için ticari tekellerden bağımsız bir yönetim modeli benimsenmelidir. Bu, Türkiye'nin hem akademik görünürlük hem de epistemik özerklik hedeflerine ulaşmasını sağlayacak kritik bir adımdır.

Stratejik Yol Haritası

1. Ulusal dizin kapsamı genişletilmeli, tüm disiplinler ve Türkçe yayınlar dahil edilmeli.
2. Küresel OA platformlarıyla veri standardizasyonu ve entegrasyon sağlanmalı.
3. Dijital altyapı güçlendirilmeli; DOI, bulut arşivleme ve açık erişim desteklenmeli.
4. Yerel dil ve epistemik özerklik kriterleri sisteme dahil edilmeli.
5. Finansman ve yönetim modeli bağımsız ve sürdürülebilir olmalı.

Bu adımlar, Türkiye'nin kendi dizin sistemini kurarak küresel bilgi endüstrisine bağımlılığı azaltmasını, epistemik adaleti güçlendirmesini ve akademik üretimde yerel öncelikleri korumasını sağlayacak bir yol haritası sunar⁵²².

12.6 Türkiye'nin Dizin Sisteminden Beklentileri ve Hedefleri

Türkiye'nin kendi ulusal dizin sistemini kurarken temel beklentileri, akademik görünürlüğü artırmak, epistemik bağımsızlığı güçlendirmek ve yerel bilgi üretimini desteklemektir. Bu hedefler, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde stratejik planlamayı gerektirir.

⁵²¹ Fricker, 2007; de Sousa Santos, 2018.

⁵²² Suber, 2012; Leydesdorff & Bornmann, 2011.

1. Akademik Görünürlüğün Artırılması: Ulusal dizin sistemi, Türkiye'de üretilen tüm akademik çalışmaların merkezi bir havuzda toplanmasını sağlayarak görünürlüğü artırmayı hedefler. Sosyal bilimler, beşeri bilimler, mühendislik, sağlık bilimleri ve diğer tüm disiplinlerdeki yayınlar sistemde indekslenmeli; makalelerin meta verileri, DOI ataması ve açık erişim desteği ile küresel ağlara entegre edilmelidir. Böylece Türkiye, hem ulusal hem de uluslararası görünürlüğünü güçlendirebilir ve yerel araştırmaların prestij kazanmasını sağlayabilir.

2. Epistemik Bağımsızlık ve Özerklik: Ulusal dizin, Türkiye akademisyenlerinin küresel dizinlerin kriterlerine tamamen bağımlı olmadan bilimsel üretim yapabilmesini desteklemelidir. Bu, özellikle sosyal bilimler ve yerel konular üzerine yapılan araştırmalar için kritik öneme sahiptir. Sistem, Türkçe yayınları ve yerel veri setlerini görünür kılarak epistemik özerkliği artırır ve küresel bilgi endüstrisinin hegemonik etkisini sınırlayabilir⁵²³.

3. Yerel Bilgi Üretiminin Desteklenmesi: Dizin, Türkiye'nin bölgesel önceliklerini ve toplumsal sorunlarını ele alan araştırmaları önceliklendirmelidir. Örneğin, göç çalışmaları, kırsal kalkınma, mahalle bazlı sosyolojik araştırmalar ve kültürel çalışmalar gibi yerel içerikler sistemde görünür hale gelmelidir. Bu, yerel bilginin marjinalleşmesini engeller ve akademik üretimin çeşitliliğini artırır.

4. Uluslararası Standartlarla Entegrasyon: Türkiye'nin dizini, küresel OA ve dizin platformlarıyla uyumlu çalışacak şekilde tasarlanmalıdır. OpenAIRE, DOAJ, RedALyC ve benzeri platformlarla veri paylaşımı sağlanmalı; meta veri ve DOI standardizasyonu uygulanmalıdır. Böylece ulusal yayınlar, küresel atıf ağlarına ve uluslararası görünürlüğe dahil edilebilir⁵²⁴.

5. Dijital Altyapı ve Teknolojik Donanım: Dizin sisteminin başarısı, güçlü dijital altyapıya bağlıdır. Bulut tabanlı depolama, uzun süreli veri saklama, açık erişim arayüzleri, API destekleri ve kullanıcı

⁵²³ de Sousa Santos, 2018; Fricker, 2007.

⁵²⁴ Leydesdorff & Bornmann, 2011.

dostu arama mekanizmaları sistemin işlevselliğini artırır⁵²⁵. Bu altyapı, hem yerel akademisyenlerin kullanımını kolaylaştırır hem de küresel ağlara entegrasyonu mümkün kılar.

6. Finansal Sürdürülebilirlik ve Yönetim: Sistemin sürdürülebilirliği için devlet ve üniversiteler aracılığıyla finansal destek sağlanmalı; bağımsız bir yönetim ve denetim mekanizması oluşturulmalıdır. Bu, ticari tekellerin etkisini azaltır ve dizinin ulusal çıkarlar doğrultusunda işlemlerini güvence altına alır⁵²⁶.

7. Akademik Teşvik ve Performans Ölçütleri: Ulusal dizin, akademik performans değerlendirmelerinde bağımsız bir kriter seti sunabilir. Yerel ve Türkçe yayınlar, bölgesel araştırmalar, veri paylaşımı ve açık erişim katkıları gibi ölçütler dikkate alınmalıdır. Bu, akademisyenlerin yalnızca küresel atıf odaklı üretim yapmalarını engeller ve epistemik çeşitliliği destekler.

Sonuç olarak Türkiye'nin ulusal dizininden beklentisi, küresel dizinlerin baskısına karşı epistemik bağımsızlığı güçlendirmek, yerel bilgi üretimini görünür kılmak ve ulusal akademik topluluğu desteklemektir. Bu sistem, yalnızca Türkiye akademisinin görünürlüğünü artırmakla kalmayacak, aynı zamanda bilgi adaleti ve kolektif üretim ilkelerine dayalı yeni bir bilim ekosisteminin temelini oluşturacaktır.

⁵²⁵ Hicks, 2015.

⁵²⁶ Wouters, 2014.

SONUÇ

Bu kitap, modern akademik dünyanın görünmez fakat son derece etkili bir güç alanını oluşturan **küresel dizin sistemlerini** tarihsel, ekonomik ve epistemolojik boyutlarıyla incelemiştir. Çalışma boyunca bilimsel ölçüm sistemlerinin ortaya çıkışı, akademik değerlerin sayısallaşması, bilgi üretiminin küresel ekonomiyle bütünleşmesi ve bu süreçlerin özellikle Türkiye gibi çevre konumdaki ülkeler üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Kitabın ilk bölümleri, bilimsel ölçüm sistemlerinin tarihsel kökenlerine odaklanarak bilginin sayısallaştırılmasının yalnızca teknik bir süreç olmadığını, aynı zamanda akademik alanın yeniden yapılandırılmasına yol açan bir dönüşüm olduğunu ortaya koymuştur. Atıf sayıları, etki faktörleri ve indeksleme kriterleri başlangıçta bilimsel literatürü düzenlemek amacıyla ortaya çıkmış olsa da zaman içinde bilimsel prestij, fon dağılımı ve akademik kariyer mekanizmalarını belirleyen temel araçlara dönüşmüştür. Böylece bilimsel değer, giderek ölçülebilir metriklere indirgenen bir performans rejimi içinde tanımlanmaya başlanmıştır.

Küresel bilgi ekonomisinin gelişmesiyle birlikte akademik yayıncılık alanı da önemli ölçüde dönüşmüştür. Bilimsel bilgi artık yalnızca akademik bir üretim değil, aynı zamanda ekonomik değeri olan stratejik bir veri kaynağı haline gelmiştir. Bu bağlamda büyük veri tabanları, akademik yayınevleri ve dizin platformları bilginin dolaşımını kontrol eden küresel aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Yayıncılık endüstrisinin finansallaşması ve dijital veri altyapılarının büyümesi, bilimsel bilginin giderek daha fazla platform kapitalizmi içinde örgütlenmesine yol açmıştır.

Bu süreçte Web of Science, Scopus ve benzeri dizin sistemleri, yalnızca literatür tarama araçları değil, aynı zamanda akademik hiyerarşilerin olduğu küresel ölçüm platformları haline gelmiştir. Dizinlere dahil olma, bir araştırmanın görünürlüğünü, araştırmacının kariyerini ve kurumların prestijini belirleyen temel faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu durum, akademik üretimi küresel ölçekte standartlaştırırken aynı zamanda bilimsel bilgi üretiminin coğrafi dağılımında ciddi eşitsizlikler yaratmıştır.

Kitabın önemli bulgularından biri, bu sistemin Küresel Kuzey ile Küresel Güney arasındaki epistemik asimetriyi yeniden üretmesidir. Akademik veri altyapıları, yayın politikaları ve ölçüm kriterleri büyük ölçüde Kuzey merkezli kurumlar tarafından belirlenmekte; bu durum Güney ülkelerinin bilgi üretimini küresel akademik sistem içinde ikincil konuma itmektedir. İngilizce yayın baskısı, yerel araştırma gündemlerinin geri planda kalması ve bölgesel bilgi üretiminin sınırlı görünürlük elde etmesi bu eşitsizliğin en belirgin sonuçlarıdır.

Türkiye örneği bu bağlamda dikkat çekici bir durum sunmaktadır. Türkiye akademisi uluslararası görünürlük ve akademik prestij elde etmek için büyük ölçüde küresel dizinlere bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık, bir yandan Türk araştırmacıların küresel bilimsel ağlara katılımını kolaylaştırırken diğer yandan yerel araştırma konularının ve Türkçe akademik üretimin marjinalleşmesine yol açabilmektedir. Akademik teşvik sistemlerinin büyük ölçüde indeksli yayınlara dayalı olması, bilimsel üretimin yönünü ve yöntemini de önemli ölçüde şekillendirmektedir.

Çalışma ayrıca akademik üretimin arkasındaki dijital emek ve veri ekonomisine dikkat çekmiştir. Araştırmacılar saha çalışmaları, veri toplama ve analiz süreçlerinde yoğun emek harcarken, bu bilginin ekonomik değeri çoğu zaman küresel yayınevleri ve veri tabanı şirketleri tarafından kontrol edilmektedir. Böylece akademik bilgi üretimi, görünmez bir veri ekonomisinin parçası haline gelmekte ve bu süreç bazı araştırmacılar tarafından “veri sömürgeçiliği” olarak tanımlanmaktadır.

Açık erişim hareketi bu sorunlara karşı önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Açık erişim platformları, bilimsel bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak akademik yayıncılığın kapalı ve yüksek maliyetli yapısına karşı önemli bir dönüşüm potansiyeli taşımaktadır. Bununla birlikte açık erişim sistemlerinin de tamamen eşitlikçi bir yapı oluşturduğu söylenemez. İngilizce hâkimiyeti, yayın ücretleri ve küresel ölçüm standartlarının devam etmesi, açık erişimin de bazı durumlarda mevcut akademik hiyerarşileri yeniden üretebildiğini göstermektedir.

Bu noktada kitap, dayanışmacı bilim ağları ve kolektif bilgi üretimi modellerinin önemini vurgulamaktadır. Açık erişim platformları, akademik ortaklıklar ve bölgesel bilim ağları, bilginin daha kamusal ve katılımcı bir biçimde üretilmesini sağlayabilecek potansiyeller barındırmaktadır. Özellikle Küresel Güney ülkeleri arasında kurulacak işbirliği ağları, bilgi üretiminin tek merkezli yapısını zayıflatabilecek önemli alternatifler sunmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, ulusal dizin sistemlerinin güçlendirilmesi stratejik bir öneme sahiptir. TR Dizin ve benzeri ulusal platformlar yalnızca yerel akademik üretimin görünürlüğünü artırmakla kalmayıp aynı zamanda bilgi üretiminin yönünü belirleme kapasitesine de sahiptir. Ancak bu sistemlerin etkili olabilmesi için güçlü dijital altyapı, sürdürülebilir finansman, uluslararası entegrasyon ve şeffaf yönetim politikaları gereklidir.

Bununla birlikte ulusal dizinlerin geliştirilmesi, küresel akademik sistemden tamamen kopmak anlamına gelmemelidir. Aksine, hedef epistemik bağımsızlık ile küresel entegrasyon arasında dengeli bir model kurmak olmalıdır. Yerel dillerde yapılan araştırmaların korunması, bölgesel araştırma konularının desteklenmesi ve akademik performans ölçütlerinin çeşitlendirilmesi bu dengenin kurulmasında kritik rol oynayacaktır.

Akademik teşvik sistemlerinin yeniden düşünülmesi de bu dönüşümün önemli bir parçasıdır. Yalnızca atıf sayıları ve indeksli yayınlar üzerinden ölçülen performans kriterleri yerine, toplumsal katkı, veri paylaşımı, açık erişim üretimi ve yerel bilgi üretimi gibi faktörlerin de akademik değerlendirme süreçlerine dahil edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak bu kitap, dizin sistemlerinin yalnızca teknik veri altyapıları olmadığını, aynı zamanda bilginin küresel dolaşımını, akademik prestij sistemlerini ve epistemik güç ilişkilerini şekillendiren yapılar olduğunu göstermektedir. Bilimsel bilginin geleceği, bu yapılarla kurulan ilişkiyi yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

Bilgi üretimi tarih boyunca her zaman belirli güç ilişkileri içinde gerçekleşmiştir. Ancak dijital çağda bu ilişkiler daha görünmez ve daha

karmaşık hale gelmiştir. Bu nedenle akademik dünyanın önünde duran temel sorulardan biri şudur: Bilgi yalnızca ölçülen ve metriklere indirgenen bir performans çıktısı mı olacaktır, yoksa kamusal yarar için üretilen özgür bir insanlık mirası olarak mı kalacaktır?

Bu sorunun cevabı yalnızca akademik kurumların değil, aynı zamanda devletlerin, araştırmacıların ve toplumun birlikte oluşturacağı yeni bilim politikalarına bağlıdır.

Dizin hegemonyasının sınırlarının farkına varmak, bilgi üretiminin daha adil, daha özgür ve daha çoğulcu bir yapıya kavuşması için atılacak ilk adımdır. Bilginin gerçek değeri yalnızca ölçülebilir metriklerde değil; toplumsal fayda, kültürel çeşitlilik ve insanlığın ortak ilerlemesine yaptığı katkıda yatmaktadır.

Dolayısıyla bilimsel bilginin geleceği, dizinlerin ve metriklerin ötesinde epistemik adalet, akademik özgürlük ve dayanışmacı bilgi üretimi ilkeleri üzerine yeniden düşünölmek zorundadır. Bu dönüşüm gerçekleştiği ölçüde, akademi yalnızca küresel bir rekabet alanı olmaktan çıkacak; aynı zamanda insanlığın ortak sorunlarına çözüm üreten gerçek bir kamusal bilgi alanı haline gelecektir.

KAYNAKÇA

- Abel L. Packer, (2009), Canadian Journal of Higher Education Revue canadienne d'enseignement supérieur, Volume 39, No. 3, pp. 111-126, <http://ojs.library.ubc.ca/index.php/cjhe>, <https://www.cjhe-rces.ca/index.php/cjhe/article/view/479/504>
- Al, Umut (2008), *Türkiye'nin Bilimsel Yayın Politikası: Atıf Dizinlerine Dayalı Bibliyometrik Bir Yaklaşım*, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı) Ankara, <https://bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/133.pdf>
- Alatas, Syed Farid (2003), *Academic Dependency*, Current Sociology Vol. 51 No. 6, pp. 599-613. <http://gender.ceu.edu/sites/gender.ceu.hu/files/attachment/event/702/alatasacademicdependency.pdf>
- Alberto Martín-Martín , Enrique Orduna-Malea , Mike Thelwall , Emilio Delgado López-Cózar, (2018), Google Scholar, Web of Science, and Scopus: a systematic comparison of citations in 252 subject categories, Journal of Informetrics, vol. 12, no. 4, pp. 1160-1177, 2018. <https://doi.org/10.1016/J.JOI.2018.09.002>, https://www.researchgate.net/publication/328294504_Google_Scholar_Web_of_Science_and_Scopus_A_systematic_comparison_of_citations_in_252_subject_categories/
- Albornoz, D., Okune, A., & Chan, L. (2020). *Can Open Scholarly Practices Redress Epistemic Injustice?* In M. P. Eve & J. Gray (Eds.), *Reassembling Scholarly Communications: Histories, Infrastructures, and Global Politics of Open Access* (pp. 65–79). <https://direct.mit.edu/books/oa-edited-volume/4933/chapter-standard/625156/Can-Open-Scholarly-Practices-Redress-Epistemic>
- Altbach, Philip G. & Peterson, Patti Mcgill (1999), Higher Educationthe 21 st Century: Global Challengeand National Response, Institute of International Education and the Boston College Center for International Higher Education, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED430421.pdf>

- Altbach, Philip G. (2001), “Scientific Communication and the Globalization of Knowledge.” *International Higher Education*, No. 23, (2001), pp. 3–5. <https://alisalmi.com/wp-content/uploads/2023/04/International-Handbook-of-higher-education.pdf> (Erişim: 24.03.2025)
- Altbach, Philip G. and Salmi, Jamil (2011), *The Road to Academic Excellence The Making of World-Class Research*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/688061468337210820/pdf/The-road-to-academic-excellence-the-making-of-world-class-research-universities.pdf>
- Anne-Will Harzing (2015), Google Scholar, Scopus ve Web of Science: Boylamsal ve disiplinler arası bir karşılaştırma. https://www.researchgate.net/publication/284812572_Google_Scholar_Scopus_and_the_Web_of_Science_A_longitudinal_and_cross-disciplinary_comparison/link/5a0c8c27aca2729b1f4d59d9/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19
- Archambault, É., Campbell, D., Gingras, Y. & Larivière, V” Comparing Bibliometric Statistics Obtained from the Web of Science and Scopus”, *Information Science and Technology*, 60(7),1320-1326. https://www.science-metrix.com/pdf/Archambault_Jasist_WoSScopus.pdf
- Beigel, F. & Gallardo, O. (2021). Productividad, bibliodiversidad y bilingüismo en un corpus completo de producciones científicas. *Revista Iberoamericana de Ciencia, Tecnología y Sociedad — CTS*, 16(46), 41-71. Available at: <http://www.revistacts.net/wp-content/uploads/2021/03/02Beigel.pdf>
- Beyhan Aksoy (2012), Bilgi Teknolojileri ve Yeni Çalışma İlişkileri, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 12 • Sayı: 3 • Temmuz 2012, ss. 401-414.
- Biagioli, Mario and Lippman, Alexandra (2020), *Gaming the Metrics Misconduct and Manipulation in Academic Research*, Massachusetts Institute of Technology.

https://www.researchgate.net/publication/338685495_GAMING_METRICS_Misconduct_and_Manipulation_in_Academic_Research

Blaise Cronin (2005), *The Hand of Science: Academic Writing and Its Rewards*. Lanham, MD: Scarecrow Press, <https://dokumen.pub/qdownload/the-hand-of-science-academic-writing-and-its-rewards-0810852829.html> (Erişim: 19.03.2025)

Bornmann, Lutz&Hans-Dieter Daniel (2008), What do citation counts measure? A review of studies on citing behavior, *Journal of Documentation*, *Journal of Documentation* (2008) 64 (1): 45–80.

Castells, Manuel (2010), “The Rise of the Network Society Second edition With a new preface “, (İkinci Baskı), Wiley-Blackwell. [https://memotef.web.uniroma1.it/sites/default/files/file%20lezioni%20Castells%20-%20The%20Rise%20of%20the%20Network%20Society,%20With%20a%20New%20Preface_%20Volume%20I_%20The%20Information%20Age_%20Economy,%20Society,%20and%20Culture%20\(Information%20Age%20Series\)%20\(2010,%20Wiley-Blackwell\)%20-%20libgen.lc_.pdf](https://memotef.web.uniroma1.it/sites/default/files/file%20lezioni%20Castells%20-%20The%20Rise%20of%20the%20Network%20Society,%20With%20a%20New%20Preface_%20Volume%20I_%20The%20Information%20Age_%20Economy,%20Society,%20and%20Culture%20(Information%20Age%20Series)%20(2010,%20Wiley-Blackwell)%20-%20libgen.lc_.pdf) (Erişim: 18.02.2025)

Chan, L., Cuplinskas, D., Eisen, M., Friend, F., Genova, Y., Guédon, J.-C., Hagemann, M., Harnad, S., Johnson, R., & La Manna, M. (2011). Prologue: The Budapest Open Access Initiative After 10 Years. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai10/>

Chan, Leslie&Kirsop, Barbara and Arunachalam, Subbiah (2005), Open Access Archiving: the fast track to building research capacity in developing countries, *Science and Development Network* November 2005, https://www.researchgate.net/publication/23778268_Open_Access_Archiving_The_Fast_Track_to_Building_Research_Capacity_in_Developing_Countries

Christine L. Borgman (2014), *Big Data, Little Data, No Data: Scholarship in the Networked World*, https://escholarship.org/content/qt6vt1h4wt/qt6vt1h4wt_noSplash_8cbe5e8f2e2d5173c92f696b64105060.pdf

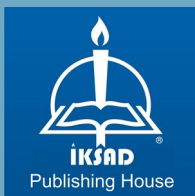
- Connell, Raewyn (2007), *Southern Theory The Global Dynamics Of Knowledge In Social Science*, London, https://www.academia.edu/111447786/Southern_theory_the_global_dynamics_of_knowledge_in_social_science_Routledge_2020_
- Dag W. Aksnes, Liv Langfeldt, and Paul Wouters (2019), *Citations, Citation Indicators, and Research Quality: An Overview of Basic Concepts and Theories*, SAGE Open January-March, pp. 1–17, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244019829575>
- de Sousa, Santos, B. (2014). *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. Boulder, CO: Paradigm Publishers, https://unescochair-cbrsr.org/pdf/resource/Epistemologies_of_the_South.pdf
- Diana Hicks, Paul Wouters, Ludo Waltman, Sarah de Rijcke & Ismael Rafols (2015), *Bibliometrics: The Leiden Manifesto for Research Metrics*. *Nature*, 520(7548), pp. 429–431. https://www.researchgate.net/publication/275335177_The_Leiden_Manifesto_for_research_metrics (Erişim: 21.03.2025)
- Diana Hicks-Paul Wouters (2015), *The Leiden Manifesto for research metrics*, *NATURE*, 23 April, Vol. 520, pp. 429-431.
- Drucker, Peter F. (1993)“*Post-Capitalist Society*. New York: HarperBusiness (1993) <http://pinguet.free.fr/drucker93.pdf> (Erişim: 18.02.2025)
- Eugene Garfield (2006), *The History and Meaning of the Journal Impact Factor*, *JAMA*, 4 January, Vol 295, No. 1, pp. 90-93.
- Eugene Garfield, (1962-73/1972), *Citation Analysis as a Tool in Journal Evaluation Journals can be ranked by frequency and impact of citations for science policy studies*, *Essays of an Information Scientist*, Vol.1, pp..527-544, (1962-73); Reprinted From: *Science* (178), pp. 471-479, (1972), <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/courses/spring2011/bby704/garfield-on-law-of-concentration-V1p527y1962-73.pdf>

- Fitzpatrick, K. (2011). *Planned Obsolescence: Publishing, Technology, and the Future of the Academy*. New York: New York University Press. <https://dokumen.pub/planned-obsolescence-publishing-technology-and-the-future-of-the-academy-9780814728963.html>
- Fricker, Miranda (2007). Epistemic Justice: Power and the Ethics of Knowing. Oxford: Oxford University Press. <https://circulosemiotico.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/fricker-miranda-epistemic-injustice.pdf>
- Garfield, Eugene (2006), The History and Meaning of the Journal Impact Factor Downloaded from www.jama.com at ISI, on January 5, <https://garfield.library.upenn.edu/papers/jamajif2006.pdf>
- Harnad, Stevan. (2001). The Self-Archiving Initiative. *Nature*, 410(6832), 1024–1025. <https://doi.org/10.1038/35074210>, https://www.researchgate.net/publication/12011855_The_Self-Archiving_Initiative
- Jacso, Peter (2005), Savvy Searching Google Scholar: the pros and the cons, *Online Information Review*, Vol. 29 No. 2, pp. 208-214, https://www.researchgate.net/profile/Peter-Jacso/publication/220207633_Google_Scholar_The_pros_and_the_cons
- Mignolo, W. D. (2011). *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*. Durham, NC: Duke University Press, <https://dokumen.pub/qdownload/the-darker-side-of-western-modernity-global-futures-decolonial-options-0822350602-9780822350606.html>
- Nkoudou, T. H. M. (2020). Epistemic Alienation in African Scholarly Communications: Open Access as a Pharmakon. In M. P. Eve & J. Gray (Eds.), *Reassembling Scholarly Communications: Histories, Infrastructures, and Global Politics of Open Access* (pp. 25–40). https://www.researchgate.net/publication/344441587_Epistemic

Alienation in African Scholarly Communications Open Access as a Pharmakon

- Norda A. Bell (2019), “Sugimoto, C. R., & Larivière, V. (2018). Measuring research: What everyone needs to know. New York, NY: Oxford University Press. 149 pp. ISBN 9780190640125”.
<https://jps.library.utoronto.ca/index.php/ijidi/article/view/32996/25413>
- Norda A. Bell, “Sugimoto, C. R., & Larivière, V. (2018). Measuring research: What everyone needs to know. New York, NY: Oxford University Press. ISBN 9780190640125. 149 pp”
<https://jps.library.utoronto.ca/index.php/ijidi/article/view/32996/25413>
- Ocholla, D. N. (2011). *An informetric study of research productivity and visibility in sub-Saharan Africa*. *African Journal of Library Archives and Information Science*, 21(1), 1–15.
https://www.academia.edu/38652290/AN_INFORMETRICS_STUDY_OF_THE_CITED_REFERENCES_IN_ARCHIVAL_RESEARCH_IN_SUB_SAHARAN_AFRICA_A_MEASURE_OF_THE_ARCHIVAL_RESEARCHERS_PREFERENCES
- OECD (2015), “Making Open Science a Reality”, *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No. 25, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/5jrs2f963zs1-en>,
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2015/10/making-open-science-a-reality_g17a270f/5jrs2f963zs1-en.pdf
- Pinfield, Stephen (2015), "Making Open Access work", *Online Information Review*, Vol. 39 Iss 5 pp.604 – 636,
https://www.researchgate.net/publication/282286194_Making_Open_Access_work_The_state-of-the-art_in_providing_Open_Access_to_scholarly_literature
- Powell, W. W., & Snellman, K. (2004). The Knowledge Economy. *Annual Review of Sociology*, 30, 199–220.
- Sabina Leonelli (2016), *Data- Centric Biology: A Philosophical Study*, The University of Chicago Press: Chicago and London.

- Srnicek, N. (2017). *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
<https://mudancatecnologicaedinamicacapitalista.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/02/platform-capitalism.pdf>
- Suber, Peter (2012), Creating an Intellectual Commons through Open Access
<https://www.cincel.cl/documentos/OpenAccess/suberrev052804.pdf>
- The University of Chicago Press Chicago and London,
<https://dokumen.pub/qdownload/data-centric-biology-a-philosophical-study-9780226416502.html>
- TR Dizin Başvuru Koşulları ve Dergi Değerlendirme Kriterleri,
<https://trdizin.gov.tr/tr-dizin-basvuru-kosullari-ve-dergi-degerlendirme-kriterleri/>
- Vessuri, H., Guédon, J.-C., & Cetto, A. M. (2013). Excellence or Quality? Impact of the Current Competition Regime on Science and Scientific Publishing in Latin America and Its Implications for Development. *Current Sociology*, 61(5–6), 647–665.
<http://eprints.rclis.org/23682/1/Current-socio-published-non-Sage-format.pdf>
- Willinsky, J. (2006). *The Access Principle: The Case for Open Access to Research and Scholarship*. Cambridge, MA: MIT Press.
<https://wiki.lib.sun.ac.za/images/0/03/The-access-principle.pdf>

ISBN: 978-625-378-611-3